

หนังสือเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เนื่องในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๑๕๐ ปี

พระศรีมหาโพธิ์

จากชมพูทวีปสู่สุวรรณภูมิ

Bodhi: As the Tree of Knowledge
from Jambudvipa to Suvannabhumi

สุจิตต์ วงษ์เทศ
เผ่าทอง ทองเจือ
สุรีย์ ภูมิภมร
อักรพงษ์ คำคุณ
พระภิกษุณีธัมมนันทา

บรรณาธิการ: ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

พระศรีมหาโพธิ์:

จากชมพูทวีปสู่สุวรรณภูมิ

*Bodhi : As the Tree of Knowledge
from Jambudvipa to Suvannabhumi*

บรรณาธิการ : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

Editor : Charnvit Kasetsiri

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

พระศรีมหาโพธิ์ : จากชมพูทวีปสู่สุวรรณภูมิ

Bodhi : As the Tree of Knowledge from Jambudvipa to Suvannabhumi

โดย : พระภิกษุณีฉั่มนันทา (ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์)
สุจิตต์ วงษ์เทศ
สุรีย์ ภูมิภมร
เผ่าทอง ทองเจือ
อัครพงษ์ คำคุณ

บรรณาธิการต้นฉบับ : อัครพงษ์ คำคุณ

Copy Editor : Akarabhong Khamkoon

บรรณาธิการ : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

Editor : Chamvit Kasetsiri

พิมพ์ครั้งแรก : พฤศจิกายน 2546

1st Publication : November 2003

จำนวนพิมพ์ : 1,000 เล่ม

1,000 copies

ราคา 150 บาท

แบบปกและรูปเล่ม : DREAM CATCHER GRAPHIC CO.,LTD. โทร. 0-2455-3932, 0-2455-3995

ISBN : 974-91665-0-7

จัดพิมพ์โดย

มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย

Toyota Thailand Foundation

87/2 ชั้น 42 ซีอาร์ซี ทาวเวอร์ ถนนวิทยุ แขวงลุมพินี เขตปทุมวัน กทม. 10330

โทร. 0-2305-2068-9 โทรสาร 0-2305-2014-6

87/2 CRC Tower, All Seasons Place, Wireless Road, Lumpini, Pathumwan, Bangkok 10330.

Tel. 0-2305-2068-9, Fax 0-2305-2014-6

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

The Foundation For The Promotion of Social Science and Humanities Textbooks Project

413/38 อ.อรุณอมรินทร์ บางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700 โทร-โทรสาร 0-2433-8713

413/38 Arun-amarin Road, Bangkok 10700 Tel. & FAX. 0-2433-8713

Home Page : <http://www.textbookproject.com>

จัดจำหน่ายโดย ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โทร. 02-255-4433 www.chulabook.com, e-mail : chubook@chula.ac.th

มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย (Toyota Thailand Foundation - TTF)

ก่อตั้งขึ้นในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2535 ในโอกาสที่ บริษัท โตโยต้า มอเตอร์ ประเทศไทย จำกัด ดำเนินงานมาครบรอบ 30 ปี ด้วยเงินทุนจดทะเบียนเริ่มแรก 30 ล้านบาท ซึ่งมูลนิธิ ได้นำเงินดอกผลมาดำเนินกิจกรรม ภายใต้วัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการศึกษาพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งกิจกรรมสาธารณประโยชน์ด้านอื่นๆ โดยร่วมมือกับผู้ทรงคุณวุฒิ จากหน่วยราชการ องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรสาธารณกุศลต่างๆ

ในปัจจุบัน มูลนิธิฯ มีทุนจดทะเบียนทั้งสิ้น 400 ล้านบาท โดยกิจกรรมต่างๆ ของมูลนิธิฯ ได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง และขยายขอบเขตอย่างกว้างขวาง ด้วยความตระหนักว่า ชุมชนและสังคมที่เข้มแข็ง ย่อมอยู่บนรากฐานที่มั่นคงของการศึกษาและคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งจำเป็นต้องดำเนินควบคู่ไปพร้อมกับการพัฒนาในด้านอื่นๆ ดังนั้น ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทยยังคงมุ่งมั่นที่จะเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการก่อสร้างสังคมที่ดี เข้มแข็งและสันติ เพื่อให้สังคมไทยเป็นสังคมที่เจริญรุ่งเรืองอย่างแท้จริง

เครือข่ายจิตอาสา
Volunteer Spirit Network

รายนามคณะกรรมการ มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย

ประธานมูลนิธิ

พล.ต.อ. ผา สารสิน

รองประธานมูลนิธิ

Mr. Ryoichi Sasaki

กรรมการ

ดร. เสนาะ อุณากุล

ดร. พิสิฏฐ ภัคเกษม

ดร. เจตน์ สุจริตกุล

ดร. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

รศ. ดร.รัชชัย สุมิตร

อธิการบดีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รศ. ดร.นริศ ชัยสูตร

อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

นายวิบูลชัย ณ ระนอง

ประธานชมรมตัวแทนจำหน่ายโตโยต้า

Mr. Yoshinori Omori

ประธานชมรมความร่วมมือโตโยต้า

นายประมนต์ สุธีวงศ์

นายนิพนธ์ ไชยธีรภิญโญ

กรรมการและเหรัญญิก

Mr. Masaki Nakatsugawa

กรรมการและเลขานุการ

นายไพบูลย์ ไวความดี

รายนามคณะกรรมการบริหาร มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย

นายประมนต์ สุธีวงศ์	ประธานคณะกรรมการ บริษัท โตโยต้า มอเตอร์ ประเทศไทย จำกัด
นายนิพนธ์ ไชยธีรวิญญู	รองประธานคณะกรรมการ
Mr. Ryoichi Sasaki	กรรมการผู้จัดการใหญ่
Mr. Masaki Nakatsugawa	รองกรรมการผู้จัดการใหญ่
นายไพบุลย์ ไฉความดี	รองกรรมการผู้จัดการใหญ่
นายสุทธิ จันทรวินเมลิอง	ผู้ช่วยกรรมการผู้จัดการใหญ่
นางจิตติมา คงจำเนียร	รักษาการผู้อำนวยการฝ่ายประชาสัมพันธ์ และกิจกรรมสังคม เลขานุการคณะกรรมการบริหาร

กิจกรรมของมูลนิธิฯ

โครงการต่อเนื่อง

- สนับสนุนโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
- โครงการห้องเรียนมาตรฐาน
- โครงการหนังสือมือสอง
- โครงการหนังสือห้องสมุดชั้นประถม “ห้องเรียนรวมเล่น”
- โครงการรางวัลมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย
(TOYOTA THAILAND FOUNDATION AWARD-TTF AWARD)
- โครงการเผยแพร่ความรู้ทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม “อยู่ยากกับเอเชีย”
- โครงการต้นน้ำ ต้นชีวิต
- โครงการกองทุนหมุนเวียนนักเรียนพยาบาลในเขต 8 จังหวัดภาคเหนือ
- โครงการอาหารกลางวัน “หนูรักผักสีเขียว” เพื่อพัฒนาการจัดอาหารกลางวันในโรงเรียนอย่างยั่งยืน และแก้ไขปัญหาการขาดสารอาหารที่จำเป็นต่อพัฒนาการของเด็กวัยเรียน
- จัดพิมพ์เผยแพร่หนังสือเฉลิมพระเกียรติ คำพ่อสอน
ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน

โครงการและกิจกรรมพิเศษร่วมกับองค์กรต่างๆ

- โครงการพ่อแม่อุปถัมภ์ มูลนิธิหมอเสม พริ้งพวงแก้ว
- โครงการบ้านตะวันใหม่ มูลนิธิป้องกันและปราบปรามยาเสพติด
- โครงการส่งเสริมทางเลือก แรงงานคืนถิ่น มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก
- โครงการศึกษาและฝึกอาชีพ สำหรับผู้ต้องขัง กรมราชทัณฑ์
- โครงการศึกษา “คนจนเมือง” มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- โครงการศึกษานักศึกษาเรียนดี โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- โครงการศึกษาแก่เด็กหญิง โครงการผู้หญิงไทยวันพูนนี้
- สนับสนุนการผ่าตัดแก้ไขอาการปากแหว่ง เพดานโหว่ในเด็ก สำนักงานบรรเทาทุกข์ สภากาชาดไทย
- การก่อสร้างอาคารเรียน แก่โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน

คำแถลง มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2509 ด้วยความร่วมมือร่วมใจกันเองเป็นส่วนบุคคล ในหมู่ผู้มีความรักในการกิจบริหาร การศึกษาจากสถาบันต่างๆ เมื่อเริ่มดำเนินงาน โครงการตำรามีฐานะเป็นหน่วยงานหนึ่งของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ก่อนที่จะมีฐานะเป็นมูลนิธิ เมื่อต้นปี พ.ศ. 2521 ทั้งนี้โดยได้รับความร่วมมือด้านทุนทรัพย์จากมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ เพื่อใช้จ่ายในการดำเนินงานขั้นต้น เป้าหมายเบื้องต้นของมูลนิธิโครงการตำรา ก็คือ ส่งเสริมให้มีตำราภาษาไทยที่มีคุณภาพ เฉพาะในทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้ต่างก็เห็นพ้องต้องกันในระยะนั้นว่า คุณภาพหนังสือตำราไทย ระดับอุดมศึกษาแขนงวิชาดังกล่าวยังไม่สูงพอ ถ้าส่งเสริมให้มีหนังสือเช่นนี้เพิ่มขึ้นย่อมมีส่วนช่วยยกระดับมาตรฐานการศึกษาให้ชั้นมหาวิทยาลัยโดยปริยาย อีกทั้งยังอาจช่วยการสร้างสรรค์ปัญญา ความคิดริเริ่ม และความเข้าใจอันถูกต้องในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองโดยส่วนรวม

พร้อมกันนี้มูลนิธิโครงการตำรา ก็มีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะทำหน้าที่เป็นที่ชุมนุมผลงานเขียนของนักวิชาการต่างๆ ทั้งในและนอกสถาบัน เพื่อให้ผลงานวิชาการที่มีคุณภาพได้เป็นที่รู้จักและเผยแพร่ออกไปโดยทั่วถึงในหมู่ผู้สอน ผู้เรียน และผู้สนใจงานวิชาการ การดำเนินงานของมูลนิธิโครงการตำรา มุ่งขยายความเข้าใจและความร่วมมือของบรรดานักวิชาการออกไปในวงกว้างยิ่งขึ้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นด้านการกำหนดนโยบายสร้างตำรา การเขียน การแปล และการใช้ตำรานั้นๆ ซึ่งจะเป็นเครื่องส่งเสริมและกระชับความสัมพันธ์อันพึงปรารถนา ตลอดจนความเข้าใจอันดีต่อกันในวงวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง

นโยบายพื้นฐานของมูลนิธิโครงการตำราฯ คือ ส่งเสริมและเร่งรัดให้มีการจัดพิมพ์หนังสือตำราทุกประเภท ทั้งที่เป็นงานแปลโดยตรง งานแปลเรียบเรียงงานถอดความ งานรวบรวม งานแต่งและงานวิจัย ในช่วงแรกๆ เราได้เน้นส่งเสริมงานแปลเป็นหลัก ขณะเดียวกันก็ได้ส่งเสริมให้มีการจัดพิมพ์ตำราประเภทอื่นๆ ด้วย นับแต่ได้ก่อตั้งโครงการตำราฯ มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยความร่วมมืออย่างดียิ่งของนักวิชาการหลายสถาบัน สามารถส่งเสริม - กลั่นกรอง - ตรวจสอบและจัดพิมพ์หนังสือตำราภาษาไทยระดับอุดมศึกษาที่มีคุณภาพตามเป้าหมายเจตนารมณ์ และนโยบาย ได้ครบทุกประเภท และมีเนื้อหาครอบคลุมสาขาวิชาต่างๆ ถึง 8 สาขาดังต่อไปนี้คือ (1) สาขาวิชาภูมิศาสตร์ (2) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ (3) สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ (4) สาขาวิชารัฐศาสตร์ (5) สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (6) สาขาวิชาปรัชญา (7) สาขาวิชาจิตวิทยา (8) สาขาวิชาภาษาและวรรณคดี นอกจากนี้ เรายังมีโครงการผลิตตำราสาขาวิชาอื่นๆ เพิ่มขึ้นด้วย เช่น สาขาวิชาศิลปะ ซึ่งกำลังอยู่ในขั้นตอนดำเนินงาน และยังได้ขยายงานให้มีการแต่งตำราเป็น “ชุด” ซึ่งมีเนื้อความคาบเกี่ยวระหว่างหลายสาขาวิชา เช่น “ชุดชีวิตและงาน” ของบุคคลที่น่าสนใจ ดังที่ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ไปแล้วบางเล่ม

ปัจจุบันมูลนิธิโครงการตำราฯ ยังคงมีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะขยายงานของเราต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง แม้จะประสบอุปสรรคนานัปการ โดยเฉพาะอุปสรรคด้านทุนรอน เพราะกิจการของเราไม่ใช่กิจการแสวงหากำไร หากมุ่งประสงค์ให้นักศึกษาและประชาชนได้มีโอกาสซื้อหาหนังสือตำราฯ ในราคาย่อมเยาพอสมควร

คณะกรรมการทุกสาขาวิชาของมูลนิธิโครงการตำราฯ ยินดีน้อมรับคำแนะนำและคำวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อ่านทุกท่าน และปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้ท่านผู้อ่านทุกท่านได้เข้ามามีส่วนร่วมในมูลนิธิโครงการตำราฯ ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนแนะนำอยู่ห่างๆ ช่วยแต่ง แปล เรียบเรียง หรือ รวบรวมตำราสาขาวิชาต่างๆ ให้เรา หรือเข้ามาร่วมบริหารงานร่วมกับเรา

เสน่ห์ จามริก

ประธานคณะกรรมการบริหาร

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

รายนามคณะกรรมการบริหาร มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

(ก่อตั้ง พ.ศ. 2509 โดยนายป๋วย อึ๊งภากรณ์ นายเสน่ห์ จามริก ฯลฯ)

นายเสน่ห์	จามริก	ประธาน
นางเพ็ชรี	สุมิตร	รองประธาน
นางสาวกุสุมา	สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	กรรมการ
นายธเนศ	อารมณ์สุวรรณ	กรรมการ
นายรังสรรค์	ชนะพรพันธุ์	กรรมการ
นายสุลักษณ์	ศิวัักษ์	กรรมการ
นายวิทยา	สุจิตตนาวิทย์	กรรมการ
นายเกริกเกียรติ	พิพัฒน์เสรีธรรม	กรรมการ
นางสาวศรีประภา	เพชรมีศรี	กรรมการ
นางสาวศุภลักษณ์	เลิศแก้วศรี	กรรมการและทรัพย์สิน
นายชาญวิทย์	เกษตรศิริ	กรรมการและเลขานุการ
นายธำรงค์ศักดิ์	เพชรเลิศอนันต์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นายทรงยศ	แวหยังษ์	กรรมการและผู้จัดการ

คำนำ

เมื่อปลายเดือนกันยายน พ.ศ. 2545 ที่ผ่านมา ในบรรยากาศของการจัดงานฉลองเพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ประจำปี พ.ศ. 2545 (เช่นเดียวกับในปี พ.ศ. 2546 ที่กำลังจะจัดงานฉลองใหญ่ครบรอบ 30 ปี “14 ตุลาคม” ในฐานะวันประชาธิปไตย) โดยส่วนตัว ช่วงเวลานั้นผมอยู่ที่ประเทศเวียดนามกับคณะสื่อมวลชนไทย ที่ร่วมกันเดินทางไปสำรวจเส้นทาง ไทย-กัมพูชา-เวียดนามใต้ ในวาระการจัดงานสัมมนาวิชาการประจำปี พ.ศ. 2545 ในหัวข้อ “สุวรรณภูมิ : ผู้คนและแผ่นดิน” โดยความร่วมมือและการสนับสนุนของมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย บริษัท โตโยต้า มอเตอร์ ประเทศไทย จำกัด และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

วันหนึ่งขณะที่ผมไปตรวจสอบจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (e-mail) ซึ่งเป็นกิจวัตรประจำวันที่ต้องกระทำเพื่อให้เข้าถึงข้อมูลข่าวสาร และการติดต่อกับกัลยาณมิตร รับทราบปัญหาและความเคลื่อนไหวของผู้คนทั่วทุกภูมิภาคของโลกใบนี้ ในกล่องรับจดหมายของผมนั้นมีจดหมายฉบับหนึ่ง เป็นของนักศึกษาจากโครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ส่งมาโดยมีข้อความว่า

“อาจารย์ครับ วันที่ 28 กันยายน 2545 ที่ผ่านมา ต้นโพธิ์ที่ลานโพธิ์ ทำพระจันทร์ หักลงมาครึ่งต้นเลยครับ ตอนนั้นขาดตกเป็นท่อนเล็กๆ วงไว้ที่ลานโพธิ์ครับ น่าเสียดายมาก ตอนนั้นต้นโพธิ์ท่านเสียใจและเศร้าใจที่ไม่มีใครให้ความสนใจ ท่าน จึงหักลงมาเสียครึ่งหนึ่ง (ซีกทางปากกลาม) คนเดินผ่านไปผ่านมาก็ได้แต่พูดว่าน่าเสียดาย ที่บ้านผมมีพืชม้าโพธิ์ คำไหน ให้ชีวิตเจริญรุ่งเรือง ยืนยาว แต่ที่ธรรมศาสตร์ไม่มีเลยครับ พวกเราด้วยกันน่าจะทำบ้าง..” (ตัดตอนจากคอลัมน์

สิงห์สนามหลวงสนทนา **เนชั่นสุดสัปดาห์** ปีที่ 11 ฉบับที่ 545 วันที่ 11 พฤศจิกายน 2545
หน้า 63 ซึ่งนำมาพิมพ์ลงในหนังสือเล่มนี้ด้วย)

พออ่านจบผมก็เลยพิมพ์จดหมายฉบับนั้นออกมาเป็นเอกสาร เพื่อแจกจ่ายให้เพื่อนสมาชิกที่ร่วมเดินทางได้อ่านทั่วกัน หลังจากที่ทุกคนได้ทราบข่าวโพธิ์หักแล้ว ก็มีการสนทนาปราศรัยได้ความว่า เราจะต้องทำอะไรสักอย่าง เพื่อรักษาต้นโพธิ์ธรรมศาสตร์ ซึ่งเปรียบเสมือนรากแก้วของสังคมประชาธิปไตยไทยเอาไว้ เพราะเคยเป็นสถานที่ใช้ในการเริ่มต้นการอภิปรายของขบวนการนักเรียนนิสิตนักศึกษาที่ได้ร่วมชุมนุมกันประท้วงต่อต้านและขับไล่รัฐบาลคณะปฎิไทย ถนอม-ประภาส-ณรงค์ ในเหตุการณ์ซึ่งรู้จักกันดีในนาม “14 ตุลาคม 2516” ที่ทำให้ผมและกัลยาณมิตรสื่อมวลชนมี สิทธิ เสรีภาพ ในการทำสัมมาหาเสียงซึ่งอยู่เป็นปกติสุขในทุกวันนี้ กัลยาณมิตรส่วนใหญ่ เมื่อรู้ข่าวนี้แล้วต่างคนก็ต่างรีบเร่งสั่งการ หรือ ลงมือเขียนข่าว หรือ สัมภาษณ์ผมเป็นการด่วน เกี่ยวกับเหตุการณ์และความสำคัญของต้นโพธิ์ เพื่อจะได้บอกข่าวเล่าเรื่องแก่สาธารณะชนทั่วไปให้ขยายเป็นวงกว้าง ถึงความเสียหายของต้นโพธิ์สำคัญต้นนี้

เมื่อกลับมาถึงประเทศไทยแล้ว รายการโทรทัศน์ วิทย์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร ฯลฯ จำนวนมาก ต่างนำเสนอเรื่องราวของต้นโพธิ์ธรรมศาสตร์กับเหตุการณ์สำคัญๆ อย่าง 14 ตุลา 2516 และ 6 ตุลา 2519 สู้สังคมไทยให้หวนรำลึกถึงเพื่อร่วมกันรักษาต้นโพธิ์ต้นนี้เอาไว้ให้อยู่ชั่วลูกชั่วหลาน เพราะโพธิ์ธรรมศาสตร์ทำพระจันทร์ ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของสัญลักษณ์การต่อสู้กับอำนาจที่ไม่เป็นธรรมในสังคมเสมอมา (ในปัจจุบันไม่แน่ใจว่ายังเป็นอยู่หรือไม่)

โดยส่วนตัวผมเองเป็นคนเกิดนักษัตร ปีมะเส็ง หรือ ปีมูเล็ก ดังนั้น ต้นโพธิ์จึงเป็นต้นไม้ประจำปีเกิดด้วย เป็นที่ทราบว่ายอนันต์มณเฑียรานุราชการแล้ว ดังนั้นงานที่ท่าส่วนใหญ่จึงเป็นการค้นคว้าทางวิชาการอย่างเป็นอิสระในเรื่องเกี่ยวกับ สังคม การเมือง ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมประเพณี “ต้นโพธิ์” อาจจะถือว่าเป็นความน่าสนใจในการศึกษา ถึงความเป็นมาในแง่ของสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาว่าต้นโพธิ์หรือพระศรีมหาโพธิ์นั้น เเท่าที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ของโลก ประวัติศาสตร์ของศาสนา ประวัติศาสตร์ของภูมิภาคและของประเทศ มีความเป็นมาหรือ

มีความสำคัญอย่างไร ทำไมเราถึงมีความรู้สึกว่า ทุกครั้งที่เรามองไปที่ต้นโพธิ์ ทำให้ในหัวใจเราลึกๆ รู้สึกกลัวเกรง หรือ บางครั้งรู้สึกสับสนบรรมเย็นสบายใจ

มนุษย์เรานับตั้งแต่ยุคสมัยที่ยังเป็นอนารยชนอยู่นั้น ศาสนาหรือความเชื่อมักอิงอยู่กับธรรมชาติ ในลัทธิที่เราเรียกและรู้จักกันอย่างกว้างขวางทั่วไปว่า ลัทธิวิญญาณนิยม (Animism) ไม่ว่าจะเป็นคนไทย จีน ฝรั่ง แหก ฯลฯ ต่างมีความเชื่อในเรื่องของเทพเจ้า หรือ อำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ ที่สิงสถิตอยู่ใน แม่น้ำ พื้นดิน ภูเขา อากาศ ท้องฟ้า หรือต้นไม้ใหญ่ มนุษย์ทุกชาติทุกภาษา ต่างมีความเกรงกลัวและมักจะมีเชื่อว่ามีสิ่งเหล่านั้นมี เทพเจ้า ภูติผีปีศาจ หรือ วิญญาณ อาศัยอยู่ แม้ในสมัยต่อมาที่ความเจริญทางวัฒนธรรม ความรู้ทางด้าน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้เจริญก้าวหน้าขึ้น มนุษย์ก็ยังคงมีความเชื่อเช่นนี้

ในกรณีของอารยธรรมกรีกโรมัน ต่างก็มีความเชื่อในอำนาจลึกลับเช่นนี้เหมือนกัน เช่น เชื่อว่ามีเทพเจ้าอาศัยอยู่บนยอดภูเขาโอลิมปัส (Olympus) และเทพแห่งธรรมชาติอื่นๆ หรือกรณีของอินเดียที่เชื่อว่ามีมหาเทพและเทพประจำสิ่งต่างๆ ที่สามารถดลบันดาลให้คุณให้โทษแก่สรรพสิ่งในโลกนี้ กรณีของอารยธรรมจีน อียิปต์ หรือแหล่งอารยธรรมอื่นๆ ในโลก ต่างก็มีพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรม มาจากการพึ่งพาอาศัยสภาวะแวดล้อมตามธรรมชาติด้วยกันทั้งสิ้น

หากจะกล่าวว่าธรรมชาติคือ ต้นเหตุแห่งการสร้างสรรค์อารยธรรมของมนุษย์ก็คงไม่ผิดนัก เพราะการสร้างสรรค์อารยธรรม คือการที่มนุษย์พยายามเอาชนะปรากฏการณ์ต่างๆ ทางธรรมชาติ เช่น ความร้อน ความหนาว ฝนตก พายุร้าย พายุผ่า ฯลฯ หรืออีกนัยหนึ่งคือ การพยายามรักษาความอยู่รอดปลอดภัย ความรู้สึกที่ดีมีสุข หาทางแก้ไขความรู้สึกที่ไม่ดีมีทุกข์ของมนุษย์ เช่น ความกลัว ความหิว ความอยาก ความหนาว ความร้อน ฯลฯ ให้บรรเทาเบาบางและจางหายไป ซึ่งการพยายามเอาชนะธรรมชาตินี้เป็น ธรรมชาติของมนุษย์

รวมความแล้ว อารยธรรมต่างๆ ในโลก ที่มนุษย์ชาติได้สร้างสรรค์ขึ้น ล้วนแล้วมีพื้นฐานมาจากความต้องการเอาชนะธรรมชาติทั้งสิ้น ดังนั้นการศึกษา เรื่อง ความเชื่อ ศาสนา และศิลปวัฒนธรรมอาจจะเป็นทางออกได้อีกทางหนึ่งของมนุษย์ เพื่อกลับไปสัมผัสและตีความกับสภาวะความเป็นธรรมชาติ ที่พึ่งพร้อมไปด้วยความ

บริสุทธิ์แบบไร้วัฒนธรรมที่บางครั้งถูกมองว่างมายาล้ำหลัง ในสังคมยุคปัจจุบัน อันเต็มไปด้วยความสับสนวุ่นวาย ทั้งด้านการเมืองและเศรษฐกิจ ที่ต้องดิ้นรนต่อสู้แย่งชิง เอารัดเอาเปรียบ ช่มเหรงรังแกกัน เพื่อให้ได้มาซึ่งผลกำไรที่สูงที่สุดภายใต้กรอบ ความคิดความทันสมัยของโลกโลกาภิวัตน์

“พระศรีมหาโพธิ์ : จากชมพูทวีปถึงสุวรรณภูมิ / Bodhi : As the Tree of Knowledge from Jambudvipa to Suvannabhumi” จึงเป็น หนังสือที่จัดทำขึ้นเพื่อจุดประสงค์ดังกล่าวข้างต้น และเพื่อความเข้าใจในประวัติศาสตร์ความเป็นมาพร้อมทั้งความสำคัญของพระศรีมหาโพธิ์ และความตระหนัก ในปัญหาของสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่เรามนุษย์โลกได้ย่ำยีทำลายในทุกๆ วัน และทุกๆ ด้าน

ขอขอบคุณ คณะผู้เขียนและคณะทำงานทุกท่าน ที่ได้ร่วมมือร่วมใจกัน สร้างสรรค์ผลงานที่น่าสนใจ และมีความปรารถนาอย่างที่บรรณาธิการได้คิดและ หวังเอาไว้ ขอขอบคุณ มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย บริษัท โตโยต้า มอเตอร์ ประเทศไทย จำกัด และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ที่ได้ เห็นความสำคัญขององค์ความรู้เพื่อประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติและสิ่งแวดล้อม ของโลกในครั้งนี้ ขอความเจริญทั้งหลายจงมีแด่ทุกท่านที่มีและใช้ปัญญาในการ หาทางออกให้กับสังคม

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

2 ตุลาคม 2546

ตลิ่งชัน ธนบุรี

สารบัญ

พระศรีมหาโพธิ์: ต้นไม้ที่มีคนกราบไหว้มากที่สุดในโลก

ดร.สุรีย์ ภูมิภมร	17
กำเนิดของต้นโพธิ์	19
ต้นโพธิ์ของฮินดู	22
ต้นโพธิ์ของเทพเจ้า	23
พุทธศานาภิสมมหาโพธิ์มณฑล	24
ต้นโพธิ์ของชาวพุทธ	26
ธรรมชาติของต้นโพธิ์	29
ต้นโพธิ์ในชมพูทวีป	31
ต้นโพธิ์ในศรีลังกา	32
ต้นโพธิ์ในเมืองไทย	33
ตารางแสดงสถานที่ต้นโพธิ์ใหญ่ขึ้นในประเทศไทย	41
โพธิ์พืชสมุนไพร	43
ประเพณีไม้ค้ำโพธิ์	44
ประโยชน์ของไม้โพธิ์	48
มนุษย์และสัตว์กินโพธิ์	49
สมาคมมหาโพธิ์	49
บทสรุป	50

โพธิ์: เรื่องที่เรายังไม่รู้

อัครพงษ์ คำคุณ	53
โพธิ์: ความหมายและความสำคัญ	55
โพธิ์: ศาสนาและความเชื่อ	58
โพธิ์: เหตุแห่งการบูชา	70
โพธิ์: สัญลักษณ์บูชา	71
โพธิ์: ประวัติศาสตร์	78
อเล็กซานเดอร์ คันทิงแฮม (Alexander Cunningham)	81
โพธิ์: ลังกา	85
โพธิ์: ไทย	92
โพธิ์: ไต้หวัน	111
โพธิ์: นิพนธ์	132
โพธิ์: ธรรมชาติ	136
โพธิ์: คำโพธิ์	139
สรุป	143

เล่าเรื่องคดศรึมหาโพธิ์

สุจิตต์ วงษ์เทศ	147
-----------------	-----

เสวนา บรรยายสาธารณะ “โพธิ์ ณ ลานโพธิ์ ธรรมชาติ ท่าพระจันทร์”

พระภิกษุณีธัมมทินนา (ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์) 160

เผ้าทอง ทองเจือ 164

อัครพงษ์ คำคุณ 169

พระศรีมหาโพธิ์ :

ต้นไม้ที่มีคนกราบไหว้มากที่สุดในโลก

ดร.สุริย์ ภูมิภมร

คณະวนศาสตร์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พระศรีมหาโพธิ์: ต้นไม้ที่มีคนกราบไหว้มากที่สุดในโลก

พระศรีมหาโพธิ์เป็นต้นไม้ที่มีคนกราบไหว้มากที่สุดในโลก ในบรรดาพันธุ์ไม้นานาพรรณที่มีอยู่ในโลก ไม่มีพันธุ์ไม้ชนิดใดที่จะยิ่งใหญ่ไปกว่าพันธุ์ไม้ชนิดนี้อีกแล้ว

พุทธศาสนิกชนและผู้นับถือศาสนาอื่นบางคนได้ร่วมกันปลูก แม้จะปลูกกันเพียงไม่กี่ต้นในแต่ละชุมชน แต่เมื่อปลูกแล้วก็ไม่มีใครคิดจะตัด พระศรีมหาโพธิ์จึงเป็นไม้ที่อยู่คู่กับโลกและทำให้โลกร่มเย็น ผู้คนในโลกจึงมีความสุขที่แท้จริง

ใน **ทิเบต** ซึ่งเป็นประเทศที่มีผู้คนเคร่งครัดในพระพุทธศาสนา ได้มีการปลูกต้นไม้โพธิ์ไว้นาน นับเป็นกลุ่มของต้นไม้โพธิ์ที่อยู่บนที่สูงๆ กับกลุ่มของต้นไม้โพธิ์ที่ปลูกที่เนปาล ต้นไม้โพธิ์ที่ทิเบตถือได้ว่าเป็นสื่อกลางระหว่างสวรรค์กับมนุษย์

คน**พม่า**ที่คลาล่ำไปด้วยเพลงศึกในประเทศ คน**เขมร**ที่เหนื่อยหน่ายต่อพิษภัยของสงครามกลางเมือง คน**อินเดีย**ที่ต่อสู้กับความยากจนท่ามกลางทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด และคน**ไทย**ในยุคนี้ พ.ศ.นี้ ที่ต้องยึดลานโพธิ์เพื่อประกาศก้องถึงเจตนารมณ์ของประชาธิปไตย คนเหล่านี้ต่างพากันกราบไหว้ต้นไม้โพธิ์ ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ที่มิแต่ให้ผลประโยชน์ต่อมวลมนุษยชน อย่างน้อยก็ช่วยให้ชีวิตของเขามีความหวังมากยิ่งขึ้น

ชาวพุทธได้สร้างวัดขึ้นทั่วบริเวณพล สร้างเจดีย์ให้ดูเด่นเป็นบูชาสถาน เมื่อสร้างวัดที่ไหนก็ปลูกต้นโพธิ์ไว้ที่นั่น ชาวพุทธได้สร้างระฆังที่มีรูปร่างเหมือนใบโพธิ์ เสียงที่ดังของระฆังจึงทดแทนเสียงพลั่วไผ่ของใบโพธิ์ ที่ได้เรียกร้องให้พุทธศาสนิกชน ได้มาร่วมมือร่วมใจกันทำนุบำรุงพระศาสนา

แต่เดิยวนี้คนตีระฆังจำนวนไม่น้อย ไม่รู้จักคุณค่าของระฆัง จึงตีระฆังกันเล่นๆ ตามอารมณ์ประจำวัน หรือเพื่อให้เกิดความมั่นใจเท่านั้น

ที่เนปาล ผู้คนมีความเชื่อว่า ภูตผีปีศาจจะสิงสถิตอยู่ในต้นไม้ ในบริเวณ หุบเขาที่มืดมดๆ จึงได้มีการนำอาหารไปเซ่นไหว้ภูตผีปีศาจที่โคนต้นไม้ โดยเฉพาะต้นโพธิ์

ชนเผ่าไรซ์ (Rais) ของเนปาลจะปลูกต้นโพธิ์หลังจากพิธีฝังศพ และให้ต้นโพธิ์นี้เป็นสัญลักษณ์และเป็นที่สถิตของวิญญาณของผู้ล่วงลับไปแล้ว

คนไทยนอกจากจะพึงร่มเงาของโพธิ์ บวชต้นโพธิ์ และกราบไหว้ต้นโพธิ์ เพื่อให้ตนเองมีความสุขแล้ว ในบางแห่งจะนำกระดูกของญาติมิตรไปฝังที่โคนต้นโพธิ์ ต้นโพธิ์จึงเป็นที่สถิตของวิญญาณเช่นเดียวกัน

นับได้ว่าในช่วง 2,534 ปี² ที่ผ่านมา ต้นโพธิ์ได้สนองคุณประโยชน์ต่อคนไทยมานานัปการ

กำเนิดของต้นโพธิ์

ในการวิเคราะห์จุดกำเนิดของต้นโพธิ์ สามารถวิเคราะห์ที่ได้สองประเด็น

ประเด็นแรก

โพธิ์เป็นไม้ของพระเจ้า จากรายงานของ ส.พลายน้อย ในพจนานุกรมศัพท์เมื่อปี พ.ศ. 2513 กล่าวถึงข้อคิดเห็นของท่านบัณฑิตยธรรมา ธรรมา ที่ว่า โพธิ์เป็นไม้ของพระเจ้าที่ส่งมาให้ปลูกในโลกมนุษย์ เพื่อเป็นเครื่องรองรับความเป็นพระพุทธรูปของเจ้าชายสิทธัตถโคตม

ข้อคิดเห็นนี้ สอดคล้องกับแนวความคิดเรื่องสหชาติ³ ที่ว่า ในวันที่พระบรมศาสดาประสูตินั้น มีบุคคละ สัตว์ และชุมทองเกิดพร้อมพระองค์ 7 อย่างหนึ่งในจำนวนสหชาติทั้ง 7 คือ ไม้มหาโพธิ์

ชาวพุทธได้สร้างระฆังที่มีรูปร่างเหมือนใบโพธิ์ เสียงดังของระฆังจึงทดแทนเสียงพริ้วไหวของใบโพธิ์

พระศรีมหาโพธิ์ ที่เมืองการุณมาณฑุ ประเทศเนปาล

ประเด็นที่สอง

โพธิ์เป็นไม้ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เหมือนไม้อื่นๆ ทั่วไปอีกหลายหมื่นชนิด มนุษย์เป็นผู้แยกแยะชนิดไม้ ออกตามลักษณะที่ต่างกัน ไม้จึงได้ถูกแยกออกเป็นตระกูล (family) เป็นวงศ์ (genus) เป็นชนิดไม้ (species) เป็นชนิดไม้อย่อย (subspecies) และเป็นสายพันธุ์ (variety) บางทีก็แยกไม้เป็นกลุ่มตามคุณประโยชน์และศรัทธาอันจะพึงมีกับไม้เหล่านั้น

อย่างไรก็ตาม ในบรรดาต้นไม้ที่มีอยู่ในโลกและที่ได้รับการบูชาเกิดทุนจากมนุษย์มากที่สุดคือ ต้นพระศรีมหาโพธิ์

ปกติแล้วคนไทยจะไม่นิยมการวิพากษ์วิจารณ์ ในเรื่องจุดกำเนิดของต้นโพธิ์มากนัก ด้วยเห็นว่าศรัทธาของมนุษย์นั้นเป็นเรื่องของแต่ละคนจะพิจารณา กัน จึงไม่มีความจำเป็นอะไรที่จะต้องเปรียบเทียบว่าจุดกำเนิดที่แท้จริงของต้นโพธิ์เป็นอย่างไร

ต้นโพธิ์ของฮินดู

ในแนวความคิดของฮินดู สรรพสิ่งที่มีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ หรือต้นไม้ ล้วนแล้วแต่มีจิตวิญญาณ

ผู้ใดทำลายต้นไม้ ผู้นั้นทำบาป ผู้ใดถอนต้นไม้และโคนไม้ลง ผู้นั้นทำบาป มีโทษเสมือนกับการฆ่าสิ่งที่มีชีวิตอื่นๆ ยิ่งต้นโพธิ์เป็นไม้ของพระเจ้าแล้ว การทำลายต้นโพธิ์ควรละเว้นเป็นอย่างยิ่ง

คนฮินดูมีพิธีกรรมทางศาสนาหลายอย่างที่เกี่ยวข้อกับต้นโพธิ์ มีการเทน้ำจากเหยือกเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว แต่บางครั้งชาวฮินดูจะแขวนหม้อดินบรรจุน้ำไว้ที่กิ่งต้นโพธิ์ มีการเติมนมเบรีียว นมสด น้ำ และงา วันละสองครั้ง กล่าวกันว่าต้นโพธิ์จะช่วยส่งอาการเหล่านั้นไปยังญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้วได้

เพื่อนของผมคนหนึ่งชื่อ ดร.นารายาน เฮกเด (Dr.Narayan Hegde) ได้เล่าให้ฟังว่า คนอินเดียในปัจจุบันจะไปไหว้พระศรีมหาโพธิ์ในทุกวันแรม 15 ค่ำของเดือนเจ็ด ในการไปไหว้นั้นจะมีการเตรียมอาหารพวกน้ำผึ้ง น้ำตาล เนย

และในการไถ่นั้น จะนิยมเดินรอบต้นโพธิ์ อาจจะเดินรอบเดียว หรือเดินหลายรอบก็ได้ ถ้าหากจะมีการเดินหลายรอบ การเดินหลายรอบนั้นจะเดิน 8, 11, 28, 54 หรือ 108 รอบก็ได้

หญิงสาวอินเดียที่มีศรัทธาแรงกล้าจะทำพิธีบวงสรวงต้นโพธิ์ บางครั้งจะเอากิ่งแห้งของโพธิ์มาบูชา บางทีก็เอากิ่งสดเผาบูชา ตามหลักของฮินดูแล้ว จะมีการนำดอกไม้ ข้าว แป้งสีแดง และจุตฐูปูชาขณะกราบไหว้

คนฮินดูเหมือนกับคนไทย เมื่อกราบไหว้ต้นโพธิ์แล้วจะมีจิตใจเป็นปิติ สงบ ไม่ฟุ้งซ่าน

พิธีแต่งงานของฮินดู บางครั้งก็จัดใต้ต้นโพธิ์ ในประเพณีดั้งเดิม ผู้หญิงที่เป็นพรหมจารี จะต้องปลุกต้นโพธิ์ หลังจากอาบน้ำชำระตนเองให้สะอาดแล้ว จะต้องทำพิธีบวงสรวงติดต่อกันเป็นเวลาร่วมเดือน บางครั้งจะเอาด้ายสีขาวมาพันตัวผู้หญิงกับต้นโพธิ์จำนวน 10 รอบ แล้วจึงเก็บด้ายก่อนที่จะทำเครื่องหมายที่หน้าผาก การแต่งงานในลักษณะนี้ถือได้ว่าเป็นการแต่งงานแบบยั่งยืน แต่จะยั่งยืนแค่ไหนต้องตรวจสอบดูเอาเอง

คนฮินดูมีความเชื่อว่า เหล่าเทพทั้งหลายจะสิงสถิตอยู่ในต้นโพธิ์ คนเนปาลจึงมีการพิจารณาความใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ โดยอาศัยความจริงที่ว่า ผู้คนจะไม่พูดบดทลายได้ร่มเงาของไม้ศักดิ์สิทธิ์ เพราะต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นไม้มงคลของพระเจ้า

ต้นโพธิ์ของเทพเจ้า

ในความเชื่อของคนฮินดูในอินเดีย รากของต้นโพธิ์คือพระพรหม ซึ่งเป็นพระผู้สร้างโลก พระวิษณุหนึ่งในเทพเจ้าของฮินดูก็ได้อาศัยอยู่ในส่วนของต้นโพธิ์ คนไทยรู้จักพระวิษณุในฐานะพระเจ้าที่เป็นนักจัดการ ในหนังสือภควคิตาก็ได้กล่าวถึงต้นโพธิ์ว่าคนฮินดูส่วนมากจะบูชาต้นโพธิ์ในวันเสาร์ เพราะเป็นวันที่พระวิษณุเสด็จมาประทับอยู่ที่ต้นโพธิ์

คนฮินดูบางคนยังมีความเชื่อว่าพระนาคาก็สิงสถิตอยู่ในต้นโพธิ์ ด้วยพระนาคามีความใกล้ชิดกับพระคิเว ทำให้คนหันมานับถือต้นโพธิ์มากขึ้น

มีเรื่องเล่าว่า เสื้อผ้าของนางโกปี (Gopis) ผู้หญิงที่บูชายกย่องพระกฤษณะ

ได้ถูกขโมยไปขณะที่เธอกำลังอาบน้ำอยู่ พระกฤษณะได้ตามเทพเจ้าที่ขโมยไปพบว่าไปแอบซ่อนอยู่ในต้นโพธิ์ ใบของต้นโพธิ์ที่พลั่วไหวไม่ได้เกิดจากลม หากเกิดจากฝีมือของพระผู้เป็นเจ้าที่โปรดดนตรี อันได้แก่ ยัคซัค (Yakshac) กิณะราส (Kinnaras) และกันทะวาส (Gandhavas)

ในเอกสารภาษาสันสกฤต ได้กล่าวถึงเรื่องราวของพระลักษมีกับต้นโพธิ์ว่า หลังจากที่เกิดปัญหาในทะเลระหว่างพระเจ้าและปีศาจ ก็เกิดพระลักษมี บรรดาทวยเทพทั้งหลายจึงขอให้พระวิษณุได้แต่งงานกับพระลักษมี แต่พระลักษมีบอกว่าไม่อาจจะแต่งงานได้เพราะปีศาจยังไม่ได้แต่งงาน พระวิษณุจึงตกลงแต่งงานกับปีศาจก่อน แล้วพระองค์ก็ให้พี่สาวของพระนางรออยู่ที่ใต้ต้นโพธิ์ พี่สาวของนางได้โอดครวญและร่ำไห้ จนพระวิษณุและพระลักษมีต้องมาปอลบโยน พร้อมกับบอกพระนางถึงความจริง พระวิษณุได้กล่าวว่า “โพธิ์ต้นนี้กำเนิดมาจากฉัน และเธอจะอาศัยอยู่ที่ต้นโพธิ์นี้ได้” เท่านั้นเองนางก็เกิดความพึงพอใจ

ต้นโพธิ์จึงกลายเป็นต้นไม้ที่ถูกเคารพบูชามาก โดยเฉพาะผู้บูชาพระวิษณุ พระคเณศได้บูชาต้นโพธิ์เช่นเดียวกันและให้ตั้งชื่อต้นโพธิ์ว่า **กษัตริย์ของต้นไม้** และยังถือว่าต้นโพธิ์เป็นพระเจ้าด้วยเช่นเดียวกัน

พุทธคยากับมหาโพธิ์มณฑล

เมื่อหลายปีมาแล้ว ได้มีโอกาสไปร่วมการประชุมกลุ่ม 77 ที่กรุงนิวเดลี ประเทศอินเดีย ซึ่งมีศาสตราจารย์ ดร.สง่า สรรพศรี ซึ่งสมัยนั้นดำรงตำแหน่งเป็นปลัดกระทรวง กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการพลังงาน เป็นหัวหน้าคณะของฝ่ายไทย

เมื่อประชุมเสร็จ ก็ได้เดินทางไปดูงานที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และได้มีโอกาสผ่านพุทธคยาเพื่อกราบไหว้พระศรีมหาโพธิ์ด้วย

จำได้ว่าต้องนั่งเครื่องบินไปลงที่กรุงพาราณสี จากนั้นจึงนำรถยนต์ตระเวนไปยังที่ต่างๆ และที่นับว่าโชคดีเป็นอย่างยิ่งก็เพราะว่าในวันที่เราเดินทางไปพุทธคยานั้นเป็นวันสำคัญเดือนสาม หรือที่ทราบกันดีว่าเป็นวันมาฆบูชา

ในวันดังกล่าวได้มีพระจันทร์เต็มดวง ทั้งท่านปลัดกระทรวงและผู้ว่าการ

เจดีย์พุทธคยา สถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เมื่อวันเพ็ญเดือน 6 ก่อนพุทธศักราช 45 ปี
ปัจจุบันตั้งอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ด้านตะวันตก จังหวัดคยา รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (ดร.สมิทธิ์ คำเพิ่มพูล)
มีความสนใจที่จะนั่งสงบสติอารมณ์ในบริเวณใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์

เมื่อท่านทั้งสองนั่งแล้ว ก็มีความรู้สึกวาทันทั้งสองต่างก็มีความสุขเป็นล้นพ้น
ผมเลยต้องทำหน้าที่เป็นยามด้วยเหตุผลง่ายๆ ที่ว่า คนไทยเรามากราบไหว้พระ
ศรีมหาโพธิ์กันสามคนสำเร็จอรหันต์ได้สองคน ก็นับว่าคุ้มค่ากับการเดินทางมากราบ
ไหว้แล้ว

ในค่ำของวันมาฆบูชาปีนั้น พวกอินทูลจัดงานฉลองอยู่นอกบริเวณวัดพุทธคยา
งานดังกล่าว ใช้เครื่องกระจายเสียง ส่งเสียงตามสายดังกระหึ่ม ผมถามเพื่อนของ
ผมบางคนที่นับถือศาสนาฮินดูว่าเป็นงานเทศกาลอะไร เขาบอกว่าไม่มี เพราะคืน
วันเพ็ญเดือนสามนั้นเป็นคืนที่เรียกว่า วันเพ็ญของพระพุทธเจ้า (Buddha
Poornima)

แม้จะมีเสียงอีกทีก็ครึกโครมมากมายเพียงใดก็ตาม เหล่าพุทธศาสนิกชน
ต่างพากันเดินรอบพระศรีมหาโพธิ์ ด้วยจิตใจที่สงบและมีความเชื่อมั่น

พุทธคยามีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่ามหาพุทธมณฑล ผู้ที่ประสงค์จะเดินทางไป
เยี่ยมชมและนมัสการพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็สามารถเดินทางได้โดยรถไฟหรือโดย
รถยนต์ ตามเส้นทางที่ผ่านจะเห็นต้นโพธิ์ขึ้นอยู่ทั่วไป บางครั้งก็มีการปลูกเป็น
ไม้สองข้างถนน

แต่ต้นโพธิ์ที่สำคัญของชาวพุทธ คือต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ยืนตระหง่าน
อยู่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ปัจจุบันเรียกว่าแม่น้ำสิสาฏณ์หรือแม่น้ำฟัลดูร์ และ
อยู่ในรัฐพิหารของอินเดีย

ต้นโพธิ์ของชาวพุทธ

ถ้าจะพิจารณาเฉพาะต้นโพธิ์ที่พุทธคยา อันเป็นที่ตรัสรู้ขององค์สมเด็จพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ได้มีต้นพระศรีมหาโพธิ์รวมทั้งหมด 4 ต้น ทั้ง 4 ต้นนี้
ได้เจริญเติบโตทดแทนกันเรื่อยมาโดยการแตกหน่อขึ้นมาใหม่ แต่ละต้นต่างก็มี
ประวัติที่ยาวนานต่างกัน นับเป็นอนุสรณ์สถานที่มีความสำคัญยิ่งของชาวพุทธ⁵

ต้นพระศรีมหาโพธิ์ต้นที่หนึ่ง เป็นต้นที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสรู้

ทรงได้รับการถวายหน้า 8 กำจากโสติถียะพราหมณ์ เพื่อปูเป็นที่ประทับ บางคนก็บอกว่าเป็นหน้าคา แต่บางเอกสารก็ว่าเป็นหน้ากุสะหรือพวกตะไคร้หอมนั่นเอง จนเวลาใกล้รุ่งของวันเพ็ญเดือนหก พระพุทธองค์จึงได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ หลังจากทีพระพุทธองค์ได้เสด็จสวรรคตแล้ว ยังมีผู้มีจิตเลื่อมใสในพระองค์ ได้เดินทางมาราบไหว้พระศรีมหาโพธิ์ประมาณ 100 ปี แล้วจึงสร้างประยะเวลาหนึ่ง จนถึงรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช องค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในโลก พระพุทธศาสนาจึงเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาอีกครั้ง

เมื่อพูดถึงพระเจ้าอโศกมหาราช ก็เป็นความจำเป็นที่จะต้องหยิบยกประวัติของพระองค์ขึ้นมาเล่าสู่กันฟัง

ครั้งหนึ่ง เมื่อหัวหน้าโจรที่ชื่อ **จันทรคุปต์** จากศากยราช ได้รวบรวมไพร่พลตีเมืองมคธของ **พระเจ้ารณนันทะ** และสถาปนาตนเองขึ้นมาเป็นกษัตริย์ ได้ครองราชย์อยู่นานถึง 24 ปี

พระราชโอรสที่ชื่อ **พระเจ้าพินธุสาร** ขึ้นครองราชย์ที่ปาตลีบุตรสืบต่อมา ในนามของ **โมริยราชวงศ์** พระเจ้าพินธุสารถมีพระมเหสี 16 พระองค์ มีพระราชโอรสรวมทั้งสิ้น 101 องค์ เกิดการแก่งแย่งราชสมบัติ จนพระโอรสอันเกิดจากพระนางธรรมเทวีได้ขึ้นครองราชย์ในนาม**พระเจ้าอโศก** ทรงสำเร็จโทษพระอนุชาต่างมารดาทั้ง 99 พระองค์

ชีวิตในระยะเริ่มต้นของพระเจ้าอโศกจึงเต็มไปด้วยการฆ่าฟัน การขยายอาณาเขต ซึ่งสามารถรวบรวมคนอินเดียและทำให้ประเทศเกิดความแข็งแกร่ง จนคนอินเดียบางคนได้ขนานนามพระองค์ว่า **จันทาโศก** นั้นหมายถึงว่า **อโศก** **ผู้โหดร้าย**

ในระยะหลัง พระเจ้าอโศกได้ทรงสนพระทัยในเรื่องพระพุทธศาสนา และเห็นว่าได้ทำบาปกรรมมามาก จึงมุ่งหน้าประกอบกรรมทำความดี การที่ทรงห่มเทให้กับการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาและการทำนุบำรุงให้ขจรจายทั่วไป ทำให้พระองค์ไม่ทรงสนพระทัยในความสุขส่วนตัวอย่างกาลเก่า จนเป็นเหตุให้เหล่านางสนมต่างพากันโกรธแค้นตันโพธิ์

เมื่อต้นพระศรีมหาโพธิ์มีอายุได้ 272 ปี จึงได้ถูกพระมเหสีองค์ที่ 4

ของพระเจ้าอโศกกำจัด แต่บางเอกสารบอกว่านางได้ให้สาวใช้ของพระนางนำยาพิษและน้ำร้อนไปรดที่โคนต้นพระศรีมหาโพธิ์จนต้องตายไปในที่สุด

การตายของต้นโพธิ์ในครั้งนี้ทำให้พระเจ้าอโศกทรงเสียพระทัยมาก ทรงรับสั่งให้ใช้น้ำนมโค 100 หม้อไปรดที่บริเวณรากของต้นโพธิ์ และทรงนอนคว่ำหน้าลงกับพื้นเหมือนการกราบไหว้ของพระทิเบต ทั้งทรงมีพระราชปราชญ์ว่า ถ้าพระศรีมหาโพธิ์ไม่แตกหน่อก็จะไม่ทรงลุกขึ้น แต่พระศรีมหาโพธิ์ก็แตกหน่อขึ้นมาใหม่ ยิ่งความโสมนัสเป็นที่ยิ่ง จึงทรงรับสั่งให้ก่อกำแพงล้อมรอบ เพื่อป้องกันอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้นกับต้นโพธิ์อีก

ต้นพระศรีมหาโพธิ์ต้นที่สอง ซึ่งเป็นต้นที่แตกหน่อขึ้นมาจากต้นแรกนี้ ได้กลายเป็นต้นโพธิ์ที่มีการนำเมล็ดและกิ่งไปทำพันธุ์กันอย่างกว้างขวาง

พระเจ้าอโศก ได้ทรงให้ **พระโสณเถระ** และ **พระอุตตรเถระ** เดินทางมาสุวรรณภูมิ และให้**พระมหินทเถระ** ไปศรีลังกา พระภิกษุเหล่านั้นได้นำต้นโพธิ์ไปด้วย

แม้พระโอรสและพระธิดาของพระเจ้าอโศก ต่างก็ได้นำต้นโพธิ์ไปปลูกทั่วไป ทุกหนทุกแห่งที่เดินทางไปถึง

นับได้ว่า ในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาที่จะพุดุทธศาสนาเจริญสูงสุดขีด การที่พระเจ้าอโศกได้เผยแผ่ศาสนาพุทธ และได้มีการนำต้นโพธิ์ไปปลูกในประเทศต่างๆ จนสร้างชื่อเสียงและเกียรติคุณของพระเจ้าอโศกให้ขจรขยายไปแล้ว พระองค์จึงได้รับพระราชทินนามจากประชาชนของพระองค์ว่า **พระเจ้าอโศกมหาราช**

ต่อมาต้นโพธิ์ก็ถูกตัดอีกครั้ง คราวนี้เป็นฝีมือของ **พระเจ้าสาสังการ** ซึ่งครองเมืองเบงกอล

พระเจ้าสาสังการเกิดการแข่งขัต่อพระเจ้าปรณวรมหา ทั้งรับสั่งให้รานกิง ตัดต้นและขุดรากต้นโพธิ์ ใช้ฟางอ้อยสุ่ม ใช้น้ำมันราด และเผาต้นพระศรีมหาโพธิ์ พระศรีมหาโพธิ์ต้นที่สองมีอายุ 871-891 ปี

เจ็ดวันหลังจากนั้น พระเจ้าสาสังการทรงอาเจียนพระโลหิต ลิ้นซีพดกษัยที่พุทศคยา ในช่วงเวลานั้นพระเจ้าปรณวรมหาเสด็จมาถึงพอดิ จึงตีทัพของเบงกอล

แตกพ่ายไป พระเจ้าปรมนรมาทรงให้ชาวบ้านริดนมโคได้ 1,000 ตัว เอาน้ำนม
ที่ได้เทราดตรงบริเวณที่มีการเผาต้นโพธิ์ ทรงนอนคว่ำหน้าลงกับพื้น และยุติเมื่อ
ต้นพระศรีมหาโพธิ์ได้แตกหน่อขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง

ต้นพระศรีมหาโพธิ์ต้นที่สาม นี้ได้เจริญเติบโตมาระยะหนึ่งก็ได้รับการ
รบกวนจากกษัตริย์มุสลิมของอินเดีย ซึ่งตรงกับช่วง พ.ศ.1200 เศษ^๖ วิศวรต่างๆ
โดยรอบของพระศรีมหาโพธิ์ถูกทำลายด้วยน้ำมือของมุสลิม หลังจากนั้น พื้นที่
บริเวณนี้ถูกปล่อยให้รกร้าง แต่โชคดีที่ชาวมุสลิมไม่ได้ทำลายต้นพระศรีมหาโพธิ์
ต้นที่สามแต่อย่างใด

ในปี 2405 ท่านเซอร์คันทิงแฮม (Sir Cunningham) ได้เดินทาง
ไปที่พุททคยา และได้รายงานว่ต้นพระศรีมหาโพธิ์ต้นที่สามนั้นมีอายุมากแล้ว

ในปี 2418 ท่านเซอร์คันทิงแฮมได้เดินทางไปที่พุททคยาอีกหน พบว่า
ต้นพระศรีมหาโพธิ์ทรุดโทรมมาก ประชาชนชาวฮินดูในบริเวณนั้นได้ตัดกิ่งก้าน
ไปทำเชื้อเพลิง

ในปี 2421 ต้นพระศรีมหาโพธิ์ได้ล้มลงไปทางทิศตะวันตก พระศรีมหา
โพธิ์ต้นที่สามนี้อายุประมาณ 1,258-1,278 ปี

พระศรีมหาโพธิ์ต้นที่สี่ เป็นต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ยังคงยืนต้นตระหง่าน
อยู่ที่พุททคยาในปัจจุบัน เป็นหนึ่งในสองหน่อที่แตกขึ้นมาจากพระศรีมหาโพธิ์ต้น
ที่สามที่ล้มซึ่งท่านเซอร์คันทิงแฮมได้ขุดหน่อที่สมบูรณ์ขึ้นมาปลูกเมื่อปี 2423
โดยปลูกไว้ให้ห่างจากพื้นที่เดิมที่เป็นชายฝั่งแม่น้ำเรณูชราไปประมาณ 100 เมตร
ปัจจุบัน พระศรีมหาโพธิ์ต้นนี้มีอายุได้ 123 ปี มีความสูงกว่า 80 ฟุต มีขนาด
ลำต้นใหญ่ขนาด 3 คนโอบ

พระศรีมหาโพธิ์นี้ได้รับการดูแลเป็นพิเศษ เป็นสมบัติของชาวพุทททั้งหลาย
และได้รับการตรวจสอบสุขภาพอยู่ทุกสัปดาห์

ธรรมชาติของต้นโพธิ์

โพธิ์เป็นไม้ที่อยู่ในตระกูล Moraceae ซึ่งเป็นไม้กลุ่มเดียวกับไม้ไทร
ชนิดอื่นๆ เดิมถูกจัดให้อยู่ในตระกูล Urticaceae⁷

โพธิ์มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Ficus religiosa* L. เดิมเรียกว่า *Urostigma religiosum* Gasp, *Urostigma affine* Miq. หรือ *Ficus affiniior* Griff.⁸

โพธิ์มีชื่อเรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า Bodhi Tree, Sacred Tree, The Peepal Tree, Bo Tree⁹ คนฮินดูเรียกว่า Pipal Tree, Peepul Tree, Bodh Tree, Bodhi Tree, คนทมิฬ เรียกว่า อะราชิ (Arasi)

ภาษาบาลีเรียกว่า **โพธิรุกข** บ้างก็เรียกว่า **อัสสัตถพุกษ**¹⁰ ที่เบงกอล เรียกต้นโพธิ์ว่า **อัสสัตถ** (Aswattha) คนฟิลิปปินส์เรียกว่า **ตันโพ** (Bo) คนพม่าเรียกว่า Nyaung Bawdi ขณะที่คนทางเหนือของไทยเรียกว่า **สะหลี** หรือ **สี** คนเขมรเรียกต้นโพธิ์ว่า **ปู** คนมาเลเซียเรียกว่า Pokok Ara

โพธิ์เป็นไม้ที่มีถิ่นกำเนิดอยู่ในป่าดิบชื้น หรือค่อนข้างชื้น โดยมีภูมิลาเนา อยู่ในเบงกอล และในพื้นที่บางส่วนของอินเดียตอนกลาง¹¹ ที่พม่า¹² และที่พะโค¹³ ต้นโพธิ์ขึ้นได้ดีในที่มีอุณหภูมิตั้งแต่ 5-46 องศาเซลเซียส มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยรายปีระหว่าง 500-5,000 มม.¹⁴ โพธิ์เป็นไม้ใหญ่ที่มีอายุยืนยาวมาก รูปทรงของเรือนยอดไม่แน่นอน ถ้าไม่ปลุกเดี่ยวๆ เรือนยอดมักจะไม่สมดุล โพธิ์เป็นไม้ที่มีเรือนยอดกว้าง บางกรณีเมื่ออยู่ในสภาพกลางแจ้งจะเป็นเหมือนไม้กาฝาก (epiphyte) เช่นเดียวกับไม้พวกไทรชนิดอื่น ในบางครั้งจึงเห็นต้นโพธิ์ขึ้นโอบล้อมไม้อื่นไว้แน่นหนา

โพธิ์ขึ้นได้ดีในดินหลายประเภท ไม่ว่าจะเป็นดินเหนียวหรือดินร่วนปนทราย แต่ดินดังกล่าวต้องมีการระบายน้ำดี กระนั้นก็ตาม ในดินต้นโพธิ์มีการเจริญเติบโตไม่ค่อยจะดีนัก แต่โพธิ์ก็สามารถขึ้นได้แม้กระทั่งตามซอกของหินก็สามารถเจริญเติบโตขึ้นมาได้อย่างช้าๆ

โพธิ์มีลำต้นเกลี้ยงเกลา เปลือกมีสีเทา เรียบ เปลือกอาจจะลอกเป็นแผ่นกลมๆ สามารถเอาน้ำทำน้ำฝาด (tannin) ได้

โพธิ์มีใบเป็นรูปหัวใจ ใบโพธิ์จะเป็นมัน ใบมีรูปร่างของโคนใบกว้างและมียอดใบแหลม ใบยาว 1-3 นิ้ว และมีความกว้าง 3-4 นิ้ว มีเส้นใบอยู่ 8 คู่ ใบโพธิ์จะไม่อยู่นิ่งแต่จะพลิ้วไหวอยู่ตลอดเวลา เนื่องมาจากก้านใบเล็ก ที่น่าสังเกตก็คือว่า ต้นโพธิ์ไม่ใช่ไม้ธรรมชาติที่ผลัดใบในช่วงฤดูร้อน หากแต่เพิ่มความเขียวในยามที่

อาทิตยมีความร้อนแรง ในอินเดียต้นโพธิ์จะผลัดใบในวันพระ ซึ่งตรงกับวันที่พระพุทธรเจ้าเสด็จปรินิพพาน

ในช่วงที่ใบแก่กำลังทยอยร่วงหล่น ปลีที่หุ้มส่วนยอดอ่อนจะเป็นสีครีมหรือสีข้างอมชมพู เมื่อเกิดการแตกใบใหม่ใบจะเป็นสีแดงอ่อนหรือสีเขียวอ่อน

กลีบดอกมี 8 กลีบ ดอกตัวผู้มีน้อย แต่จะอยู่ใกล้ๆ กับฐานรองดอก มีเกสรตัวผู้อยู่ 1 อัน ก้านดอกตัวผู้สั้น มีปลายแบนเป็นรูปกลม ดอกตัวเมียมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางครึ่งนิ้ว ดอกตัวเมียมีสีม่วงเข้ม ฐานของกลีบดอกจะกว้าง ผลมีรูปร่างกลม มีสีชมพูอมม่วง

เนื่องจากเป็นไม้ศักดิ์สิทธิ์ จึงไม่ได้มีการนำมาปลูกรอบบริเวณบ้าน หากแต่จะมีการปลูกไว้ตามบริเวณวัดหรือสถานปฏิบัติธรรมต่างๆ ถ้าปลูกต้นโพธิ์ในที่ชุ่มชื้น โพธิ์จะมีใบเขียวตลอดทั้งปี แต่ถ้าปลูกในที่แห้งแล้งโพธิ์จะมีการผลัดใบ

ต้นโพธิ์ในชมพูทวีป

หนังสือกลิงกชาดกซึ่งเป็นหนังสือนิบาตชาดก (เล่ม 12) ระบุเรื่องราวชาวเมืองสาวัตถีที่ถามพระอานนท์ว่า ควรจะมีอะไรไว้สักการบูชาพระพุทธองค์

พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสกับพระอานนท์ในเวลาต่อมาว่า ให้ปลูกต้นโพธิ์เป็นราชสักการะ ซึ่งการปลูกต้นไม้ย่อมดีกว่าการสร้างสารีริกเจดีย์ ดังข้อความที่ว่า “ดูรอาณนท์ ดีแล้วท่านจงนำไปปลูกเถิด เมื่อท่านนำพืชต้นมหาโพธิ์มาปลูกไว้แล้ว แม้ถึงตถาคตจะเที่ยวจาริกไป ก็จักเป็นประหนึ่งว่า ตถาคตอยู่ในเขตวันเนืองนิตย์”

หลังจากนั้น จึงมีคนปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์กันอย่างกว้างขวาง พระเจ้าปัสเสนทิโกศล ได้ให้ อนาถบิณฑิตเศรษฐี ปลูกจากผลสุกที่ พระโมคคัลลานะ เก็บจากต้นพระศรีมหาโพธิ์มามอบให้ กลายเป็นต้นโพธิ์ที่ใหญ่โตในเวลาต่อมา

ได้มีการปลูกต้นโพธิ์กันอย่างกว้างขวางทั่วประเทศอินเดีย เจริญรอยตามแนวความคิดของพระเจ้าอโศก แม้กระทั่งในพื้นที่บางส่วนของเทือกเขาหิมาลัย ซึ่งมีระดับความสูงถึง 5,000 ฟุต เฉพาะในบริเวณด้านตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดียเท่านั้นที่มีการปลูกโพธิ์น้อย¹⁵

ต้นโพธิ์ที่ปลูกที่อินเดียบางครั้งก็เพาะมาจากเมล็ดที่มีขนาดเล็ก เมล็ดโพธิ์มีความงัน (dormancy) สูง จึงสามารถงอกได้น้อยในสภาพธรรมชาติ แต่ถ้าเมล็ดได้ผ่านระบบขับถ่ายของนกก็จะงอกได้ดี ในกรณีที่จะเพาะกล้าของต้นโพธิ์จึงจำเป็นที่จะต้องลดความงันลงก่อน

ผลโพธิ์ที่สุก สามารถนำมาล้างเอาเนื้อเยื่อออก แล้วจึงตากแห้ง เนื่องจากเมล็ดมีความงันสูง จึงสามารถเก็บรักษาไว้ได้หลายปี

บางทีก็ใช้กิ่งปักชำในการขยายพันธุ์ ที่อินเดียก็นิยมใช้กิ่งที่มีความยาวถึง 2 เมตร และควรมีความโตของกิ่งมากกว่า 5 เซนติเมตร กิ่งที่ใช้ปักชำควรจะเป็นกิ่งตรง เวลาปลูกควรฝังกิ่งไว้ประมาณครึ่งเมตร ถ้าเดิมปุ๋ยหมัก จะทำให้ต้นโพธิ์มีการเจริญเติบโตดี วัสดุชำควรมีความชื้นเพียงพอจึงจะแตกรากได้ดี ทางที่ดีควรทำกิ่งชำในเรือนเพาะชำ แล้วค่อยย้ายปลูกเมื่อกิ่งปักชำมีรากสมบูรณ์แล้ว

ถ้าไม้โพธิ์พัฒนาระบบรากได้แข็งแรง เติบโตได้เร็ว โพธิ์เป็นไม้ชอบแสง จึงทนต่อสภาพความร้อนแรงได้ดี แม้เมื่อปลูกให้ได้รับแสงจากดวงอาทิตย์โดยตรง¹⁶

โพธิ์มีความทนทานต่อความแปรปรวนของสภาพดินฟ้าอากาศ จากรายงานของ ดร.ทรูป กล่าวว่า ในปี 2442-2443 ได้เกิดความแห้งแล้งในบริเวณแหลมอินเดีย และในปี 2450-2451¹⁷ ได้มีการเกิดความแห้งแล้งมากในป่าอู๊ดห์ (Oudh) ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง พบว่าต้นโพธิ์มีความทนแล้งมาก และผ่านวิกฤตการณ์ความแห้งแล้งได้ทั้งสองกรณี ในบางพื้นที่ของอินเดีย โดยเฉพาะในพื้นที่บางแห่งของพุทธคยา ได้มีการปลูกต้นโพธิ์สองข้างถนน¹⁸

ต้นโพธิ์ในศรีลังกา

เนื่องจากเส้นทางการเผยแพร่พุทธศาสนาจากประเทศอินเดีย ได้เข้าสู่ศรีลังกาก่อน และผู้ที่เผยแพร่ที่สำคัญคือ พระนางสังฆมิตตาเถรี

พระนางได้นำกิ่งจากต้นที่พุทธคยาไปถวายพระเจ้าเทวานัมปิยติสส์¹⁹ เพื่อปลูกที่เมืองอนูราชปุระ²⁰ กล่าวกันว่าต้นโพธิ์ที่ศรีลังกาได้ถูกปลูกไว้เมื่อปี 288 ก่อนคริสต์ศักราช หรือในปี พ.ศ.255

คณิตคณณะเกษตรของศรีลังกาชื่อ ดร.กุนาเสนา (Dr.Gunasena) ซึ่งเพิ่งจะเดินทางไปเมืองอนุราชปุระได้เล่าให้ฟังว่า ขณะนี้ต้นพระศรีมหาโพธิ์มีความสูงประมาณ 20 เมตร มีความโตที่ระดับอกประมาณ 40 เมตร ออกกิ่งก้านขยายออก ทุกๆ ปีจะมีคนไปกราบไหว้ประมาณหนึ่งแสนคน

ในการไปกราบไหว้นั้น คนศรีลังกาจะนุ่งขาวห่มขาว เวลาไหว้จะนำเอานม น้ำ และผงขมิ้นไปด้วย

ต้นโพธิ์ในเมืองไทย

ประเทศไทยได้ปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์มาเป็นเวลานานแล้ว ก่อนที่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี เพราะในหลักศิลาจารึกได้ระบุถึงพระศรีมหาโพธิ์ไว้หลายตอน

มีตำนานเล่าว่า ต้นพระศรีมหาโพธิ์นั้นจะนำมาปลูกในสมัยทวารวดี ซึ่งอยู่ในราวปี 1432 หรือประมาณ 1,100 ปีมาแล้ว ได้มีการยกเรื่องราวครั้งสมัยนั้นว่ามีเชื้อวงศ์ **พระยาศรีสิทธิไชย** ผู้ซึ่งเคยเป็นซุ๊กกับนางสนมจนต้องจับลักไถลข้างหนึ่งจึงเรียกว่า **ไหล่ลาย** มาตั้งแต่บัดนั้น

ต่อมาไหล่ลายไปบวชเป็นพระที่ศรีลังกา และเมื่อกลับมาไทย ได้นำเอาผลของพระศรีมหาโพธิ์มาด้วย นำเอาไปปลูกไว้ริมหนองทะเล นอกวัดเขามาปากน้ำ ซึ่งปรากฏเป็น**ตำนานของพระปฐมเจดีย์** จังหวัดนครปฐม ถ้าไม่พระศรีมหาโพธิ์บางส่วนได้นำไปปลูกที่เมืองหลัก แต่ขาดหลักฐานว่าได้นำไปปลูกไว้ที่ใดบ้าง

ศิลาจารึกหลักที่ 2 ของวัดศรีชุมสุโขทัย เป็นคำสรรเสริญสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามุนีศรีรัตนลังกาที่ปมहाสามีเป็นเจ้า ซึ่งเป็นหลานของพ่อขุนผาเมือง

“.....ปลูกพระศรีมหาโพธิ์กระทำพุทธปฏิมา ทุกแห่งทุกกายเล็กศาสนาพระมหา.....

.....ในเมืองสิงหลนั้นก็ดี สมเด็จพระมหาเถรเป็นเจ้า เอามาปลูกเหนือดินจึงอธิบายว่า.....พระพุทธรูปจริงจึงว่าไซ้ร จูงให้เป็นอย่าได้เหี่ยวสักอัน ครั้นอธิบายดังอันชื่อใบหนึ่งแห่ง.....เป็นใบเขียวงามหนักหนา.....

.....พระศรีรัตนมหาธาตุ ปลุกเนาวรัตน์พระศรีมหาโพธิ์.....พระศรีมหาโพธิ์ไว้คนแต่งเผ่ารักษาหลายครัว.....”

ศิลาจารึกหลักที่ 3 ของวัดนครชุมกำแพงเพชร เป็นเรื่องของพระธรรมราชาที่ 1 ทรงปลุกพระศรีมหาโพธิ์ซึ่งได้มาจากศรีลังกา

“.....พระยาสื่อไทยราชผู้เป็นลูกพระยาเลอไทย เป็นหลานแก่พระยารามราช เมื่อได้เสวยราชย์ในเมืองศรีสัชชนาลัย สุโขทัย ได้ราชาภิเษก อันฝูงท้าวพระยาทั้งหลายอันเป็นมิตรสหาย อันมีสี่ทิศนี้ แต่งกระยาตดงววย ของผากหมากปลา มาไหว้ อันยัดยัญญอภิเษกเป็นทายเป็นพระยา จึงขึ้นชื่อศรีสุริยพงษ์มหารัทธมาธิราช หากเอกพระศรีรัตนมหาธาตุอันนี้มาสถาปนาในเมืองนครชุมนี้ป็นั้น พระมหาธาตุอันนี้มิใช่ธาตุอันสามัญ คือพระธาตุแท้จริง แลเอาลูกแต่ลังกาทวีป พันทมาดาย เอาทั้งพืชพระศรีมหาโพธิ์ อันพระพุทธรเจ้าเราเสด็จอยู่ใต้ต้นและผจญพลขุนมาราธิราช ได้ปราบแก้สัพพัญญุตญาณเป็นพระพุทธรมาปลุก เบื้องหลังพระมหาธาตุนี้ผิผู้ใดได้ไ้หัวนบ กระทำบูชาพระศรีรัตนมหาธาตุและพระศรีมหาโพธิ์นี้ว่าไชร มีผลอันส่งผลพร่ำเสมอดังได้บนตนพระเป็นเจ้าบ้างแล....”

“.....แต่พระธาตุทั้งหลายอันมีในแผ่นดินนี้ก็ดี ในเทพโลกก็ดี ในนาคโลกก็ดี เหาะไปกลางหาว และไปประชุมกันในลังกาทวีป เข้าอยู่ในกลางรัตนมกลีทมหาสถูป แล้วจึงจักเหาะไปอยู่ในต้นพระศรีมหาโพธิ์พระพุทธรเป็นเจ้า....”

หลักศิลาจารึกที่ 11 ของวัดเขากบ ปากน้ำโพ นครสวรรค์ ซึ่งกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้นำมาในช่วงปี 2464 โดยเป็นเรื่องราวของรามเจดีย์และรามวิหาร ก็ได้พูดถึงการปลุกโพธิ์บนภูเขาสุมนภูฏา ปลุกไว้ได้ 300 ต้น²¹

กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงนิพนธ์ว่า ในปี 2361 ได้มีคณะสงฆ์ที่ไปสืบประวัติพุทธศาสนาที่ศรีลังกา ได้นำพระศรีมหาโพธิ์จากเมืองอนูราชบุรีเข้ามาถวาย 6 ต้น โดยปลุกที่วัดมหาธาตุ 1 ต้น ปลุกที่วัดสระเกศ 1 ต้น และที่วัดสุทัศน์ 1 ต้น ปลุกที่นครศรีธรรมราช 2 ต้น โดยปลุกไว้ที่วัดพระเดิมและวัดท่าโพธิ์อย่างละต้น นอกจากนี้ยังได้นำไปปลุกที่กลันตันอีก 1 ต้น

พระศรีมหาโพธิ์ จากเมืองอนูราชปุระ ประเทศศรีลังกา ปลูกเมื่อ พ.ศ. 2361 ในสมัยรัชกาลที่ 2
ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ทำพระจันทร์ กรุงเทพมหานคร

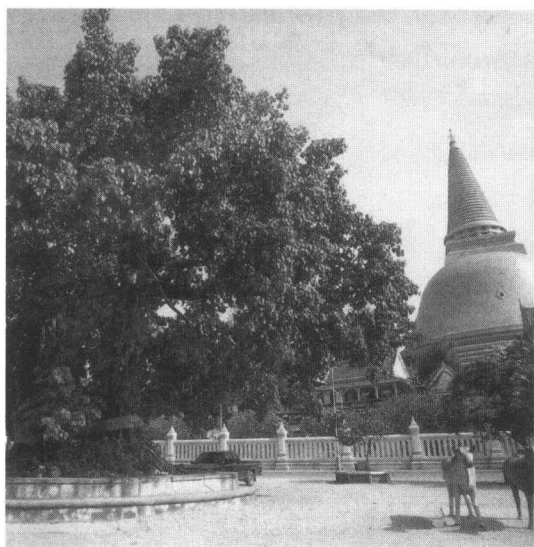
พระศรีมหาโพธิ์ จากเมืองอนูราชปุระ ประเทศศรีลังกา ปลูกเมื่อ พ.ศ. 2361 ในสมัยรัชกาลที่ 2 ณ วัดสระเกศ

พระศรีมหาโพธิ์ จากเมืองอนูราชปุระ ประเทศศรีลังกา ปักเมื่อ พ.ศ. 2361 ในสมัยรัชกาลที่ 2 ณ วัดสุทัศน์เทพวราราม

พระศรีมหาโพธิ์ ปักเมื่อ พ.ศ. 2407 ในสมัยรัชกาลที่ 4 ณ พระปฐมเจดีย์ จ.นครปฐม

พระศรีมหาโพธิ์ ปูลูกเมื่อ พ.ศ. 2407 ในสมัยรัชกาลที่ 4 ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

พระศรีมหาโพธิ์ ปูลูกเมื่อ พ.ศ. 2407 ในสมัยรัชกาลที่ 4 ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์)

พระศรีมหาโพธิ์ ปูลูกเมื่อ พ.ศ.
2407 ในสมัยรัชกาลที่ 4 ณ
วัดนองคาราม

พระศรีมหาโพธิ์ ปูลูกเมื่อ พ.ศ. 2453 ในสมัยรัชกาลที่ 5 ณ วัดเบญจมบพิตรฯ

พระศรีมหาโพธิ์ สันนิษฐานว่าปลูกตั้งแต่สมัยทวารวดี ณ วัดพระศรีมหาโพธิ์ จ.ปราจีนบุรี

พระศรีมหาโพธิ์ ณ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน กรุงเทพมหานคร

ในระยะหลัง ได้มีการนำต้นโพธิ์มาจากอินเดียมาปลูกในไทย ในสมัย
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดร.จอห์น สแควร์ (Dr. John Squire)
ได้นำต้นโพธิ์ของพระเจ้ากรุงอังกฤษมาถวายในปี 2407 ทรงรับสั่งให้นำไปปลูกที่
ด้านขององค์พระปฐมเจดีย์ นอกจากนั้นได้ปลูกที่**วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัด
พระเชตุพน และวัดอนงคาราม**

ต่อมากรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้นำต้นโพธิ์เข้ามาถวายพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และทรงปลูกที่**วัดอัษฎางคนิมิต** แต่ได้ย้ายมาปลูก
ที่**วัดเบญจมบพิตร**ในเวลาต่อมา

กองทุนอนุรักษ์สัตว์ป่าแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้กรุณา
เอื้อเฟื้อข้อมูลเกี่ยวกับต้นโพธิ์ใหญ่ในประเทศไทย ข้อมูลไม้โพธิ์ใหญ่นี้ได้จากการ
คัดแยกจากโครงการประกวดไม้ใหญ่ที่สุดโดยฝ่ายประชาสัมพันธ์ โครงการนี้ได้
รับการสนับสนุนจากบริษัทแอมเวย์ จำกัด

จากการสำรวจไม้ใหญ่ในประเทศไทย ได้มีการส่งข้อมูลต้นโพธิ์ใหญ่เข้า
มาประกวดมากกว่า 350 คน แต่มีต้นไม้มที่มีขนาดความโตวัดที่ระดับอกเกิน 5
เมตรอยู่ 141 ต้น (ตามที่ได้แสดงไว้ในตาราง)

ตารางแสดงสถานที่ต้นโพธิ์ขึ้นอยู่ในประเทศไทย พร้อมกับขนาดเส้นรอบวงวัดที่ระดับอกเป็นเมตร

ข้อมูลนี้ได้รับความเอื้อเฟื้อจากฝ่ายประชาสัมพันธ์ กองทุน
อนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์

สถานที่ต้นโพธิ์ขึ้นอยู่ ขนาดเส้นรอบวงวัดที่ระดับอก(เมตร)

มหาราช เขื่อนมหาวิทยาลัยกรุงเทพ ททท.	๒๗.๗๕
โคกปึก ปราจีนบุรี	๒๐.๐๐
ดีหลวง สทิงพระ สงขลา	๒๐.๐๐
นาตาล แต่งอย สกลนคร	๑๔.๐๐
สามง่าม พิจิตร	๑๕.๐๐
แม่ต๋ำ เมือง พะเยา	๑๕.๐๐
กิ่งอำเภอสามชัย แม่ฮ่องสอน	๑๕.๐๐
ชยาย บางปะหัน ออยุธยา	๑๕.๘๕
เชียงคำ พะเยา	๑๕.๓๐
เหมืองแก้ว แม่ริม เชียงใหม่	๑๕.๓๐
หนองบัว บ้านค่าย ระยอง	๑๕.๐๕
คลองลาดดง โพธาราม ราชบุรี	๑๕.๐๐
หันสังข์ บางปะหัน ออยุธยา	๑๕.๐๐
สามโคก นครหลวง ออยุธยา	๑๓.๖๐
ห้วยม่วง ท่าสายลวด แม่สอด ตาก	๑๓.๐๕
ซอแล แม่แจ่ม เชียงใหม่	๑๓.๐๐
สามเรือน เมือง ราชบุรี	๑๓.๐๐
วัดใหญ่ เมือง สุพรรณบุรี	๑๓.๐๐
สมสะอาด ภูนิมรายณ์ กาฬสินธุ์	๑๓.๐๐
แม่พริก ลำปาง	๑๓.๐๐
ขมิ้น เมือง สกลนคร	๑๒.๙๑
จิวราย เมือง สทบุรี	๑๒.๗๓
กง หนองเรือ ขอนแก่น	๑๒.๕๕
นาขวาง น้ำป่า อุดรดิตถ์	๑๒.๕๐
แม่ปาด สันกำแพง เชียงใหม่	๑๒.๕๕
วังแดง ท่าเรือ พระนครศรีอยุธยา	๑๒.๓๒
สองพี่น้อง สุพรรณบุรี	๑๒.๓๐
ท่าราบ เมือง เพชรบุรี	๑๒.๑๐
โนนเมือง เมือง สุรินทร์	๑๒.๐๐
เค็ด เมือง ยโสธร	๑๒.๐๐
อีหล้า อุทุมพรพิสัย ศรีสะเกษ	๑๑.๙๐

น้ำปริก อำนาจเจริญ อุบลราชธานี	๑๑.๘๙
คิ่งสำภา มโนรมย์ ชัยนาท	๑๑.๕๓
หลุนเลาใหญ่ กุดบาก สกลนคร	๑๑.๕๐
กัวนเหนือ เมือง พะเยา	๑๑.๕๐
ลาดควาย ศรีเมืองใหม่ อุบลราชธานี	๑๑.๓๔
ปอไทย หนองไผ่ เพชรบูรณ์	๑๑.๒๐
นาแซง หล่มเก่า เพชรบูรณ์	๑๑.๑๒
สวายจิก เมือง บุรีรัมย์	๑๑.๐๘
เขาสมอคอน ท่าม่วง สทบุรี	๑๑.๐๕
ท่าพี่เลี้ยง เมือง สุพรรณบุรี	๑๑.๐๐
วังงาม เมือง อุดรดิตถ์	๑๑.๐๐
บางระกำ พิษณุโลก	๑๑.๐๐
ละทาย กันทรารมย์ ศรีสะเกษ	๑๐.๙๕
ฟ้าฮ่ม เมือง เชียงใหม่	๑๐.๗๘
บางพุด ปากเกร็ด นนทบุรี	๑๐.๖๖
ท่าทอง เมือง พิษณุโลก	๑๐.๖๒
ชุมพลบุรี สุรินทร์	๑๐.๕๓
นครสวรรค์คด เมือง นครสวรรค์	๑๐.๓๐
ช้างเค็ง แม่แจ่ม เชียงใหม่	๑๐.๓๐
เวียงเหนือ เมือง ลำปาง	๑๐.๓๐
ตะบ้าย ศรีเมืองใหม่ อุบลราชธานี	๑๐.๑๐
ท่าแค เมือง พัทลุง	๑๐.๐๐
กำปิตนพคุณ บางสะพาน ประจวบคีรีขันธ์	๑๐.๐๐
เหล้าปองแดง เมือง สกลนคร	๑๐.๐๐
เมือง เชียงใหม่	๑๐.๐๐
ภูเก็ต	๑๐.๐๐
บ้านทุ่ง เมือง ขอนแก่น	๙.๘๕
หนองไผ่ ธวัชบุรี ร้อยเอ็ด	๙.๗๐
หนองแวง จตุรพักตรพิมาน ร้อยเอ็ด	๙.๖๕
หัวไผ่ เมือง สิงห์บุรี	๙.๕๐
ก้านเหลือง อุทุมพรพิสัย ศรีสะเกษ	๙.๔๕
สอาด โพธิ์ชัย ร้อยเอ็ด	๙.๔๐
ไชยบุรี ท่าอุเทน นครพนม	๙.๓๐
ห้วยข่า เมือง เพชร	๙.๒๙
เวียง เชียงของ เชียงราย	๙.๒๐

หาดเลี้ยว ศรีสันนาลัย สุโขทัย	๙.๒๐	นาอ้อ เมือง เลย	๔.๐๐
ระแงง ศรีขุมภูมิจิ สุรินทร์	๙.๑๗	วังศาลา ท่าม่วง กาญจนบุรี	๗.๕๐
กระหวิน ขุนหาญ ศรีสะเกษ	๙.๑๐	บ้านแก้ง ดอนตาล มุกดาหาร	๗.๔๒
ไค้มนุ้ย ห้วยผึ้ง กาฬสินธุ์	๙.๐๓	วัดตายนม บางกระทุ่ม พิษณุโลก	๗.๔๒
หล่มสัก เพชรบูรณ์	๙.๐๐	วังห้ว ศรีประจันต์ สุพรรณบุรี	๗.๔๐
ดอนหมั่น ท่ามะกา กาญจนบุรี	๙.๐๐	แดงใหญ่ เมือง ขอนแก่น	๗.๓๕
พระแท่น ท่ามะกา กาญจนบุรี	๙.๐๐	สุเทพ เมือง เชียงใหม่	๗.๓๕
เมือง อุดยธา	๙.๐๐	ตุม ปักธงชัย นครราชสีมา	๗.๖๕
น้ำใส จตุรพักตรพิมาน ร้อยเอ็ด	๙.๐๐	วังนาง ป่าซาง ลำพูน	๗.๕๖
บางระกำ พิษณุโลก	๙.๐๐	บุคคโล คลองสาน กทม.	๗.๕๕
พังงา เมือง สกลนคร	๙.๐๐	บางปลาม้า สุพรรณบุรี	๗.๕๐
บ่อยาง เมือง สงขลา	๘.๘๘	หมื่นศรี ลำไทรทัน สุรินทร์	๗.๕๐
ปากน้ำโพ นครสวรรค์	๘.๘๐	ตระการพืชผล อุบลราชธานี	๗.๕๐
ทุ่งไชย อุทุมพรพิสัย ศรีสะเกษ	๘.๘๐	หนองแวง รัตนนคร ปราจีนบุรี	๗.๓๒
ไทรโยค พระแสง สุราษฎร์ธานี	๘.๘๐	หนองเตน พนมสารคาม ฉะเชิงเทรา	๗.๓๐
อติสร ตลาดใหญ่ เมือง ภูเก็ต	๘.๗๕	คลองใหญ่ แหลมงอบ ตราด	๗.๓๐
มะค่า โนนไทย นครราชสีมา	๘.๖๑	โคกโม้เต่า เมือง สุพรรณบุรี	๗.๓๐
บ้านเหล้าอ้อย กิ่งอำเภอร่องคำ กาฬสินธุ์	๘.๕๕	น้ำโมง ท่าบ่อหนองคาย	๗.๕๐
วังเหนือ ลำปาง	๘.๕๐	แร่ พังโคน สกลนคร	๗.๕๐
ท่าประจักษ์ หนองบัว นครศรีธรรมราช	๘.๑๕	บางขันหมาก เมือง ลพบุรี	๗.๐๐
บ้านสร้าง ปราจีนบุรี	๘.๐๐	ดอนทอง เมือง พิษณุโลก	๖.๙๐
ชิงโค เมือง สงขลา	๘.๐๐	คำน้ำดี โพนทอง ร้อยเอ็ด	๖.๘๗
วังสะพุง เลย	๘.๐๐	โทยทอง พังโคน สกลนคร	๖.๘๐
เจนิย เมือง สุรินทร์	๘.๗๐	วังหิน กิ่งอำเภอนนแดน นครราชสีมา	๖.๗๗
ตำบ เมือง ศรีสะเกษ	๘.๗๐	โนนเมือง เมือง พิจิตร	๖.๖๕
โทยทอง พังโคน สกลนคร	๘.๗๐	ต้นป่า สันกำแพง เชียงใหม่	๖.๖๐
ยางตลาด กาฬสินธุ์	๘.๖๕	ขวัญเมือง เสลภูมิ ร้อยเอ็ด	๖.๕๘
ชัยภูมิ ไซโย อ่างทอง	๘.๖๐	ประโคนชัย ประโคนชัยบุรีรัมย์	๖.๕๐
โคกจาน ตระการพืชผล อุบลราชธานี	๘.๕๗	ศิริราช บางกอกน้อย กทม.	๖.๕๘
ทุ่งไชย อุทุมพรพิสัย ศรีสะเกษ	๘.๕๕	บ้านเชียง หนองหาน อุดรธานี	๖.๓๓
จอมพระ สุรินทร์	๘.๕๐	ดงบัว กิ่งอำเภอสืออานาจ อุบลราชธานี	๖.๒๖
เทวราช ไซโย อ่างทอง	๘.๓๐	สามัคคี เลิง ยโสธร	๖.๐๕
บ้านเขื่อน หันคา ชัยนาท	๘.๓๐	ถ้ำวัดแดง หนองบัวแดง ชัยภูมิ	๖.๐๕
เวียงมอก เดิน ลำปาง	๘.๑๐	เมือง นครราชสีมา	๖.๐๐
หนองหญ้าปล้อง วังสะพุง เลย	๘.๐๐	วังแร่ อุทุมพรพิสัย ศรีสะเกษ	๖.๐๐
ดอนสมบุรณ์ ยางตลาด กาฬสินธุ์	๘.๐๐	โก่งธนู เมือง ลพบุรี	๕.๕๐
สงเปือย เขาวง กาฬสินธุ์	๘.๐๐	วชิระ ดุสิต กทม.	๕.๐๐

จะเห็นได้ว่า ต้นโพธิ์ที่มีขนาดใหญ่จะอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลางเป็นส่วนใหญ่ แต่ถ้าจะพิจารณาเป็นรายจังหวัด ต้นโพธิ์ขนาดใหญ่ จะอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ สกลนคร ศรีสะเกษ ร้อยเอ็ด สุพรรณบุรี กาฬสินธุ์ อุบลราชธานี และพิษณุโลก

ต้นโพธิ์ที่มีอายุมากในมาเลเซียอยู่ที่รัฐกลันตัน โพธิ์ต้นนี้คณะสงฆ์ไทย ที่ไปสืบประวัติพุทธศาสนาที่ศรีลังกาได้มอบให้รัฐกลันตัน 1 ต้น ได้สอบถามพรรคพวกที่มาจากมาเลเซีย เขาว่าต้นโพธิ์ต้นนี้ยังมีชีวิตอยู่

ที่เขมร มีการปลูกต้นโพธิ์ทุกหนทุกแห่ง มีประเพณีบวชต้นโพธิ์ในวัน วิสาขบูชา มีการร่ายพวงมาลัยไปกราบไหว้ ส่วนการบวงสรวงจะใช้เพียงผลไม้ ไม่ใช้อาหารคาว คนเขมรจะขอพรจากต้นโพธิ์ดังนี้

“ยมพะกะรอนา โขมบวงสรวง คอลประพุทฺธ ประท้ว ประสง โขมเอา อัจจุฟังพะยม ออยบานสขสบาย”

ที่ฟิลิปปินส์ แม้จะเป็นประเทศที่นับถือศาสนาคริสต์มาเป็นเวลานาน ก็มีการปลูกต้นโพธิ์ตามสวนสาธารณะ หรือตามริมถนนสายหลักของมะนิลา เช่น ถนนรอกซาด (Roxas Boulevard) นับเป็นการเชิดชูในอีกรูปแบบหนึ่ง

โพธิ์พืชสมุนไพร

หลายส่วนของโพธิ์สามารถนำมาใช้เป็นพืชสมุนไพรได้ จึงนับได้ว่าเป็น พืชสมุนไพรที่มีค่าชนิดหนึ่ง

เปลือกของต้นโพธิ์ มีคุณสมบัติเป็นยามาก ใช้ถอนพิษ น้ำที่สกัดจาก เปลือกไม้แก้ปวดฟัน และใช้แก้ปัญหามีผื่นแตก หรือทาบริเวณที่มีไฟไหม้ ถ้าเอา เปลือกมาบดผสมกับน้ำผึ้ง โปะลงไปที่บริเวณนั้น จะใช้แก้อีตีดวงทวาร อาจต้ม เปลือกหรือละลายผงเปลือกใช้แก้อีตีดวงทวาร น้ำที่ออกมาจากเปลือกที่เผาไหม้ใหม่ๆ จะใช้ดื่มเพื่อลดอาการระคายเคือง เปลือกสามารถใช้ถอนพิษงูกัด ส่วนของใบและยอดอ่อนใช้แก้อีตีดวงทวาร

นอกจากนี้จะมีการใช้ผลเพื่อเป็นยาขับถ่าย และยาระบาย ถ้าบดผสม กับน้ำจะใช้แก้อีตีดวงทวารได้ เมล็ดโพธิ์ถ้าได้มีการแช่เย็นจะใช้เป็นตัวยาคีที่จะช่วยทำให้เกิดความกระชุ่มกระชวย

ประเพณีไม้ค้ำโพธิ์

ประเพณีค้ำโพธิ์เป็นการทำเพื่อให้มีอายุยืนยาวขึ้น นิยมทำกันในท้องที่ภาคเหนือ และในครอบครัวที่มีเชื้อสายพม่ารามัญ

ในพื้นที่ภาคเหนือ มีพิธีใหญ่โตบริเวณชุมชนเหนือดั้งเดิม เช่นบริเวณรอบนอกของจังหวัดเชียงใหม่ เช่นที่จอมทอง จะมีพิธีค้ำโพธิ์ ไม้ที่มากำใช้ไม้อะไรก็ได้ นำมาเหลาให้กลม ที่จอมทองจะมีการเหลาเป็นรูปสี่เหลี่ยม เหตุผลเป็นเพราะอะไรก็ไม่อาจจะทราบได้ ที่จอมทองจะเอาหมอนไปรองง่ามไม้ ไม้จะไม่มีการทาสีอะไร แต่ถ้าจะทา ก็เพื่อที่จะให้ไม้มีอายุของการใช้มากขึ้นเท่านั้น ผู้ที่จะร่วมในพิธีค้ำโพธิ์ต้องแจ้งความประสงค์เป็นการล่วงหน้าต่อคณะกรรมการวัด ต้องวัดความสูงของกิ่ง เพื่อที่จะได้เตรียมไม้ค้ำอันให้มีความยาวพอดี จะมีการแห่ไม้ค้ำยันโดยขบวนรด บางแห่งมีกลองยาว ดนตรี ขบวนรำฟ้อน ถ้าหาไม้ใหม่ไม่ได้ก็อาจจะเอาไม้เก่าจากวัด แต่ต้องนำไม้ค้ำมาตกแต่งใหม่ก่อนที่จะนำไปค้ำที่เดิม **ประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์ จะทำกันในวันที่ 16 เมษายนของทุกปี**

ประเพณีค้ำโพธิ์เคยปรากฏหลักฐานในสมัยรัชกาลที่ 1 ใช้ไม้ไผ่ฤๅษี 108 ต้น ทาดินสอพอง กรอกเบียร์ไว้ใน เอาผ้าขาวผูกปลายต้นแล้วนำไปค้ำพระศรีมหาโพธิ์

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็ได้เอาผ้าเหลืองไปห่มต้นโพธิ์ และทำไปค้ำต้นโพธิ์ที่วัดบวรนิเวศ วัดราชประดิษฐ์ วัดเทพศิรินทร์ วัดบรมนิวาส วัดราชาธิวาส วัดพระเชตุพน วัดอรุณ วัดราชโอรส และวัดปทุมวัน เพื่อแก้เคล็ดที่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ พระราชธิดาของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระประชวร

ชาวมรามัญซึ่งสนใจในการรักษาขนบธรรมเนียมในการค้ำยันต้นโพธิ์ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ส่วนใหญ่จะหาไม้ด้วยขวี่และปิดกระดาดสี

การค้ำต้นโพธิ์ช่วยให้ต้นโพธิ์กิ่งไม่เปราะและเติบโตแข็งแรงต่อไป

ไม้ค้ำโพธิ์พระราชทาน ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์)

ไม้ค้ำโพธิ์พระราชทาน ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ รัชกาลที่ 9

ที่ส่วนยอดของไม้คำโพธิ์ แกะสลักเป็นพระปรมาภิไธย ย่อ **ภปร**
และที่ปลายไม้นั้นก็ทำเป็นรูปนักษัตรประจำปีพระราชสมภพ คือ ปีเถาะ หรือ ปีกระต่าย

ประโยชน์ของไม้โพธิ์

เนื่องจากไม้โพธิ์เป็นไม้ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางพุทธศาสนา และศาสนานินดู จึงไม่มีการใช้ประโยชน์เนื้อไม้ นอกจากจะเป็นกรณีพิเศษ ศาสนานินดูมีข้อห้ามไม่ให้มีการตัดต้นโพธิ์ ค่อนข้างจะเคร่งครัดกว่าศาสนาพุทธ

ปัจจุบันในขณะที่มีมนุษย์ขาดแคลนไม้ มนุษย์ที่เห็นแก่ประโยชน์ของตน เองมักจะพยายามหาไม้มาทดแทน แม้ต้นพระศรีมหาโพธิ์มีการตัดมาใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะในหมู่คนที่นับถือศาสนาอื่น ได้มีการนำไม้โพธิ์มาทำกลองไม้ ทำล้อเกวียน ทำช้อน ทำถาดไม้ ทำกลองไม้ขีด ที่อื่นเคยยังได้เอาเปลือกของต้นโพธิ์มาสกัด น้ำฝาด (tannin) และนำมาทำกระดาษ แต่ปัจจุบันได้ทำกันน้อยมาก²²

ที่เบงกอล ได้มีการนำไม้โพธิ์มาใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือน ไม้ประเภทนี้เป็นไม้เนื้ออ่อน จึงไม่มีความแข็งแรงมาก จึงอาจใช้เพื่อการตกแต่งภายในเท่านั้น

ในสมัยตอนต้นของกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ก็ไม่มีใครตัดต้นโพธิ์แต่อย่างใด แต่การที่ต้นโพธิ์ขึ้นอยู่ทั่วไป บางครั้งตามองค์พระเจดีย์ บางครั้งตามกำแพงวัดเก่าสภาพของการขึ้นอยู่ที่ไม่เป็นปกตินั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพิจารณาถึงที่มาที่ไป ก็ทรงเห็นว่าโพธิ์เหล่านี้เกิดขึ้นจากการที่นกมาถ่ายมูลเอาไว้ มีไม้โพธิ์ที่ประสงค์จะให้ขึ้นอยู่เพื่อค้ำจุนพระพุทธรูปศาสนา ในกรณีเช่นนั้น ทรงเห็นว่าสามารถตัดต้นโพธิ์ได้

ในไทยมีการใช้ประโยชน์ไม้โพธิ์น้อยมาก เพราะมีความขลาดๆ กลัวๆ ไม่กล้าจะโค่น ยิ่งต้นโพธิ์ส่วนใหญ่ได้มีการนำผ้าเหลืองไปบวชต้นไม้ ก็ยิ่งเพิ่มความเกรงกลัวมากขึ้น

ที่วัดประตูทองธรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้นำกิ่งโพธิ์ที่ยื่นไปทางทิศตะวันออก นำไปแกะสลักเป็นพระพุทธรูป เพื่อให้เป็นตัวแทนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ยางของต้นโพธิ์สามารถนำไปใช้ในการอุดรอยรั่วต่างๆ ยางเมื่ออยู่ในสภาพแห้งจะแข็ง²³

มนุษย์และสัตว์กินโพธิ์

นอกจากโพธิ์จะเป็นกาฝากกับไม้อื่นแล้ว โพธิ์ยังมีประโยชน์โดยการเป็นที่พึ่งทางใจของมนุษย์

ใบอ่อนของโพธิ์กินได้ คนอินเดียเอายอดอ่อนมาต้มกับนม เติมน้ำตาลลงไปนิดหน่อย ก็ใช้เป็นเครื่องดื่มได้ดี

บางแห่งใช้ใบโพธิ์ต่างใบหม่อน เพื่อเลี้ยงหม่อนไหม²⁴

ใบโพธิ์มีโปรตีนมาก ประมาณ 9% แต่จะแตกต่างกันตามพื้นที่ที่ต้นโพธิ์ขึ้นอยู่ และแตกต่างกันตามฤดูกาล จึงนำมาใช้เป็นพืชอาหารสัตว์

ที่อินเดียจะมีการรานกิ่งไม้เพื่อเป็นอาหารของช้าง วัว ควาย และแพะ²⁵ ที่เนปาล โพธิ์เป็นอาหารของสัตว์เลี้ยง โดยเฉพาะในบริเวณที่ราบเทราย (Terai) ซึ่งมีเมืองกบิลพัสดุ์ตั้งอยู่²⁶ โพธิ์ในเนปาลขึ้นอยู่ในป่าเบญจพรรณและป่าดงดิบ จากการวิเคราะห์พบว่ามีโปรตีนอยู่ 13.9%²⁷ ใบอ่อนของโพธิ์ เหมาะที่จะเป็นอาหารของแพะและแกะ โดยเฉพาะในช่วงของฤดูแล้งที่มีความขาดแคลนพืชอาหารสัตว์

ผลของโพธิ์เป็นแหล่งอาหารของสัตว์ โดยเฉพาะนก Troup (1921) เขียนรายงานว่า นกพิราบเขียว (green pigeon) ชอบทานผลของโพธิ์มาก นอกจากนี้ก็มีพวกลิงที่ชอบผลของโพธิ์มาก²⁸

คนก็ทานผลของโพธิ์ ในอินเดียเมื่อยามขัดสนก็ได้มีการนำผลของโพธิ์มาทนน²⁹ ในเอกสารของจีน ได้กล่าวถึง การนำผลของโพธิ์มาแปรรูปเป็นผลไม้ดองหรือผลไม้ตากแห้ง คนจีนเรียกว่าฟู้ติเก้ว (Phu-thi Kuo)³⁰

สมาคมมหาโพธิ์

ถ้าไม่ได้พูดถึงองค์การฟื้นฟูพุทธสถานในชมพูทวีป รายงานฉบับนี้ก็คงจะไม่สมบูรณ์ เพราะถ้าหากองค์การนี้ไม่ได้ใส่ใจในพุทธสถานแล้วคงจะไม่เห็นการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาที่เป็นรูปเป็นร่างอยู่ในปัจจุบัน

องค์การนี้ ท่านอนาจาริทธิธรรมपाल พระภิกษุชาวศรีลังกา เป็นผู้ก่อตั้ง

ขึ้นเมื่อประมาณ 100 ปีมาแล้ว โดยเดินทางไปพุทธคยาและก่อสร้างที่พักให้ผู้จาริกบุญ³¹ องค์การฟื้นฟูพุทธสถานแห่งนี้ได้รับความร่วมมือจากพุทธศาสนิกชนทั่วโลก ในอันที่จะฟื้นฟูพระศาสนาให้วัฒนาถาวรต่อไปอีก และได้มีการตีพิมพ์หนังสือชื่อ มหาโพธิ์ออกเผยแพร่ด้วย

ในช่วงที่ท่านอนาคาริกธรรมบาลได้เดินทางไปพุทธคยานั้น ท่านได้บันทึกเกี่ยวกับต้นโพธิ์ที่พุทธคยาไว้ว่า

“ใบแห่งของมหาโพธิ์ที่ห่มอยู่ใต้ต้น มีใบโพธิ์ใบหนึ่งใหญ่มาก มีลักษณะพิเศษกว่าใบ อื่นๆ.....”

เมื่อครั้งที่สมาคมได้เข้าไปบูรณะพุทธคยานั้น พื้นที่บริเวณดังกล่าวกรรกร้างร้าง ร้างพุทธศาสนิกชน ต้องเก็บกวาด ริเริ่มการเรียไรฟน มุ่งบูรณะเป็นงานหลัก รวมทั้งแนะนำให้เอากิ่งพันธุ์มหาโพธิ์ที่พระนางหลังหมิตตาได้นำไปปลูกไว้ที่ศรีลังกา กลับมาปลูกที่สาธาณ

การต่อสู้ต่อเนื่องเรื่อยมา จนถึงปี 2490 ชาวพุทธจึงได้รับสมบัติพุทธสถานด้วยความสมบูรณ์ ชาวพุทธทั้งหลายทั้งปวงต้องขอบคุณสมาคมมหาโพธิ์ และนายกรัฐมนตรีของอินเดียที่ชื่อศรีเนห์รู

บทสรุป

หลายต่อหลายครั้ง บนกล้อของการต่อสู้ระหว่างพุทธและฮินดูในชมพูทวีป ครีมหาโพธิ์ยืนตระหง่านรองรับการกระทำของมนุษย์ด้วยความไม่หวั่นไหวหลายต่อหลายครั้ง แม้แต่สังคัมของพุทธกับพุทธ ลำต้นของพระศรีมหาโพธิ์รองรับกระสุนแห่งสงครามในนครวัด ในเวียตนามได้ และแม้ในพม่า รองรับอารมณ์ของมนุษย์ ตัดหน้า ความลุ่มหลง และบางครั้งจะถูกคาดเหลือไว้บูชา หอมรำด้วยกลิ่นธูป มนุษย์อาจตายไปแล้วหลายชั่วคน แต่พระศรีมหาโพธิ์ยังคงยืนตระหง่าน เป็นสง่า แก่พุทธมณฑลเป็นที่ยิ่ง

เชิงอรรถ

- ¹ MacFarland, B. 1994. *Thai-English Dictionary*. Stanford University. หน้า 601
- ² ปัจจุบัน (พ.ศ.2546) 2,546 ปี หมายถึงโดย บรรณาธิการ
- ³ พระอศุตร คณาธิการ 2534 ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ หน้า 496
- ⁴ Adrian & J. Storrs. 1987. *Enjoy Trees*. Sahayogi Press. หน้า 15
- ⁵ หลวงบุเรศบำรุงการ 2516 ต้นไม้สำคัญในพระพุทธศาสนา มุสณิธิภิรรมมหาธาตุวิทยาลัย หน้า 30-43
- ⁶ หลวงบุเรศบำรุงการ 2516 อ้างแล้ว หน้า 40
- ⁷ MacFarland, B. 1994. *Thai-English Dictionary*. Standford University Press
- ⁸ Hooker, J.D. 1933. *The Flora of British India*. Vol.5 หน้า 513
- ⁹ วิทย์ เทียงบุญธรรม 2531 พจนานุกรมสมุนไพรไทย หน้า 575-576
- ¹⁰ Majupuria. T.C. & D.P. Joshi, 1989. *Religious and Useful Plants of Nepal and India*. 303 p.
- ¹¹ Hooker, J.D. 1933. *Flora of British India*. L.Reeve
- ¹² Troup, R.S. 1921. *The Silviculture of Indian Trees*. Clarendon Press หน้า 873
- ¹³ Brandis, D. 1906. *Indian Trees*. Bishen Singh Mahendra Pal Singh หน้า 601
- ¹⁴ Singh, R.V. 1982. *Fodder Trees of India*. Oxford & IBI Publishing หน้า 150
- ¹⁵ Brandis, D. 1906 อ้างแล้ว หน้า 601
- ¹⁶ Karchon, R. 1972. *Leaf Temperature in Ficus religiosa L.* Arg. Res. Org. Div. For. Ilanot. Leaf I. เล่มที่ 41 หน้า 4
- ¹⁷ Troup, R.S. 1921 อ้างแล้ว
- ¹⁸ Troup, R.S. 1921. อ้างแล้ว หน้า 873
- ¹⁹ หรือ พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ หมายถึงโดยบรรณาธิการ
- ²⁰ หรือ เมืองอนูราธปุระ หมายถึงโดยบรรณาธิการ
- ²¹ คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ 2521 ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 เป็นจารึกกรุงสุโขทัยที่ได้พบก่อน พ.ศ.2467
- ²² Ambauta, S.P. 1986. *The Useful Plants of India*. Publication & Information

Directorate. CSIR. New Delhi. หน้า 223

²³ Ambauta, S.P. 1986. *The Useful Plants of India*. Publications & Information Directorate. CSIR. หน้า 223

²⁴ วิทย์ เทียงบุรณธรรม 2531 อ้างแล้ว หน้า 576

²⁵ Chaturvedi, M.D. 1956. *The Sacred Pipal*. *Indian Farming* 6 (5) : หน้า 28-29

²⁶ Panday, K.K. 1982. *Fodder Trees and Tree Fodder in Nepal*. Krishnakumar Panday. Kathmandu หน้า 56

²⁷ Momin, S.A. & S.A. Ray. 1942 *Leaves As Catele Foider*. Izatnagar. India. IVRI

²⁸ Singh, R.V. อ้างแล้ว หน้า 151

²⁹ Ambauta, S.P. 1986. *The Useful Plants of India*. Publication & Information Directorate CSIR. New Delhi. หน้า 223

³⁰ Needham, J. 1986. *Science and Civilation in China*. Cves Books. หน้า 114 และ 459

³¹ เสถียร พันธังสี 2513 พุทธสถานในชมพูทวีป สำนักงานเสริมวิทยบรรณาคาร หน้า 733-747

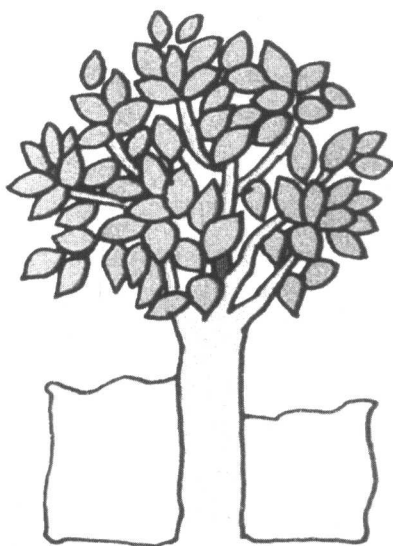
โพธิ์:

เรื่องที่เรายังไม่รู้

อัศรพงษ์ คำคุณ

อุษาคเนย์ศึกษา ศิลปศาสตร์

ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

โพธิ์:

เรื่องที่เรายังไม่รู้

“มะหาการุณีโก นาโถ
ปัตโต สัมโพธิมุตตะมัง
วิสาขะปุณณะมีกาเถ
มะหาโพธิวระรุตตะเม

พระพุทธเจ้าผู้ประกอบด้วยพระมหากรุณาธิคุณ,
ทรงบรรลुพระโพธิญาณอันสูงสุด,
ณ ภายใต้มหาโพธิพฤกษ์ประเสริฐเหล่านี้,
ในวันเพ็ญวิสาขมาสแล้วแต่”

เหตุที่กล่าวนำบทความด้วยคาถาบูชาสถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธองค์
ก็เพื่อความเป็น “ศิริมงคล” และเป็นการสร้างบรรยากาศก่อนที่เราจะได้ทราบเหตุผล
และความสำคัญของ “โพธิ์”: เรื่องที่เรายังไม่รู้

บทความนี้ เขียนขึ้นเพื่อเป็นส่วนเพิ่มเติมจากบทความก่อนหน้านี้ เพื่อ
สนองต่อความโหยหาความรู้ (ที่เราไม่ค่อยจะสนใจใฝ่รู้ หรือถูกใครทำให้
ไม่สนใจจะใฝ่รู้) และสร้างความเข้าใจใน “โพธิ์” ให้มากขึ้น ทั้งเพื่อสร้างสำนึกอัน
จะเปี่ยมล้นไปด้วยความปีติปราโมทย์ยิ่ง

ประกอบกับการที่เราจะทำพิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อรักษาไว้ซึ่ง “โพธิ์” ทุกๆ ต้นบนโลกใบนี้ ในส่วนของผู้เขียนเองมุ่งเน้นไปเพื่อที่จะรักษา “โพธิ์ ฌลันโพธิ์ธรรมศาสตร์ สำนักทำพระจันทร์” ในช่วงวิกฤตการณ์อันมีดมนคลุ่มเครือ และสลับซับซ้อนของอนาคต “โพธิ์ธรรมศาสตร์” และ “มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์”

โพธิ์ : ความหมายและความสำคัญ

“โพธิ์” มีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่า
อยู่ในวงศ์
ชื่อสามัญคือ

Ficus religiosa Linn
MORACEAE
Sacred Fig Tree, Bodhi Tree,
Pipal Tree

เรียกในภาษาบาลีว่า
เรียกในภาษาสันสกฤตว่า
เรียกในภาษาเขมรว่า
เรียกในภาษาไทยอีกหลายชื่อ

อัสสัตถ, โพธิรุกข, ทุมินท
อศวัตถ, โพธิพฤกษ์, โพธิตรุ
ต้นปู
เช่น โพธิ์ ศรีมหาโพธิ์ โพ โพบาย
โพใบ ฯลฯ

และยังมีคำเรียกภาษาถิ่นในไทยว่า

สี, สลี, ย่อง ฯลฯ

“โพธิ์” เป็นพันธุ์ไม้ตระกูลเดียวกันกับ ไทร มะเดื่อ และกร่าง คืออยู่ในสกุล (genus) มะเดื่อ (*Ficus*) และวงศ์ (family) ไม้ไทร (*Moraceae*) มีถิ่นกำเนิดและพบได้ ในประเทศอินเดียถึงอุซาคเนย์ สภาพที่เหมาะสมคือสภาพดินทุกชนิดและต้องการน้ำปานกลาง

พันธุ์ไม้วงศ์นี้เกือบทั้งหมดมียางขาว “โพธิ์” เป็นไม้ยืนต้นผลัดใบขนาดใหญ่ มีความสูงประมาณ 20-30 เมตร มีใบเป็นใบเดี่ยวคล้ายรูปหัวใจ โคนใบเว้าหรือหยักเว้าเข้าเล็กน้อย ปลายใบหยักคอดเป็นติ่ง ทางยาวเรียว ขนาดของใบกว้างประมาณ 8-15 เซนติเมตร ยาวประมาณ 12-24 เซนติเมตร ก้านใบยาวประมาณ 8-12 เซนติเมตร ส่วนของผิวใบนั้นเกลี้ยงด้านบนเป็นมัน เนื้อใบหนาคล้ายแผ่นหนัง เมื่อใบอ่อน

โพธิ์

Ficus religiosa Linn.

ลำต้นโพธิ์ เป็นไม้เนื้อดี แต่ไม่ค่อยมีคนนิยมนำไปใช้งานเพราะเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ใบโพธิ์ มีลักษณะคล้ายรูปหัวใจหรือบ้างก็ว่า ระฆังของชาวพุทธมีต้นแบบมาจากใบโพธิ์

ลูกหรือเมล็ดโพธิ์ เป็นอาหารของเหล่า นก กา เมื่อขับถ่ายออกมาเมล็ดที่ไม่ได้ย่อยก็เจริญเติบโตเป็นโพธิ์ต้นใหม่
กิ่งก้านของโพธิ์ แผ่กว้างออกเป็นปริมณฑล เพื่อให้ความร่มเย็น

มีสีเขียวอ่อน แต่พอแก่จัด ก่อนใบร่วงจะออกสีเหลืองทอง และจะผลิใบใหม่ขึ้นมาแทนในเวลาค่อนข้างรวดเร็ว

ส่วนของดอก เป็นดอกเล็กจำนวนมากอยู่ภายในฐานรองดอกที่โค้งกลม มีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๐.๘ เซนติเมตร ออกดอกทั้งปี ดอกจะเจริญเป็นผลต่อไป ให้ผลเป็นผลรวมรูปกลมติดอยู่ตอนปลายๆ ของยอดกิ่ง เมื่อผลสุกจะมีสีม่วงดำหรือสีแดงคล้ำๆ เป็นอาหารของนกได้อย่างดี ดังนั้นจึงมีการขยายพันธุ์โดยเมล็ด

ลำต้นส่วนใหญ่เป็นพุ่มพุ่มมียางสีขาว เปลือกต้นสีน้ำตาลเทา มีกิ่งก้านสาขาแผ่ขยายออกไปโดยรอบและขนานเป็นแนวระนาบกับพื้นดินในบริเวณกว้าง ส่วนปลายของกิ่งลู่ลงทำให้เรือนยอดเป็นพุ่มกลม กิ่งอ่อนเกลี้ยงและเป็นคราบสีขาว ปลายสุดจะมีหูใบเป็นปลอกหุ้มๆ หุ้มอยู่ เมื่อหูใบหลุดไปแล้ว จะทิ้งรอยแผลใบเป็นควั่นๆ ไว้ที่กิ่งเห็นได้ชัดเจน ในบางครั้งตามกิ่งอาจจะมีรากอากาศให้เห็นได้บ้าง ประโยชน์ของโพธิ์ คือ ส่วนเปลือกต้น ทำยาชงหรือยาต้ม แก้โรคหนองใน ใบและยอดอ่อนนำมาทำยาแก้โรคผิวหนัง ในขณะที่ผลหรือลูกโพธิ์ใช้เป็นยาระบาย ส่วนของยางนำมาต้มนับมน ใช้เป็นยาบำรุงทางเพศ

โพธิ์: ศาสนาและความเชื่อ

คณะกรรมการตั้งชื่อทางพฤกษศาสตร์ให้ต้นไม้ แห่ง Kew Garden กรุงลอนดอนประเทศอังกฤษ คือ ผู้ที่ตั้งชื่อทางพฤกษศาสตร์ของ “โพธิ์” เพราะเป็นต้นไม้สำคัญทางศาสนา “โพธิ์” จึงมีคำว่า religiosa ประกอบอยู่ด้วย

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีความเชื่อว่า “โพธิ์” เป็นของสูงอันศักดิ์สิทธิ์และควรเคารพบูชาโดยเชื่อว่า องค์พระพรหมประทับอยู่ ณ โคนราก องค์พระนารายณ์ประทับอยู่ ณ ลำต้น และองค์พระอิศวรประทับอยู่ ณ ยอด ของ “โพธิ์”

บ้างก็เคารพโดยถือว่า “โพธิ์” คือสัญลักษณ์แทนองค์พระนารายณ์หรือพระวิษณุ และ ไทร คือสัญลักษณ์แทนองค์พระอิศวร

ในคัมภีร์ ภาควตปุราณะ ที่กล่าวถึงนารายณ์อวตารถึง 22 ปาง กล่าวว่า “โพธิ์” เป็นอวตารภาคหนึ่งของพระนารายณ์ คือ พระองค์ได้อวตารลงมาเป็น ต้นปีปล (pipal) หรือ โพธิ์

ผู้หญิงในศาสนา พราหมณ์-ฮินดู มีความเชื่อว่าเธอ นั้น ควรอย่างยิ่งที่จะบูชา “โพธิ์” ในทุกวันเสาร์ของเดือนศรปะมาณัน (กรกฎาคม-สิงหาคม) โดยการทำประทักษิณ (เดินเวียนขวา) ไปรอบๆ วันละพันรอบ และใช้กิ่งโพธิ์แห้งบูชาไฟ

ยิ่งไปกว่านั้นผู้หญิงใน แคว้นราชปัตตะ ทำการบูชาต้นปีปล หรือ “โพธิ์” ด้วยเครื่องบูชาอันละเอียดงามปราณีต เช่น เทียนธูปข้าวตอกดอกไม้หลากหลายสี และใช้นมโคสดรดที่โคนของโพธิ์ ในทุกวันที่ 29 ของเดือนไพศะชะ (พฤษภาคม) เพื่ออธิษฐานให้รอดพ้นจากความเป็นม่าย

คริสต์ศาสนา มีปรากฏ คำว่า “โพธิ์, ต้นโพธิ์” ในพระคัมภีร์ไบเบิลซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑๒ซามูเอล.๕:๒๓

และเมื่อดาวิดทูลถามพระเจ้า พระองค์ตรัสว่า เจ้าอย่าขึ้น จงอ้อมไปข้างหลังของเขาและโจมตีเขาตรงข้ามกับหมุดต้นโพธิ์

๒๒ซามูเอล.๕:๒๔

และเมื่อเจ้าได้ยินเสียงกระบวนทัพเดินอยู่ที่ยอดหมุดต้นโพธิ์เจ้าจงรีบรุกไปเพราะพระเจ้าเสด็จไปข้างหน้าเพื่อจะโจมตีกองทัพของคนฟีลิสเตีย

๓๑พงศาวดาร.๑๔:๑๔

และเมื่อดาวิดทูลถามพระเจ้าอีกครั้งหนึ่งพระเจ้าตรัสตอบพระองค์ว่า เจ้าอย่าขึ้นไปตามเขา จงอ้อมไปและโจมตีเขาที่ตรงข้ามกับหมุดต้นโพธิ์

๔๑พงศาวดาร.๑๔:๑๕

และเมื่อเจ้าได้ยินเสียงกระบวนทัพอยู่ที่ยอดหมุดต้นโพธิ์แล้วจงออกไปทำศึกเพราะว่าพระเจ้าได้เสด็จออกไปข้างหน้าเพื่อโจมตีกองทัพของคนฟีลิสเตีย

พระพุทธศาสนา ถือว่า “โพธิ์” คือสัญลักษณ์ที่สำคัญอีกสิ่งหนึ่งของ ศาสนาพุทธ โดยเฉพาะการเกี่ยวข้องกับ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า “ความจริงคำว่า “โพธิ์” นั้น มิใช่ชื่อของไม้ชนิดหนึ่งชนิดใดโดยเฉพาะดังที่เรามักจะเข้าใจกันทั่วไป แต่เป็นชื่อที่ใช้เรียกต้นไม้ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ละพระองค์อาศัยเป็นที่ตรัสรู้.” และโดยที่คำว่า “โพธิ์” หรือ “พุทธ” มีความหมายว่า ความตรัสรู้ ความรู้ ความตื่น หรือ ความเบิกบานนั่นเอง

ชินกาลมาลีปกรณ์ ได้กล่าวถึง พระนามของพระพุทธเจ้าทั้ง 28 พระองค์ ในกาลก่อนพร้อมทั้งกล่าวถึงรายชื่อของ “พระศรีมหาโพธิ์” ซึ่งพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ได้อาศัยเป็นสถานที่ตรัสรู้ ตามลำดับดังนี้

พระพุทธตันหังกร	พระศรีมหาโพธิ์คือต้นสัตตบรณ หมายถึง ต้นต้นเป็ดขาว
พระพุทธเมธังกร	พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นกิ่งสุกะ หมายถึง ต้นทองกวาว
พระพุทธสรณังกร	พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นปาล์ หมายถึง ต้นแคผอย
พระพุทธที่ปังกร	พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นปิณฑล หมายถึง ต้นเลียบ
พระพุทธโกณฑัญญะ	พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นสาถกถยาณี หมายถึง ต้นขานาง
พระพุทธมงคล	พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นนาค หมายถึง ต้นบุณฑาค
พระพุทธสุมนะ	พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นนาค หมายถึง ต้นบุณฑาค
พระพุทธเวทะ	พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นนาค หมายถึง ต้นบุณฑาค

พระพุทธโสภิตะ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นนาคนาค

หมายถึง ต้นบุญนาคนาค

พระพุทธอนิมิตต์สตี

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นอชัฏษุณะ

หมายถึง รกฟ้า

พระพุทธปทุมะ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นมหาโสณกะ

หมายถึง อ้อยช้างใหญ่

พระพุทธนารทะ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นมหาโสณกะ

หมายถึง อ้อยช้างใหญ่

พระพุทธปทุมุตตระ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นสทพะ

หมายถึง สาทะ (บ้างว่าต้นสน)

พระพุทธสุเมธะ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นนิมพะ

หมายถึง สะเดา

พระพุทธสุชาตะ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นมหาเวฬุ

หมายถึง ใผ่ใหญ่

พระพุทธปิยทัสสี

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นกักกุธะ

หมายถึง กุ่ม

พระพุทธอติภทัสสี

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นจัมปกะ

หมายถึง จำปาป่า

พระพุทธธัมมทัสสี

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นพิมพละ

หมายถึง มะพลับ

พระพุทธสิหัตถะ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นกนิการะ

หมายถึง กรรณิการ

พระพุทธติสสะ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นอสนะ

หมายถึง ปรู่กล้วย

พระพุทธปุตตะ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นอามันตะ

หมายถึง มะขามป้อม

พระพุทธวิปัสสี

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นปาคถี

หมายถึง แคฝอย

พระพุทธลีล

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นปุลนทริกะ

หมายถึง มะม่วงป่า

พระพุทธเวสฏ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นมหาสาละ

หมายถึง รังใหญ่

พระพุทธกกุสันธะ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นสิริสะ

หมายถึง ชีก

พระพุทธโกนาคนะ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นอุทุมพร

หมายถึง มะเดื่อ

พระพุทธกัสสปะ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นนิโครธ

หมายถึง ไทรหรือกร่าง

พระพุทธโคตมะ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นอัสสัตถะ

หมายถึง โพธิ์ใบ

แต่ มรุตถวิลาลินี อรรถกถาพุทธวงศ์ กล่าวถึง พระนามของพระพุทธเจ้า และ “พระศรีมหาโพธิ์” ไว้แตกต่างกันออกไปบ้าง ดังนี้

พระพุทธโคตมะ, พระพุทธโกณฑัญญะ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นอัสสัตถะ

พระพุทธที่ปังกร

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นสิริสะ

พระพุทธมั่งคละ, พระพุทธสุเมธะ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นสิริสะ

พระพุทธเรวตะ, พระพุทธโสภิตะ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นนาละ

พระพุทธอนมทัสสี

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นอัมพุชะ

พระพุทธปทุมะ, พระพุทธนารทะ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นมหาโสณะ

พระพุทธปทุมุตตระ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นสาละ

พระพุทธสุเมธะ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นนิมพะ

พระพุทธสุชาตะ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นเวฬุ

พระพุทธปิยทัสสี

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นกุกุชะ

พระพุทธอติทัสสี

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นจัมปกะ

พระพุทธธัมมทัสสี

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นพิมพาชะ

พระพุทธสิหิงค์

พระพุทธศิลา

พระพุทธบุษย

พระพุทธวิปัสสี

พระพุทธสิขี

พระพุทธเวสสุ

พระพุทธกกุสันธ

พระพุทธโกนาคน

พระพุทธกัสสป

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นกนิการะ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นอสนะ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นอัมมตะ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นปาฏลี

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นปุนทริกะ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นสาละ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นสิริสะ

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นอุทุมพร

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นนิโครธ

ในขณะที่ **ตำราอนาคตวงศ์** ได้กล่าวว่า ในอนาคตกาลเบื้องหน้าจะมี “พระโพธิสัตว์” มาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอีก 10 พระองค์ และได้กล่าวถึง “พระศรีมหาโพธิ์” ไว้ด้วย ดังนี้

พระศรีอารยเมตไตรย

พระรามเจ้า

พระธรรมราช (คือพระเจ้าปัสเสนทิโกศล)

พระธรรมสามี (คือพระยามารายราช)

พระนารถ (คืออสุรินทราหู)

พระวังศรีมนี (คือโสณะพราหมณ์)

พระเทวเทพ (คือสุณะพราหมณ์)

พระนรสีหะ (คือโตไทยพราหมณ์)

พระติสสะ (คือช้างธนะบานหัตถินาลาคีรี)

พระสุมังคะละ (คือช้างป่าเถา)

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นกาละมัง

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นจันทน์แดง

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นกาละมัง

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นรังใหญ่

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นจันทน์แดง

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นดิลกใหญ่

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นจำปา

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นแคฝอย

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นไทร

พระศรีมหาโพธิ์คือ ต้นกาละมัง

รวมความแล้ว “พระศรีมหาโพธิ์” ในสมเด็จพระสมณโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้า พระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย ก็คือ อัสนัตถพุกข หรือ โพธิใบ นั่นเอง

“พระศรีมหาโพธิ์” ที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนั้น หากใครได้ถวายนมัสการ กราบไหว้บูชาหรือได้เพาะปลูกและบำรุงอุปฐากคำบูชาเอาไว้แล้ว ย่อมไม่ตก ไปสู่อบายคือความชั่วทั้งหลาย มีสุคติเป็นบันไดขึ้น และเป็นผู้ที่มีความสำเร็จใน สิ่งที่ได้ปรารถนา

สมบุรณ์พร้อมด้วยความแน่วแน่ต่อสมบัติทั้งสามในจักรวาลคือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ มีความมั่งคั่งด้วย จตุรพิธพรชัย อันได้แก่ อายุ วรรณะ สุขะ พละ เพราะความที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้สร้างไว้ซึ่งพระศาสนาของพระศาสดา ตลอดจนเป็นการเกื้อกูลรักษาสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและระบบนิเวศน์ของโลกเพื่อ ประโยชน์แก่มวลสัตว์โลกและสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ด้วยเช่นกัน

กาลิงคโพธิชาดก กล่าวว่า พระศรีมหาโพธิ์มีความสูง 50 ศอก มีกิ่ง ก้านสาขา แผ่ขยายออกไปโดยรอบเป็นปริมาตรพลวัตได้ 100 ศอก และกล่าวถึง บริเวณนี้ว่าเป็น **โพธิมณฑล** อันเปรียบประดุจ **ปฐุวินาภี** (สะดือโลก) โดยใน เวลาที่ พระศรีมหาโพธิ์ ยังไม่ถือกำเนิดขึ้นนั้น ในบริเวณรัศมี 1 กรีส โดยรอบ จะไม่ปรากฏพืชพันธุ์ใดๆ เกิดขึ้นในบริเวณนี้เลย ปรากฏแต่ที่โล่งเตียน เต็มไปด้วยทรายแก้วขาวบริสุทธิ์ ประดุจถูกปกคลุมไว้ด้วยแผ่นเงิน แต่ถัดจากบริเวณ นี้ไปโดยรอบจะปรากฏพืชนานาพันธุ์ อุดมสมบูรณ์และชุ่มชื้นเขียวขจี **โพธิมณฑล** นี้ไม่สามารถที่จะมีผู้ใดข้ามผ่านไปได้ แม้แต่หมาเห็บและเห็บทั้งหลาย เช่น พระอินทร์ ก็ไม่อาจจะเหาะข้ามผ่านไปได้

สุมังคลวิลาสินี อรรถกถาที่ฉนิทาย กล่าวว่าสำหรับ อัสดัตถพฤกษ์ หรือ พระศรีมหาโพธิ์ ของ พระศาสดา ถือกำเนิดขึ้นในวันเดียวกับการประสูติของพระองค์ จึงถือว่า “โพธิ์” นี้ นับเป็นสหชาติ คือ สิ่งที่เกิดพร้อมกับพระพุทธเจ้าในวัน เวลาเดียวกัน มีทั้งหมด 7 สิ่ง ได้แก่

1. พระนางยโสธรา หรือพิมพา
2. พระอานนท์
3. กาฬุทายีอำมาตย์

4. นายฉันทะ ผู้ตามเสด็จออกไปส่งในวันที่เสด็จออกบวช
5. ขุมทรัพย์ใหญ่ ทั้ง 4
6. ม้ากัณฐกะ
7. พระศรีมหาโพธิ์

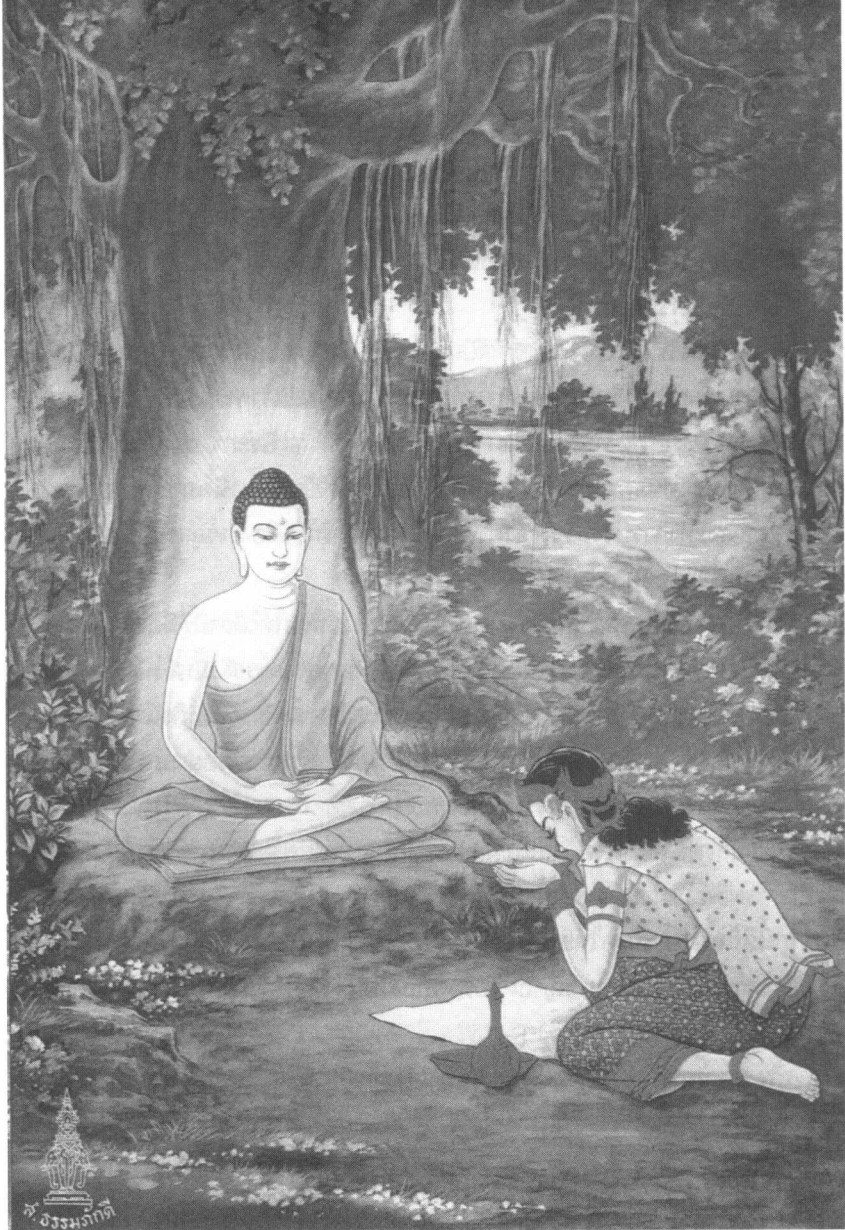
พุทธประวัติเล่มที่ 1 โดย สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส กล่าวว่า ในเช้าของวันพุธ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ปีระกา ก่อนพ.ศ. 45 ปี นางสุชาดา ผู้เป็นธิดาของคหบดีกัมพูฬีผู้มั่งคั่งแห่ง บ้านเสนานิคม ตำบลอุรุเวลา ประราธนาจะทำการบวงสรวงเทวดา ด้วยข้าวมธุปายาส คือ ข้าวสุกหุงด้วยน้ำมัน โคโล้นเสร็จแล้วจัดลงในถาดทอง

เพราะก่อนหน้านี้ นางได้นับนาคเทวดาไว้ว่า ขอให้ได้สามีที่มีตระกูลเสมอกันและขอให้ได้บุตรคนแรกเป็นชาย ซึ่งนางก็ได้ทุกประการ ดังนั้นจึงนำถาดทองพร้อมด้วยข้าวมธุปายาสอันประณีตไป ณ พระศรีมหาโพธิ์ เมื่อไปถึงนางก็ได้เห็นพระพุทธรองค์ ซึ่งสง่างามด้วยรัศมี มีวรรณะผ่องใสประทับนั่งอยู่ ณ ที่นั้น โดยอาการ สงบนิ่ง นางจึงเข้าใจว่า พระพุทธรองค์ คือ เทวดามาปรากฏให้เห็น

นางดีใจมากจึงเข้าไปน้อมถวาย ข้าวมธุปายาสพร้อมทั้งถาดทองด้วย พระองค์ทรงรับไว้ เมื่อเสด็จจรงน้ำในแม่น้ำเนรัญชราแล้ว จึงเสด็จขึ้นมาเสวยจนหมด จากนั้นก็ทรงลอยถาดในแม่น้ำ พร้อมกับทรงอธิษฐานเสี่ยงพระบารมีว่า หากว่าจะตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ ขอถาดทอง ใบนี้จงลอยทวนกระแสน้ำขึ้นไป ซึ่งถาดก็ลอยทวนกระแสน้ำจริงๆ

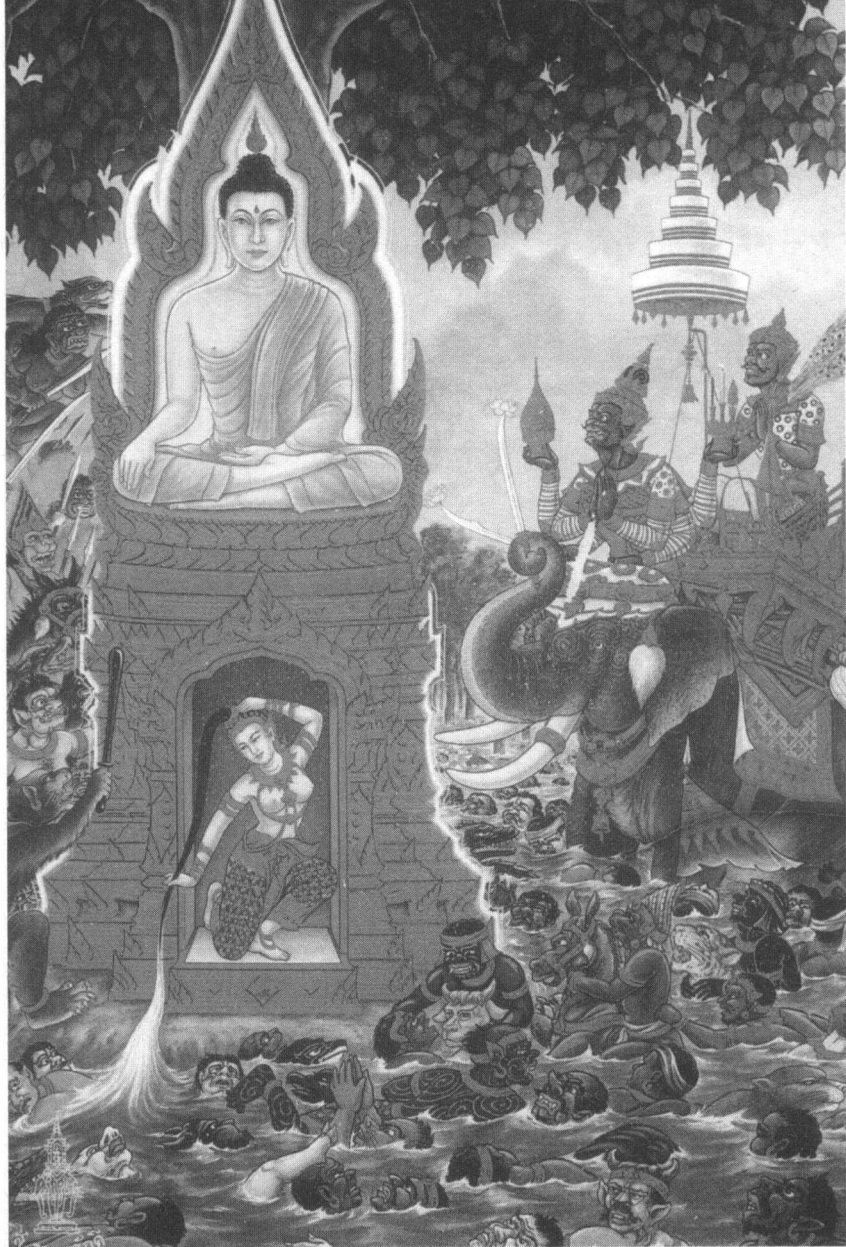
ครั้นพระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นเป็นนิมิตหมายอันดีเช่นนั้น ก็ทรงมั่นพระทัยว่า จะต้องได้ตรัสรู้แน่นอน จากนั้นก็เสด็จมายังสาละวัน (ป่าไม้สาละ) ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ประทับพักที่ใต้ร่มไม้สาละ กระทั่งพระอาทิตย์บ่ายคล้อย พระองค์จึงเสด็จกลับมาที่พระศรีมหาโพธิ์อีกครั้ง ในระหว่างทางได้พบกับโสถถียพราหมณ์คนหาบหญ้า พราหมณ์นั้นเกิดความเลื่อมใสมาก จึงน้อมถวายหญ้าคาที่หาบมาแต่พระพุทธรองค์จำนวน 8 กำ

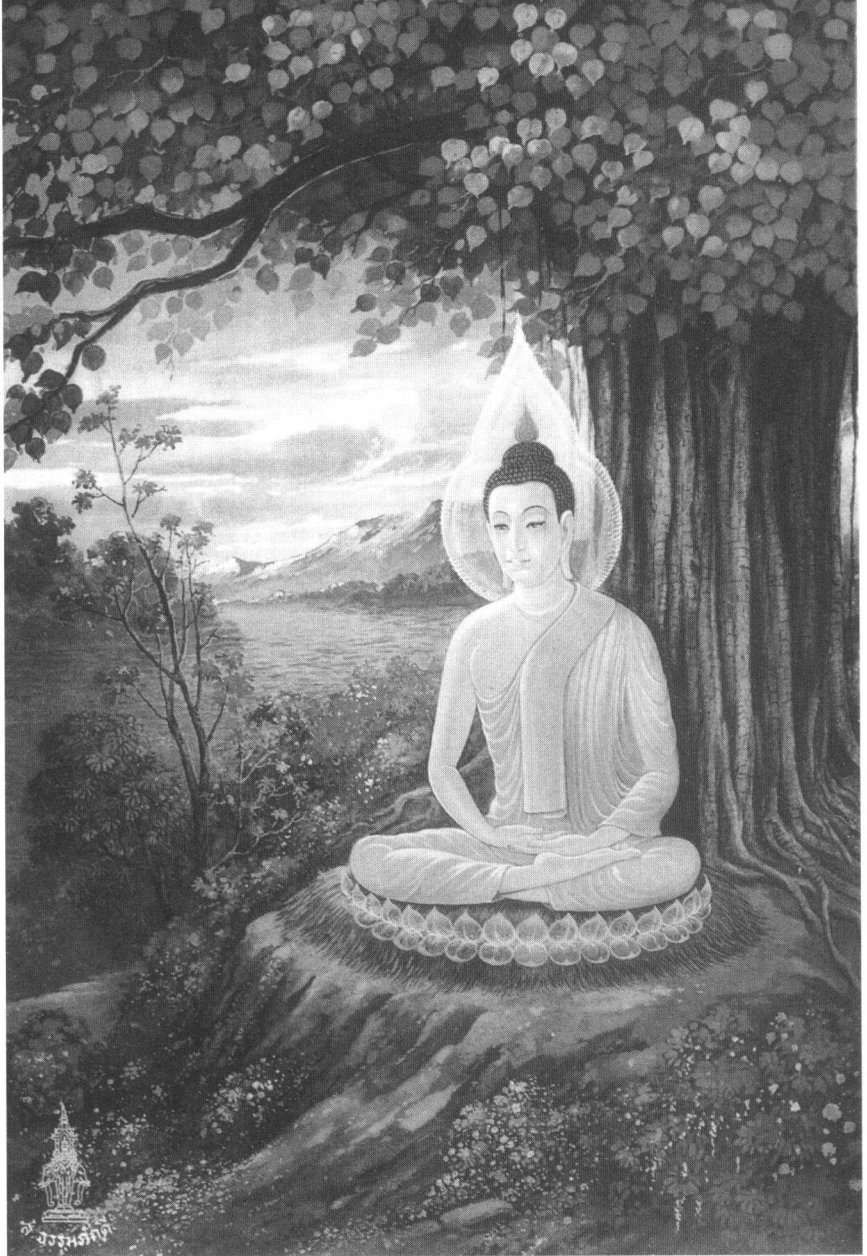
นางสุชาดา แห่งบ้านเสนานิคม ปราถนาจะทำการบวงสรวงเทวดาด้วยข้าวสุปายาส อันประณีต ณ พระศรีมหาโพธิ์ แต่เมื่อไปถึงนางก็เห็นพระพุทธองค์ซึ่งสง่างามด้วยรัศมี มีวรณะผ่องใส ประทับนั่งอยู่ ณ ที่นั้น โดยอาการสงบนิ่ง นางจึงเข้าใจว่า พระพุทธองค์คือเทวดามาปรากฏให้เห็น นางดีใจมากจึงเข้าไปน้อมถวาย ข้าวสุปายาส พร้อมด้วยถาดทองนั้น (ภาพจาก ส.ธรรมกถึก)

พระยาวัสวดีมาราธิราชยกพลเสนามารทั้งหลายเข้าประจัญบานพระพุทธรองค์ ณ พระศรีมหาโพธิ์
แต่กลับพ่ายแพ้และยอมถวายสักการะ เพราะพระบารมีของพระพุทธรองค์ (ภาพจาก ส.ธรรมศักดิ์)

ในปัจจุบันยามทรงบรรลואสวัชฌญาณ คือความรู้เป็นเหตุสิ้นไปแห่งอาสวะเครื่องเศร้าหมอง ด้วยการตรัสรู้
อริยสัจสี่ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ประเสริฐในโลก เมื่อวันเพ็ญ
เดือน 6 ณ พระศรีมหาโพธิ์ (ภาพจาก ส.ธรรมศักดิ์)

พระองค์ทรงรับแล้วนำมาปูลาดเป็นที่ประทับนั่งแทนบัลลังก์ ณ ด้านตะวันออกแห่งควงพระศรีมหาโพธิ์ แล้วเสด็จขึ้นประทับนั่งขัดสมาธิ ผันพระพักตร์ไปทางตะวันออก ผันพระปฤษฎางค์ (หลัง) มาทางพระศรีมหาโพธิ์ แล้วทรงทำอาตุรงค์มหาปาทาน (อธิษฐานพระทัย) ว่า “ยังไม่บรรลुพระสัมมา สัมโพธิญาณเพียงใด จักไม่เสด็จลุกขึ้นเพียงนั้น พระมังสะ (เนื้อ) และพระโลหิต (เลือด) จะแห้งเหือดไป เหลือแต่พระตจะ (หนัง) พระนหารู (เอ็น) และพระอัฐิ (กระดูก) ก็ตามที”

แต่ในเวลาพระอาทิตย์ยังไม่อัสดงคตแล้ว ในปฐมยามทรงบรรลุปุพเพนิวาสานุสติญาณ (ระลึกพระชาติของพระองค์เองได้) ในมัชฌิมยามทรงบรรลुจตุปปตญาณ (มีตาทิพย์หยั่งรู้การเกิดการตายของสัตว์ทั้งมวลได้) และในปัจฉิมยามทรงบรรลูลาสังขญาณ (ความรู้เป็นเหตุสิ้นไปแห่งอาสวะเครื่องเศร้าหมองอันหมกหมมอยู่ในจิตสันดาน) และนั่นนับว่าเป็นการเกิดครั้งที่สองของพระองค์ ด้วยการตรัสรู้ริยสัจ 4 คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ประเสริฐในโลก

หลังจากที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้แล้ว ยังมีเหตุการณ์อีกหลายอย่างที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับพระองค์และพระศรีมหาโพธิ์ กล่าวคือหลังจากที่ได้ตรัสรู้แล้ว พระพุทธองค์ได้เสด็จประทับอยู่ ณ ภายใต้ร่มไม้พระศรีมหาโพธิ์ เสวยวิมุตติสุขเป็นเวลา 7 วัน ครั้นล่วง 7 วันแล้ว เสด็จออกจากภายใต้ร่มไม้พระศรีมหาโพธิ์ ไปทางทิศอีสาน ทรงยื่นทอดพระเนตรพระศรีมหาโพธิ์โดยมิได้กระพริบพระเนตร ตลอด 7 วัน สถานที่นั้นเรียกว่า อนิมิสเจดีย์ หลังจากนั้นเสด็จกลับจากที่นั่น มาหยุดในระหว่างกลางพระศรีมหาโพธิ์และอนิมิสเจดีย์ ทรงนิรมิตที่จงกรมขึ้นแล้ว เสด็จจงกรม ณ ที่นั้นเป็นเวลา 7 วัน สถานที่นั้นเรียกว่า รัตนจงกรมเจดีย์ ในสัปดาห์ที่ 4 เทวดา นิรมิตเรือนแก้วขึ้นในทิศปัจฉิมหรือในทิศพายัพ แห่งพระศรีมหาโพธิ์ พระพุทธองค์นั่งขัดบัลลังก์และทรงพิจารณาพระอภิธรรมเป็นเวลา 7 วัน สถานที่นี้เรียกว่า รัตนฆรเจดีย์ ต่อจากนี้จึงเสด็จไปยังมโหชปาลนิโครธ (ต้นไทร) ทางทิศปราจีน

โพธิ์: เหตุแห่งการบูชา

ที่มาของการเคารพนับถือพระศรีมหาโพธิ์ในสมัยพุทธกาลนั้น มีหลายข้อสังเกตหลายตำราและหลายที่มา ดังนี้

พระพุทธดำรัสเรื่อง สังเขวนียสถาน 4 ตำบล ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสแก่พระอานนทเถระ ในเวลาใกล้จะเสด็จปรินิพพาน กล่าวคือในครั้งนั้น พระอานนทเถระได้กราบทูลพระพุทธองค์ ความว่า “ในกาลก่อน เมื่อออกพรรษาแล้วภิกษุทั้งหลายจากทุกทิศย้อมเฝ้าพระพุทธองค์ เพื่อจะได้เห็นและได้เข้าใกล้ แต่เมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว ข้าพระองค์ทั้งหลายก็จักไม่ได้เห็นไม่ได้เข้าใกล้” พระพุทธองค์จึงได้ทรงแสดงสังเขวนียสถาน 4 ตำบลว่า เป็นที่ควรจะได้เห็นควรจะได้ดูและควรจะได้เกิดสังเวชของกุลบุตรผู้มีศรัทธา คือ

- 1) สถานที่พระตถาคตเจ้าประสูติ ณ ควางไม้สาละ สวนลุมพินีวัน
- 2) สถานที่พระตถาคตเจ้าตรัสรู้ ณ ควางพระศรีมหาโพธิ์ ริมฝั่งน้ำเนรมุชรา
- 3) สถานที่พระตถาคตเจ้าแสดงปฐมเทศนา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน
- 4) สถานที่พระตถาคตเจ้าปรินิพพาน ณ ไม้รังคู่ เมืองพาราณสี

กาลิงโคโพธิชาดก กล่าวว่า เมื่อครั้งพุทธกาลชาวเมืองสาวัตถีได้ถามต่อพระอานนทผู้เป็นพุทธอุปปัฏฐากว่า เมื่อพระพุทธองค์ไม่ได้ประทับอยู่ในเมืองสาวัตถี พวกเขาจะนำดอกไม้เครื่องหอมสำหรับบูชาพระพุทธองค์ไปทำการบูชา ณ ที่ไหน แทนพระพุทธองค์ พระอานนทจึงได้กราบทูลเรื่องนี้ ต่อพระพุทธองค์ให้ทรงทราบ ดังนั้นพระพุทธองค์จึงได้ทรงอนุญาตให้ นำเอาเมล็ดของพระศรีมหาโพธิ์ มาเพาะและปลูกไว้ที่ ด้านหน้าประตูทางเข้า เขตวันมทาวihar ในเมืองสาวัตถี เพื่อพุทธบริษัทจะได้ทำการสักการบูชา แทนพระพุทธองค์ในเวลาที่พระองค์ไม่ได้เสด็จประทับอยู่ ณ ที่นั้น

จากนั้น พระโมคคัลลานะ ได้นำเอาเมล็ดพระศรีมหาโพธิ์ ที่หล่นเองจากต้นแต่ยังตกไม่ถึงดินมามอบให้อนาถบิณฑิกเศรษฐีทำการเพาะในกระถางทองคำ พร้อมกับมีพิธีบูชาอย่างมโหฬาร เมล็ดพระศรีมหาโพธิ์ได้เจริญงอกงามขึ้นอย่างดี

มีลำต้นสูงถึง 50 คืบ ในเวลาอันรวดเร็วและเพื่อให้พระศรีมหาโพธิ์มีความศักดิ์สิทธิ์ พระพุทธรองค์นี้ได้เสด็จประทับนั่งสมาธิภายใต้พระศรีมหาโพธิ์หนุ่มต้นนี้ เป็นเวลา 1 คืบ แล้วจึงได้เชิญไปปลูก พระศรีมหาโพธิ์ ต้นนี้ได้ปลูกขึ้น โดยการดำเนินการของพระอานนท์เป็นผู้แรก จึงเรียกกันว่า “อานนท์โพธิ์”

บางตำรากล่าวว่า ในภายหลังพระเจ้าอโศกมหาราชทรงทำนุบำรุง “อานนท์โพธิ์” โดยทรงใช้เหทองและไหเงินจำนวน 800 ใบ บรรจุน้ำอบปรุงอย่างดีแล้วลอยด้วยดอกบัวสีน้ำเงิน นำไปวางล้อมรอบโพธิ์ ทรงจัดวางบัลลังก์อันประดับประดาไปด้วยอัญมณีทั้งเจ็ดชนิดไว้ที่ฐานโพธิ์ แล้วทรงรับสั่งให้สร้างกำแพงกันล้อมรอบตลอดจนสร้างวิหารเชื่อมต่อกันเพื่อบรรจุสมบัติล้ำค่าทั้งเจ็ด

คัมภีร์ทิพพยาทายาน กล่าวว่า พระสงฆ์สาวกทั้งหลายได้ทูลต่อพระพุทธรองค์ขอให้ปลูกต้นโพธิ์ที่ประตูชวันมหาวihar เพื่อปกป้องคุ้มครองสวนและเพื่อเป็นที่สักการบูชา พระพุทธรองค์ทรงอนุโมติ และทรงตรัสว่า “ที่แห่งนี้เป็นที่พำนักอันถาวรของเรา”

โพธิ์: สัญลักษณ์บุชา

พระพุทธรองค์ทรงกำหนดให้ พระศรีมหาโพธิ์ เป็นสัญลักษณ์มงคล คือสิ่งแทนพระองค์ และมีความสำคัญมากในการเป็นต้นแบบของการก่อสร้างเจดีย์ในยุคแรกๆ ที่เรียกว่า “เจดีย์พุกฤษ” คือ สิ่งเทียบเท่าพระพุทธรองค์ บางครั้งกล่าวด้วยว่าโพธิ์นี้ ลำต้นหมายถึงแกนรัศมีของโลกที่เชื่อมต่อเข้ากับดุมล้อและแหล่งกำเนิดจักรวาล กิ่งและก้านคือภาพที่สูงกว่าและต่ำกว่า ส่วนรากและโคนคือส่วนที่ยึดถ่วงความสมดุลแห่งโลกและจักรวาลเอาไว้

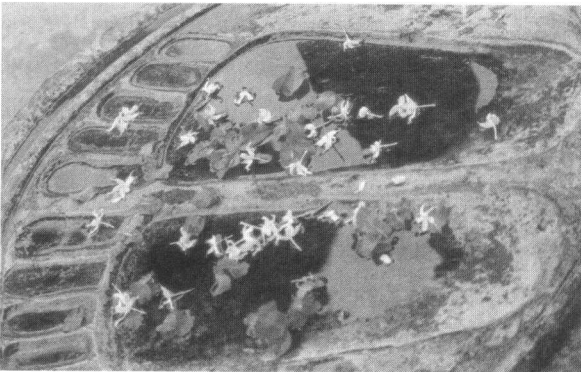
นับแต่สมัยพุทธกาลเป็นต้นมา การบูชาพระศรีมหาโพธิ์ เป็นเรื่องที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เนื่องจากในช่วงแรกๆ ยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูปแทนรูปเคารพขององค์พระพุทธรเจ้าเหมือนอย่างในปัจจุบัน มีแต่เพียงการสร้างรูปสลักหรือเหรียญต่างๆ ต่อมาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ก็ได้ถือเอา รอยพระพุทธรบาท และ/หรือ

พระพุทธรูปคันธาระ ทางตอนเหนือของอินเดีย
ราวพุทธศตวรรษที่ 9 ได้รับอิทธิพลจากศิลปะกรีก

รอยพระพุทธรูปาคู่

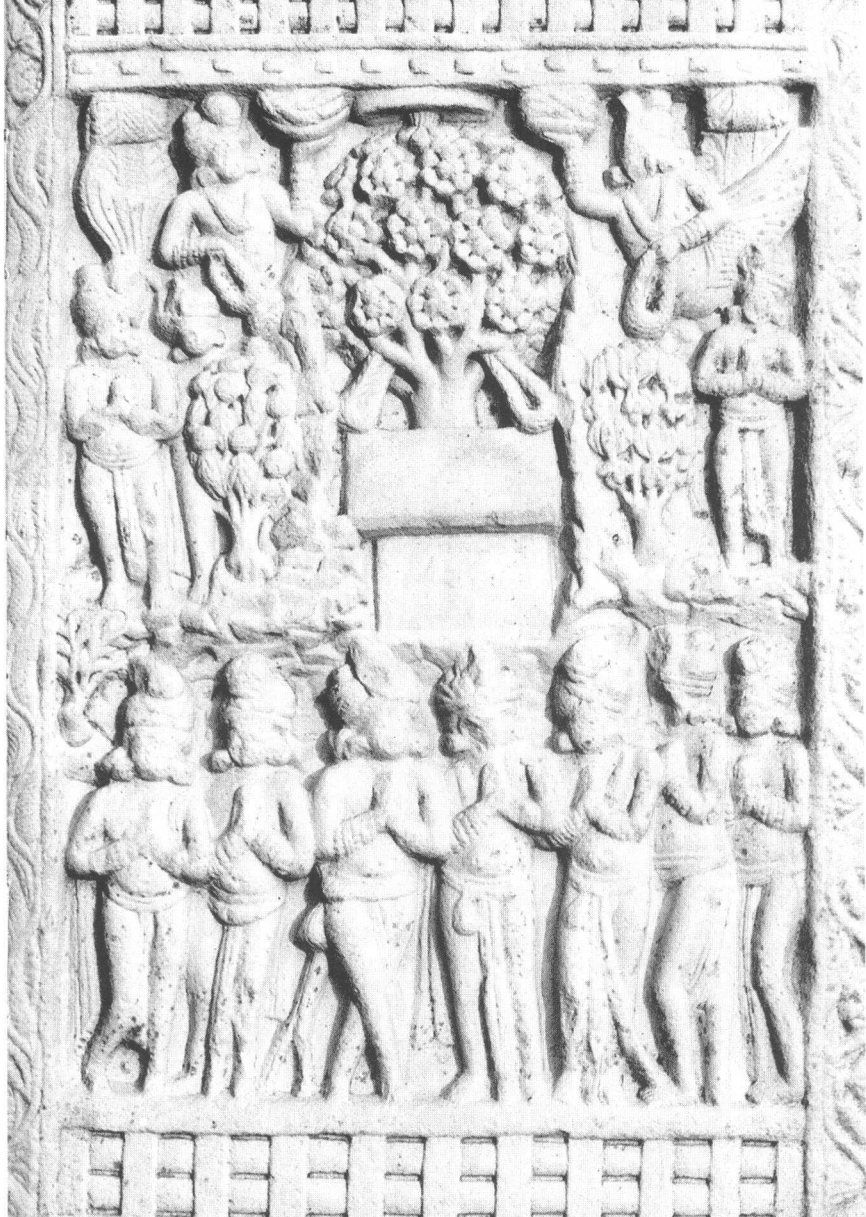

ขบวนพระยุหยาตราของพระเจ้าอโศกมหาราชและเหล่าข้าราชการบริพาร
กำลังบูชาพระศรีมหาโพธิ์ที่กองงามอยู่ภายใต้โพธิอาคาร เป็นภาพอยู่บนทับหลังที่สาญจิ พุทธศตวรรษที่ 6

ทำเนียบการบูชากราบไหว้พระพุทธรูปที่อมราวดี พุทธศตวรรษที่ 7

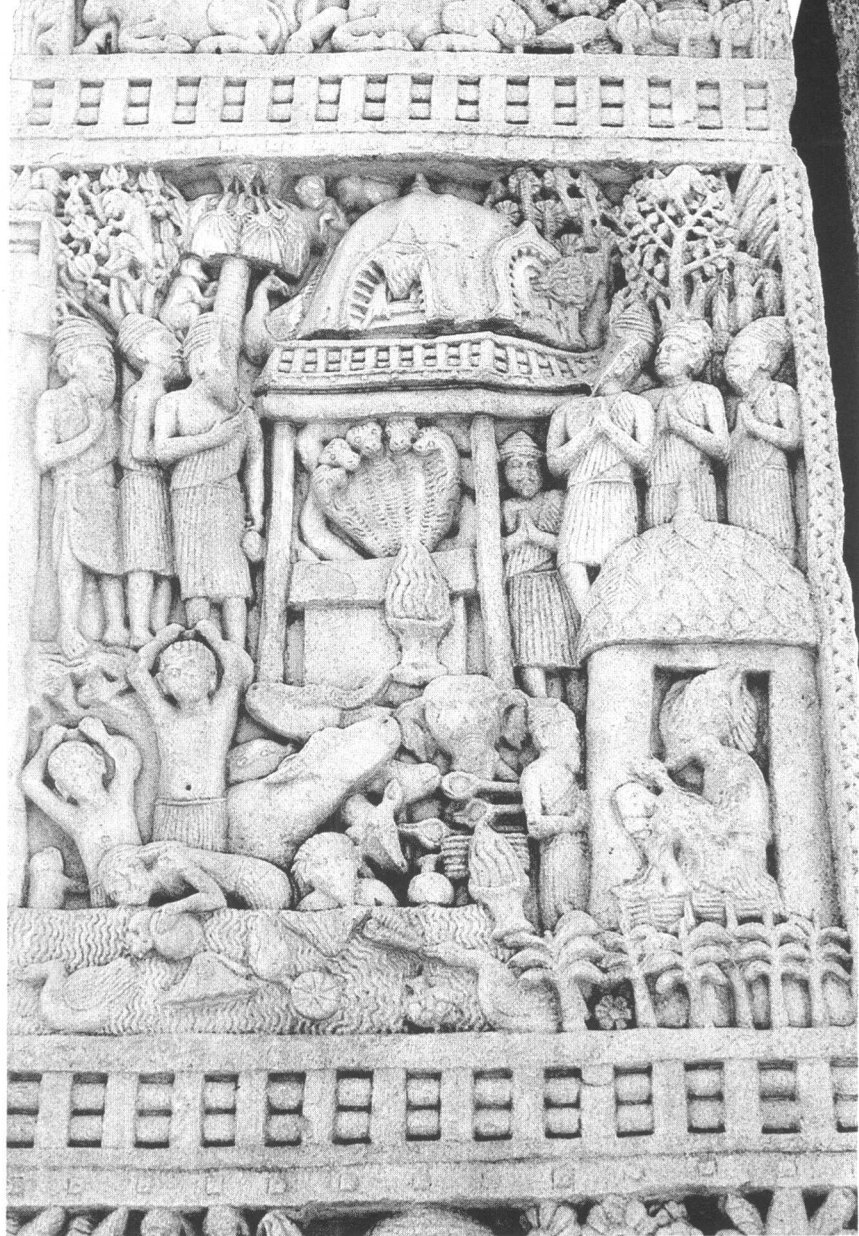

ภาพที่ 1 การบูชาพระศรีมหาโพธิ์ของชาวพุทธในสมัยโบราณ

ภาพที่ 1-4 การบูชาพระศรีมหาโพธิ์ ปรากฏเป็นเรื่องราวบนฐานประตูและทับหลังที่สลัปลาญจิ พุทธศตวรรษที่ 6

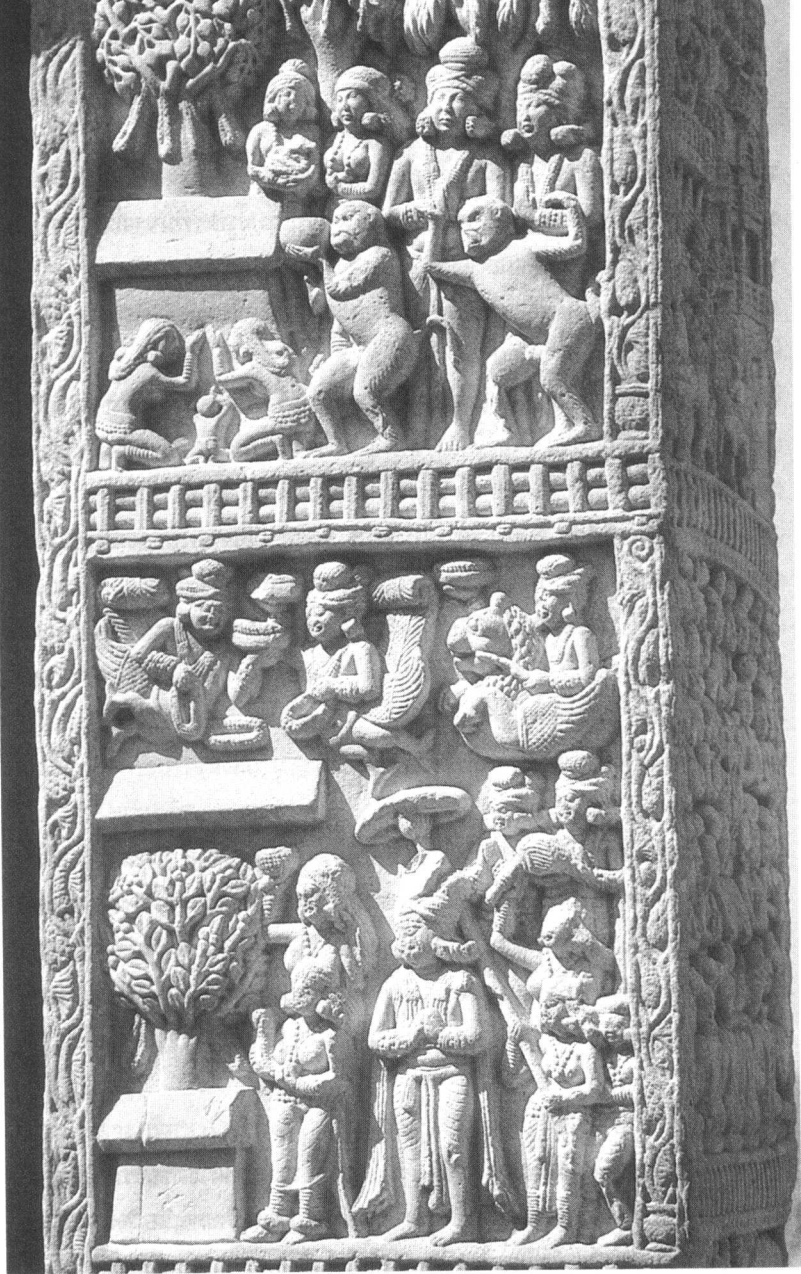
ภาพที่ 2 ภาพหลักบรรยายพุทธประวัติ ตอนพญานาคมูจลินท์แผ่พังพานกันฝนให้พระพุทธเจ้า
ซึ่งใช้สัญลักษณ์แทนด้วย พุทธบัลลังก์ หรือ พระศรีมหาโพธิ์

ภาพที่ 3 ชาวพุทธต่างน้อมถวายนมัสการพระศรีมหาโพธิ์ อันเปรียบเสมือนการได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์
บ้างก็บรรยายว่า ภาพนี้เป็นการเล่าเรื่องพุทธชาดก

ภาพที่ 4 ภาพพุทธประวัติ ตอนลงถ้ำน้ำผึ่งแด่พระพุทธเจ้า

พุทธบัลลังก์ ที่เรียกว่า พระแท่นวัชรอาสน์ และ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ เป็นสัญลักษณ์
บูชาแทนพระพุทธรูป จนกระทั่งเมื่อมีการสร้างพระพุทธรูป (คันธาระ) การบูชา
พระศรีมหาโพธิ์จึงลดลงตามลำดับ

พระพุทธรูปเจดีย์หรือพระสถูป คือ อนุสรณ์หรือที่พึ่งเคารพสักการะอันเนื่อง
ด้วยพระพุทธรูป มี 4 ประเภท ได้แก่

- 1) ธาตุเจดีย์ ได้แก่ เจดีย์หรือสถูปที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ
- 2) ธรรมเจดีย์ ได้แก่ คีลา ใบลาน หรือ หนังสือ ซึ่งจารึกพระพุทธรูป
- 3) อุทเทสิกเจดีย์ ได้แก่ พระพุทธรูป ต่างๆ
- 4) บริโภคเจดีย์ ได้แก่ สถานที่ หรือ สิ่งของ ที่พระพุทธรูปเคยได้
ทรงใช้สอย เช่น สังฆนิยสถาน จีวร บาตร เป็นต้น

ดังนั้น “พระศรีมหาโพธิ์” จึงจัดเป็นพระพุทธรูปเจดีย์ ประเภท “บริโภค
เจดีย์” นั่นเอง

โพธิ์: ประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์ของพระศรีมหาโพธิ์ ตามหลักฐานที่ปรากฏ “พระศรีมหาโพธิ์”
ได้ถูกทำลายตัดโค่นมาแล้ว 2 ครั้ง ล้มตายเอง 1 ครั้ง (เพราะไม่มีใครดูแล)
ต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่เราเห็นอยู่ปัจจุบันนี้ นับเป็นต้นที่ 4 ที่สืบพันธุ์มาจากต้นแรก

“พระศรีมหาโพธิ์ต้นแรก” นับตั้งแต่ก่อนพุทธศักราช 80 ปี จนกระทั่ง
ถูกโค่นในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช มีอายุประมาณ 228-335 ปี

กำเนิดพระศรีมหาโพธิ์ต้นที่ 2

คัมภีร์มหาวงศ์พงศาวดารลังกา กล่าวว่า ระหว่างการครองราชย์ปีที่ 37
ในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช (พ.ศ. 218-260) พระราชกรณียกิจที่พระองค์
ทรงปฏิบัติเป็นประจำสม่ำเสมอคือ การเสด็จไปนมัสการ “พระศรีมหาโพธิ์”

จนกระทั่งพระมเหสีของพระองค์ พระนามว่า พระนางติสสเทวี หรือ
ติศยรักษิต ทรงเกิดความริษยาคิดว่า พระราชสวามีทรงมีความรักให้แก่พระศรี

มหาโพธิ์มากกว่าตัวพระนาง ดังนั้นจึงลักลอบให้คนเอาเงี่ยงกระเบนที่มีพิษไปทิ่มแทงพระศรีมหาโพธิ์จนโคนลง แต่มีบางตำรา เช่น คัมภีร์ทิพพยาทธาน กล่าวว่ พระนางติสสเทวีทรงใช้เวทมนต์คาถาทำลายพระศรีมหาโพธิ์

บันทึกของหลวงจีนฟาเหียน ได้กล่าวถึงการทำลายพระศรีมหาโพธิ์ว่า

“พระเหล็ได้รับสั่งถามว่า พระเจ้าอโศกเสด็จไปที่ไหนเรื่อยๆ พวกอำมาตย์กราบทูลว่า เห็นพระองค์เสด็จไปประทับอยู่ภายใต้ต้นปัทม (โพธิ์) เสมอ พระเหล็ทรงคอยเฝ้าดู จนครั้งหนึ่งเมื่อพระเจ้าอโศกมิได้เสด็จไปในที่นั้น พระนางก็ส่งคนไปตัดต้นไม้อให้ล้มลง เมื่อพระเจ้าอโศกได้เสด็จมาเห็นการกระทำที่เกิดขึ้นเช่นนั้นแล้ว จึงสลดเป็นลมด้วยความเสียพระทัย และล้มลงบนแผ่นดิน พวกเสนาอำมาตย์ผู้ใหญ่ต่างเอาน้ำประพรมพระพักตร์และต่อมาพระองค์ก็ฟื้น พระองค์จึงทรงให้สร้างฐานก่อด้วยอิฐขึ้นรอบ (ตอโพธิ์) และเทน้ำนมโค 100 หม้อ ลงบนตอไม้นั้น แล้วพระองค์ก็ทอดกายลงนอนเหยียดมือและเท้าที่พื้น ทรงกระทำคำสัตย์ปฎิญาว่า “ถ้าต้นไม้ไม่วังงวนขึ้นชีวิต ข้าพเจ้าจะไม่ลุกขึ้นจากที่นี่เลย” พอสิ้นคำปฎิญา ในทันทีนั้น ต้นไม้ก็งอกขึ้นมาจากตอ และเจริญงอกงามสืบต่อมาจนถึงบัดนี้ ซึ่งสูงเกือบจะถึง 100 ศอกแล้ว...”

อย่างไรก็ตามหลังจากพระเจ้าอโศกทราบเรื่องทั้งหมด ก็ทรงโหม่นัส (เสียใจ) เป็นอย่างยิ่งจนกระทั่งประชวร และสิ้นพระชนม์หลังจากที่ พระศรีมหาโพธิ์ถูกทำลายเพียง 4 เดือน แต่ใน ชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวว่า ทรงสิ้นพระชนม์หลังจากนั้นเพียง 4 วัน

“พระศรีมหาโพธิ์” ต้นที่ 2 มีอายุประมาณ 884-904 ปี

กำเนิดพระศรีมหาโพธิ์ต้นที่ 3

ประมาณ พ.ศ. 1143-1163 ก่อนที่ พระถังซำจั๋งหรือเหียนจั่ง จะเดินทางมามัสการ พระศรีมหาโพธิ์ เพียง 30 กว่าปีเท่านั้น (พระถังซำจั๋งมาที่นี่และบันทึกการเดินทางเอาไว้เมื่อ พ.ศ. 1180) กษัตริย์สาสังกะ (หรือศาตางกะ) แห่งแคว้นเบงกอล ทรงเป็นกษัตริย์ฮินดูและไม่พอพระทัยที่เห็นพระพุทธรศาสนาเจริญรุ่งเรืองอย่างมากในบริเวณแถบนี้ จึงได้ยกทัพมาทำลายวัดวาอารามและพระศรี

มหาโพธิ์ โดยตัดและขุดรากถอนโคน แล้วให้เอาไฟสุ่มรากรดด้วยน้ำอ้อย หวังว่าจะไม่ให้มหาโพธิ์แตกหน่อขึ้นมาหรือมีพืชพันธุ์เหลือสืบต่อไปอีก

หลังจากนั้นไม่กี่เดือนต่อมา พระเจ้าปुरुณวรรมา กษัตริย์ชาวพุทธแคว้นมคธ องค์สุดท้ายผู้เป็นเชื้อสายของพระเจ้าอโศก ได้เสด็จมาถึงและได้ทำนุบำรุงโดยรดโคนพระศรีมหาโพธิ์ด้วยนมวัวสด 1,000 ตัว และในคืนนั้นเอง พระศรีมหาโพธิ์ก็งอกขึ้นมาใหม่มีความสูงถึง 10 ฟุต และทรงกล่าวว่าพระศรีมหาโพธิ์จะถูกทำลายอีก พระเจ้าปुरुณวรรมาจึงได้ทรงสร้างกำแพงล้อมรอบพระศรีมหาโพธิ์สูงถึง 24 ฟุต ระยะเวลาดังกล่าวประมาณ พ.ศ. 1143

แต่ในบันทึกการเดินทางของพระถังซำจั๋งได้กล่าวไว้ว่า พระศรีมหาโพธิ์มีความสูงมาก และสูงเลยกำแพงขึ้นไป ประมาณ 20 ฟุต ดังนั้นจึงมีความสูงจากโคนถึงยอด ทั้งหมด 50 ฟุตโดยประมาณ เปลือกของพระศรีมหาโพธิ์เป็นสีเหลืองอ่อน ใบนั้นสีเขียวเป็นมัน แม้ว่าจะเป็นฤดูใบไม้ร่วงหรือฤดูหนาวก็ตาม พระศรีมหาโพธิ์ ก็ไม่สลัดใบ จะสลัดใบเฉพาะในวันคล้ายวันเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธองค์ แล้วก็จะแตกใบใหม่ตามเดิม

ในวันวิสาขปุรณมี หรือวันเพ็ญเดือน 6 พระถังกล่าวว่า ได้พบเห็นพระภิกษุหลายพันรูปมาราบนมัสการพระศรีมหาโพธิ์ เหล่ากษัตริย์และขุนนางจากดินแดนแคว้นต่างๆ ก็มาชุมนุมกัน ทำการบูชาโดยการรดด้วยน้ำนมจืดประทิปโคมไฟและโปรยข้าวตอกดอกไม้ถวายเป็นพุทธบูชาแล้วจึงเก็บเอาใบที่ร่วงหล่นกลับไปเพื่อบูชาเป็นที่พึ่งที่ระลึก

พ.ศ. 2354 ดร.บุคานัน แฮมิลตัน นักโบราณคดีคนสำคัญคนหนึ่ง ได้มานมัสการพระศรีมหาโพธิ์ และบันทึกว่า พระศรีมหาโพธิ์สวยงามและสมบูรณ์ดีทุกประการ แต่ก็สันนิษฐานว่าอายุคงไม่เกิน 100 ปี อย่างไรก็ตาม พระศรีมหาโพธิ์ต้นที่ 3 ได้ตายลงเอง เมื่อ พ.ศ. 2419 เพราะลมพายุและขาดผู้ดูแล

“พระศรีมหาโพธิ์” ต้นที่ 3 มีอายุประมาณ 1,255 ปี

กำเนิดพระศรีมหาโพธิ์ต้นที่ 4

หลังจากพระศรีมหาโพธิ์ต้นที่ 3 ได้ล้มตายเองในปี พ.ศ. 2419 พระเจ้ามินดง

แห่งประเทศพม่า จึงขออนุญาตรัฐบาลอังกฤษ เพื่อที่จะบูรณะพุทธสถานในบริเวณ พุทธคยาให้ดีขึ้น และลงมืออย่างจริงจังในปี พ.ศ. 2420 แต่ก็ยังไม่เรียบร้อยสวยงามสักเท่าใดนัก รัฐบาลอังกฤษเกรงว่า จะก่อความเสียหายแก่ศาสนสถาน และโบราณสถานดังกล่าว จึงได้เข้ามาทำการบูรณะปฏิสังขรณ์เสียเอง

ในที่สุด พ.ศ. 2422 อเล็กซานเดอร์ คันนิงแฮม จึงเดินทางมาเพื่อทำการ บูรณะปฏิสังขรณ์พุทธคยา ระหว่างการบูรณะต้องตัดพระศรีมหาโพธิ์ลงชั่วคราวในปี พ.ศ. 2423 แล้วขุดบริเวณดังกล่าวและได้พบซากพระศรีมหาโพธิ์ 2 ชั้นซึ่งเป็น ชั้นที่ถูกทำลายโดยกษัตริย์ศากยวงศ์

เมื่อปรับพื้นที่เรียบร้อยแล้ว ก็ได้นำหน่อพระศรีมหาโพธิ์ที่เกิดจากต้น เดิม เมื่อ พ.ศ. 2419 กลับมาปลูกไว้เหมือนเดิม และในขณะเดียวกันก็ปลูกไว้ทาง ด้านทิศเหนือของวิหารพุทธคยา ห่างออกไปประมาณ 250 ฟุต สำหรับชาวฮินดู เอาไว้บูชา ไม่ให้ปะปนกับชาวพุทธ เพราะที่ผ่านมามักเกิดปัญหาการกระทบกระทั่ง กันเสมอๆ การบูรณะปฏิสังขรณ์พระศรีมหาโพธิ์ เสร็จเรียบร้อยดีใน พ.ศ. 2427

“พระศรีมหาโพธิ์” ต้นที่ 4 ยืนต้นเด่นตระหง่านสง่างาม ณ รัฐพิหาร ของอินเดีย นับตั้งแต่การบูรณะของคันนิงแฮมแล้วเสร็จถึงปัจจุบัน พ.ศ. 2546 เป็นเวลากว่า 119 ปี

อเล็กซานเดอร์ คันนิงแฮม (Alexander Cunningham) เป็นผู้ ที่มีความสำคัญผู้หนึ่ง เพราะเป็นผู้บันทึกเรื่องราวที่เป็นหลักฐานสำคัญของพระ ศรีมหาโพธิ์ ดังนั้นจึงน่าประจักษ์ส่วนตัวและบทความของท่านที่เกี่ยวกับ “พระศรีมหาโพธิ์” มานำเสนอดังนี้

นายพล อเล็กซานเดอร์ คันนิงแฮม (บางตำราเรียก ลอร์ด บ้างก็เรียก เซอร์) เกิดที่ประเทศอังกฤษ พ.ศ. 2357 (ค.ศ. 1814) ได้เดินทางไปประเทศอินเดีย ในปี พ.ศ. 2376 ในขณะนั้นเมียคเป็นร้อยโท และรับราชการในตำแหน่งผู้บัญชาการ ผู้สำรวจและวิศวกรในกองทัพอังกฤษ เป็นผู้สนใจในโบราณคดี เพราะต้องการ จะศึกษาประวัติศาสตร์ของอินเดีย ซึ่งเคยเป็นประเทศพุทธศาสนา ได้ลงมือทำ การขุดสำรวจขุดพบองค์ใหญ่ที่สาญจี ใน พ.ศ. 2394 และขุดค้นพบพระธาตุของ

พระสารีบุตรและมหาโมคคัลลานะ หลังจากที่เกิดภัยอาชญากรรมใน พ.ศ. 2404 ได้ประดักยศนายพล และเข้าดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมการโบราณคดี สังกัดรัฐบาล อังกฤษ

หลังจากนั้นเดินทางไปยังพุทธศาสนสถานต่างๆ เพื่อหาหลักฐานทางวิชาการ และผลงานวิชาการที่สำคัญ คือ ภูมิศาสตร์โบราณของอินเดีย ในส่วนที่ 1 ยุคสมัยที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง และบทความเกี่ยวกับพุทธศาสนา พุทธศาสนสถานในอินเดีย

ท่านสนใจในพุทธคยา ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่ยิ่งใหญ่ของพุทธศาสนาในอินเดีย ท่านได้เดินทางมายังพุทธคยาหลายครั้ง เดือนธันวาคม พ.ศ. 2405 ท่านเดินทางมายังพุทธคยา และตั้งใจที่จะขุดค้นสำรวจรอบๆ พุทธคยา เพื่อค้นหาเหตุการณ์ในอดีต พ.ศ. 2414 ลงมือทำการขุดค้นอย่างจริงจังและค้นพบความยิ่งใหญ่ของพุทธคยา สถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าศาสดาเอกของโลก

คันทันเจม เขียนบทความเกี่ยวกับ พระศรีมหาโพธิ์ ดังนี้

“หลวงจีนหยวนฉาง (Hwen Thsang) ได้บันทึกเรื่องประมาณเบื้องต้นเกี่ยวกับพระศรีมหาโพธิ์ซึ่ง เจ้าชายสิทธัตถะประทับนั่งภายใต้เป็นระยะเวลา 6 ปี จนได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หลวงจีนหยวนฉาง กล่าวว่า โพธิ์ประดิษฐานอยู่เหนือพระแท่นวัชรอาสน์ ในอดีตเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระชนม์อยู่ โพธิ์สูงหลายร้อยฟุต ถึงแม้ว่าจะถูกตัดโค่นทำลาย ยังคงสูงถึง 40-50 ฟุต พระพุทธเจ้า ประทับนั่งภายใต้โพธิ์จนได้ตรัสรู้ และต่อมาก็ได้เรียกต้นไม้ชนิดนี้ว่า ต้นไม้แห่งความรู้ (Tree of Knowledge, Bodhi darma) เปลือกโพธิ์มีสีขาวปนเหลือง ใบและก้านมีสีเขียว ในสมัยพุทธกาลเป็นประเพณีที่ชาวพุทธ จะรดโคนโพธิ์ด้วยน้ำหอมและน้ำนมโค ประเพณีนี้ข้าพเจ้าได้พบเห็นในปัจจุบัน

พระเจ้าอโศกได้ตัดพระศรีมหาโพธิ์ เมื่อพระศรีมหาโพธิ์ได้แสดงปาฏิหาริย์ในการบำรุงอภินาล ขึ้นมาใหม่และถูกตัดทำลายอีกครั้งโดยมเหสีของพระเจ้าอโศก และได้รับการอภินาลดูแลให้เจริญเติบโตเหมือนเดิมอีก และนักแสวงบุญชาวพุทธ

ได้บันทึกไว้ว่า พระศรีมหาโพธิ์ไม่ได้ถูกทำลายอีก จนกระทั่งในสมัยของพระราช
พระนามว่าสาสังกะ ได้ตัดและถอนรากขึ้นมา และเอาไฟเผา โดยทำน้ำอ้อยเป็น
น้ำมันแทนเชื้อเพลิง ได้กระทำอย่างสามใจ และไม่ให้มีอะไรหลงเหลืออยู่เลย

หลังจากนั้นหนึ่งเดือนต่อมา พระเจ้าปुरुณวรรมา เสด็จมาถึงได้รดโคนพระ
ศรีมหาโพธิ์ด้วยน้ำนมจากโคจำนวนหนึ่งพันตัว และในคืนเดียวกันนั้นเอง พระ
ศรีมหาโพธิ์ก็งอกขึ้นมาใหม่สูงถึง 10 ฟุต เพราะพระองค์ทรงเกรงว่าพระศรีมหา
โพธิ์จะถูกทำลายอีก พระองค์จึงรับสั่งให้สร้างกำแพงล้อมรอบพระศรีมหาโพธิ์สูงถึง
24 ฟุต แต่ในเวลาทีหलगจินหยวนฉางมาพบกำแพงยังคงมีความสูงถึง 20 ฟุต
ระยะเวลากษัตริย์อยู่ในระหว่าง พ.ศ. 1143-1163 (ค.ศ.600-620)

ข้าพเจ้าและนายบอท (Both) มีความเห็นตรงกันว่า กำแพงสูงที่ล้อม
รอบพระศรีมหาโพธิ์นั้น หมายความว่าพระศรีมหาโพธิ์ได้ถูกเคลื่อนย้ายไปปลูก
ในที่ใหม่โดยยกกระดานมาปลูกบนเนินระเบียงของวิหาร ซึ่งสูงประมาณ 20 ฟุตจาก
พื้นเดิม

ในปี พ.ศ. 2354 ดร.บุชาน (Dr.Buchana) เขียนประวัติเกี่ยวกับ
พระศรีมหาโพธิ์อีกว่า พระศรีมหาโพธิ์อยู่ในสภาพที่เจริญเติบโตและแข็งแรง อาจ
เป็นไปได้ว่ามีอายุไม่เกิน 100 ปี เป็นต้นคล้ายกัน แต่อาจจะเป็นต้นที่ยังคงเหลือ
อยู่ในบริเวณเดียวกันและเมื่อพระวิหารสร้างเสร็จแล้ว

ในเดือนธันวาคม พ.ศ.2405 (ค.ศ.1862) ข้าพเจ้าได้พบพระศรีมหาโพธิ์
ที่ชรามากลัดต้นเอนไปทางทิศตะวันตก มีสามกิ่งใหญ่ที่ยังคงมีความเขียวชอุ่มอยู่
แต่กิ่งอื่นที่เหลือเปลือกหลุดหมดและผุพัง ข้าพเจ้าได้มาพบพระศรีมหาโพธิ์อีกในปี
พ.ศ.2414 และอีกครั้งในปี พ.ศ.2418 กิ่งส่วนหนึ่งได้ถูกลมพายุพัดหัก ตกลง
ไปทางแนวกำแพงด้านตะวันตก ต้นเก่าได้ล้มลง อย่างไรก็ตามเมล็ดพันธุ์จำนวนมาก
ได้ถูกเก็บรวบรวมไว้และต้นอ่อนก็ได้ถูกเก็บรักษาและปลูกใหม่ตรงที่เก่า ปี พ.ศ.
2423 ข้าพเจ้าชุดพบพระแท่นวัชรอาสน์ ที่ภายนอกได้กำแพงของวิหารที่ข้าพเจ้า
ไม่พบมาก่อนเลย อาจเป็นไปได้ว่ารากของพระศรีมหาโพธิ์ต้นเดิม ได้ปกคลุมพระ
แท่นไว้ เมื่อพระศรีมหาโพธิ์ยังยืนต้นอยู่ ดังนั้นข้าพเจ้าได้ชุดพื้นที่ที่อยู่ใกล้ๆ
ด้านตะวันตก ของพระแท่นในพื้นที่ดินทราย ภายนอกพื้นที่แข็งแรงของพระแท่น

ต่ำจากฐานของพระแท่น 3 ฟุต และ 30 ฟุตจากระดับพื้นผิวของพระศรีมหาโพธิ์ต้นปัจจุบันที่ยังยืนต้นอยู่ ข้าพเจ้าได้พบชิ้นส่วนขนาดใหญ่ 2 ชิ้นของ พระศรีมหาโพธิ์ ท่อนหนึ่งยาว 6 นิ้วครึ่ง และอีกท่อนหนึ่งยาว 4 นิ้ว ส่วนล่างของ กำแพงทั้งหมดที่อยู่บนฐานของวิหาร ยาว 32 ฟุต และสูง 30 ฟุตหนา 14 ฟุต ได้ตั้งตระหง่านอยู่บนพระแท่นนี้มานานกว่า 1,200 ปี ดูเหมือนว่า อาจเป็นไปได้ว่า ชิ้นส่วนทั้งสองนี้เป็นชิ้นส่วนของพระศรีมหาโพธิ์ ที่ถูกพระเจ้าสาสังกะตัตในปี พ.ศ. 1143-1163 (ค.ศ.600-620)

นายทรนาถ (Taranath) บันทึกถึงการที่กษัตริย์จากทางตะวันตก พระเจ้าหุนิมันตร์ (Hunimantra) รุกรานแคว้นมคธ บางครั้งอาจเกิดขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 5 ดังเช่นประวัติศาสตร์ที่กล่าวว่า วัดถูกทำลาย รัตนงกรมเจดีย์ ที่มีหลังคามุงอยู่ถูกทำลายพังลงมา พระศรีมหาโพธิ์ก็จะจะไม่พ้นการทำลายเช่นกัน การรุกรานที่หนักหนานี้ แพร่ขยายเข้ามาจนถึงยุคสุดท้ายเมื่อพุทธศตวรรษที่ 7 ภายหลังการสวรรคตของพระเจ้าหรรษาวรรณะ และอำนาจการปกครองประเทศตกอยู่ภายใต้อำนาจของกษัตริย์ที่นับถือศาสนาพราหมณ์ชื่อว่า อาทิตยเสนาและรัชทายาท

ในช่วงนี้ นักแสวงบุญชาวจีนได้เดินทางมานมัสการพระศรีมหาโพธิ์บ่อยครั้งทุกท่านได้อธิบายชี้แจงถึงสถานการณ์ของพระศรีมหาโพธิ์ที่ยังคงยืนต้นตระหง่านอยู่

เป็นไปได้ว่า ถ้าในระหว่าง พ.ศ.1243-1343 (ค.ศ.700-800) พระศรีมหาโพธิ์ที่พระเจ้าปुरुณรมา ปลุกขึ้นใหม่จะยังคงมีชีวิตสืบเนื่องไปจนถึงสมัยราชวงศ์ปาละ กษัตริย์ชาวพุทธซึ่งครองราชสมบัติ ประมาณ พ.ศ. 1356 หลังจากเวลานี้ไป พระศรีมหาโพธิ์ได้รับการดูแลรักษาอย่างดี จนกระทั่งบักติยาซัลจิ (Bakhiya Khalji) แม่ทัพอิสลามได้ยกทัพมารุกราน ใน พ.ศ.1744 ดูเหมือนว่าพวกอิสลามไม่ได้ทำลายพระศรีมหาโพธิ์ในการทำสงครามศาสนาครั้งนี้ จึงเป็นไปได้ว่าพระศรีมหาโพธิ์ยังหลงเหลืออยู่ “ไม่ได้ถูกทำลาย”

โพธิ์: ลังกา

“โพธิ์” ที่มีอายุยืนที่สุดในโลก คือ “โพธิ์” ที่เมืองอนูราชปุระในเกาะลังกา หรือประเทศศรีลังกา มีอายุถึง 2,291 ปี (พ.ศ.255-พ.ศ.2546) ซึ่งได้กึ่งพระศริมหาโพธิ์ตรัสรู้ ณ พุทธคยา ในอินเดียมาปลูก เมื่อ พ.ศ. 255 (ก่อน ค.ศ. 288 ปี) มีเรื่องพรรณนาอยู่ใน ตำรามหาวงศ์พงศาวดารลังกา อย่างพิศดาร ในบทที่ 18-19 ว่าด้วย พระนางสังฆมิตตานำพระศริมหาโพธิ์มาในประเทศศรีลังกา

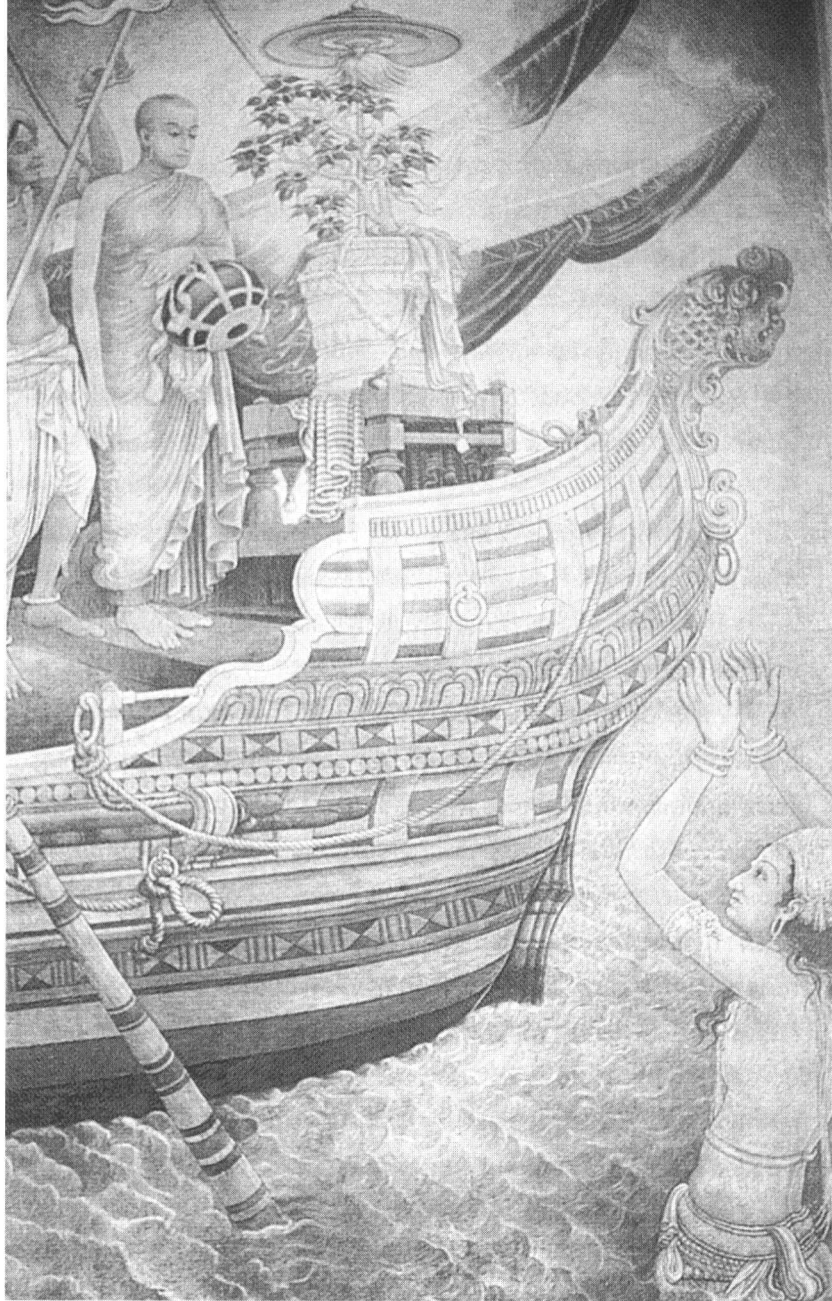
อรรถกถาพระวินัย (สมันตปาสาทิกา ภาคที่ 1) กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระเจ้าอโศกมหาราช เสด็จมานมัสการพระศริมหาโพธิ์ และนำกิ่งของพระศริมหาโพธิ์ถวายพระนางสังฆมิตตา พระราชธิดาของพระองค์ ไปปลูกที่เมืองอนูราชปุระ ประเทศศรีลังกา พอสรุปได้ดังนี้

พระเจ้าอโศกมหาราช พร้อมกองทัพทหารเสด็จออกจากเมืองปาฏลีบุตร ไปยังพระศริมหาโพธิ์ เมื่อไปถึงพระศริมหาโพธิ์ทรงพบกับปาฎิหารย์ต่างๆ ที่ปรากฏที่พระศริมหาโพธิ์ทรงถือพุทธานุภาพ คำ ทารอบชิดที่กิ่งด้วยมนโธคลา แล้วทำการอธิษฐานว่า “ถ้าพระศริมหาโพธิ์ควรจะประดิษฐานอยู่เกาะลังกา และหากว่าข้าพเจ้าเป็นผู้หมดความสงสัยในพระพุทธศาสนา ขอให้พระศริมหาโพธิ์จงประดิษฐานในกระถางทองคำเสียเอง” กิ่งของพระศริมหาโพธิ์ก็ขาดตรงที่ทารอยไว้และประดิษฐานอยู่ในกระถางเอง หลังจากนั้นก็ทรงมอบแก่ พระนางสังฆมิตตา เพื่อนำไปปลูกที่เกาะลังกา ซึ่งตรงกับรัชสมัยของ พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ (พ.ศ. 236-276) แห่งลังกา

ซึ่งโดยที่ก่อนหน้านี้ **พระมหินทเถระ** ซึ่งเป็นพระราชโอรสของ พระเจ้าอโศกมหาราช พร้อมด้วยพระสงฆ์อีก 4 รูป สามเณรสุมนพระโอรสของพระนางสังฆมิตตาเถรี และอุบาสก 1 คน รวมทั้งคณะ เป็น 7 คน ก็นำพระพุทธศาสนาไปเผยแพร่งเกาะลังกาแล้ว

คัมภีร์อุปวงศ์ กล่าวว่า พระเจ้าอโศกกับพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงเป็นพระสหายที่ไม่เคยทรงเห็นกันมาก่อน คณะของพระมหินทเถระเดินทางจาก

พระเจ้าหัวนัมเบียดิสสะ (พ.ศ.236-พ.ศ.276) แห่งศรีลังกา ทรงลือนำมารับกึ่งพระศรีมหาโพธิ์
จากพระนางสังฆมิตตาเถรี (พระภิกษุณี) พระธิดาของพระเจ้าอโศกมหาราช จากอินเดีย

เวทสคริมหาวิหาร (ในอินเดีย) ไปที่ภูเขามิสสะกะ (ปัจจุบันเรียกกันว่า เจดีย์บรรพต) ทางทิศบูรพาของเมืองอนูราชปุระในลังกา พระมหินทเถระแสดงปาฏิหาริย์จนกระทั่ง พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงเลื่อมใสในพระพุทธานุภาพ พร้อมทั้งทรงถวายมหาเมฆวันอุทยานเพื่อเป็นที่พำนักสงฆ์

ต่อมาพระมหินทเถระ อยากจะให้มีปูชนียสถานของศาสนา เพื่อเป็นที่เคารพสักการะสำหรับภิกษุสงฆ์และพุทธศาสนิกชนทั่วไป พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะจึงโปรดฯ ให้สร้างพระสถูปูปารามขึ้น และพระมหินทเถระจึงให้สุม่นสามเณร ไปรับพระราชทานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า คือ พระรากขวัญเบื้องขวาจากพระเจ้าอโศกมหาราช เพื่อนำมาบรรจุไว้ในพระสถูปูปารามนี้

ครั้งนั้น พระนางอนุฟ้าเทวีแห่งลังกามีพระราชประสงค์จะทรงผนวช พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะจึงทรงแจ้งแก่ พระมหินทเถระ ดังนั้นพระมหินทเถระจึงทูลแนะนำ ให้ไปนิมนต์พระนางสังฆมิตตาเถรี ซึ่งเป็นน้องสาวของท่านพร้อมทั้งขอให้พระเถรีอัญเชิญกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ จากอินเดียมาด้วย

พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะจึงโปรดฯ ให้เจ้าชายอริฏฐะผู้เป็นพระภาคิไนยของพระองค์ เดินทางไปอินเดีย เพื่อเข้าเฝ้าพระเจ้าอโศกมหาราช เพื่อขอให้ทรงพระกรุณาโปรดฯ ส่งพระสังฆมิตตาเถรีไปลังกา พร้อมทั้งขอให้พระสังฆมิตตาเถรีอัญเชิญกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ไปด้วย

ฝ่ายพระเจ้าอโศกมหาราชได้พระราชทานให้ตามที่ขอ พระนางสังฆมิตตาเถรีจึงเดินทางไปยังลังกาพร้อมทั้งเชิญกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ไปด้วย การอัญเชิญกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ไปลังกา ในครั้งนั้นทำกันอย่างเอิกเกริกมโหฬาร โดยที่พระเจ้าอโศกมหาราช เสด็จไปประกอบพระราชพิธีตอนกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ ด้วยตัวของพระองค์เอง ทรงบูชาพระศรีมหาโพธิ์ ด้วยเครื่องบูชาต่างๆ แล้วทรงกระทำสังจาธิษฐาน ขออัญเชิญพระศรีมหาโพธิ์ไปลังกา ทรงประดิษฐานกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ในกระถางทองคำ

เมื่อทรงกระทำการบูชากิ่งพระศรีมหาโพธิ์อย่างมโหฬารแล้ว ก็ทรงเสด็จอัญเชิญ พระศรีมหาโพธิ์ จากกรุงปาตลีบุตรไปลงเรือสำเภาที่แม่น้ำคงคา ในระหว่างทางก็มีประชาชนกระทำการบูชากันอย่างมโหฬาร ทรงพักกิ่งพระศรีมหาโพธิ์

ไว้สักการบูชาที่ฝั่งทะเลเป็นเวลา 7 วัน แล้วจึงอัญเชิญ กิ่งพระศรีมหาโพธิ์ ลงเรือพร้อมทั้งพระนางสังฆมิตตาเถรีและบริวาร

ฝ่ายพระเจ้าเวทนามัณเฑียรเสส ก็เสด็จไปรับกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ถึงท่าชมพู่โกละเสด็จลงไปในทะเลลึกถึงพระคอ เพื่อรับกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ ทรงบูชาด้วยเครื่องบูชาต่างๆ แล้วทรงยกกระดานที่ประดิษฐาน กิ่งพระศรีมหาโพธิ์ วางบนพระเคียวแล้วจึงเสด็จขึ้นจากทะเล พร้อมด้วยบุคคลในตระกูลชั้นสูง 16 ตระกูล ทรงพักกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ไว้ที่ริมทะเลเพื่อสักการบูชาเป็นการใหญ่

ครั้นถึงเวลาบ่าย จึงทรงแห่เข้าเมืองอนูราชปุระ ผ่านประตูทิศเหนือ ผ่านกลางเมืองไปออกทางประตูทิศใต้ ไปยังมหาเมฆวันอุทยาน ซึ่งเชื่อกันว่าเคยเป็นที่ประดิษฐานของ พระศรีมหาโพธิ์ของพระพุทธเจ้าในอดีต 3 องค์ คือ

1. ไม้มหาสิริสะ พระศรีมหาโพธิ์ของพระกกุสันธพุทธเจ้า อัญเชิญมาโดย รุจันันทากิษุณี
2. ไม้อุทุมพร พระศรีมหาโพธิ์ของ พระโกนาคมพุทธเจ้า อัญเชิญมาโดย กันตกานันทากิษุณี (หรือ กนกทัตตากิษุณี)
3. ไม้นิโครธ พระศรีมหาโพธิ์ของพระกัสสปพุทธเจ้า อัญเชิญมาโดย สุธัมมามากิษุณี

คัมภีร์มหาวงศ์พงสาวดารลังกา ให้รายละเอียดการอัญเชิญกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ ไปลังกาไว้ว่า เชิญจากพุทธคยาไปยังกรุงปาตลีบุตร จากกรุงปาตลีบุตรไปลงเรือที่ท่าตามลิตติจากนั้นก็ไปขึ้นเกาะลังกา ที่ท่าชมพู่โกละ แล้วอัญเชิญไปยังเมืองอนูราชปุระ ในระหว่างทางพักที่ติวักะ ผู้ช่วยเหลือในการเชิญกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ครั้งนี้คือบุคคลในตระกูลสำคัญ 3 ตระกูล คือ ตระกูลชาครคาม จันทคาม และติวักะ

การเชิญกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ไปลังกานี้ เชิญไปในปีที่ 12 แห่งรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช หน่อที่เกิดจากเมล็ดของพระศรีมหาโพธิ์ ที่เมืองอนูราชปุระนี้ได้นำไปปลูกไว้ในที่ต่างๆ บนเกาะลังกา คือ ท่าชมพู่โกละ ที่หมู่บ้านติวักะ ที่ภูปาราม ที่อัสรมณาราม ที่บริเวณพระปฐมเจดีย์ ที่เจดีย์ศิริ และที่จันทคามตามลำดับ

ภาพที่ 1

ภาพที่ 1-4 พระศรีมหาโพธิ์ ณ เมืองอนุราชปุระ ประเทศศรีลังกา อายุ 2,291 ปี (พ.ศ. 255 - พ.ศ.2546) ถือได้ว่าเป็นต้นโพธิ์ที่เก่าแก่ที่สุดในโลก ที่สืบพันธุ์มาจากโพธิ์ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าและกลายเป็นต้นที่แพร่เมล็ดและหน่อทั่วสุวรรณภูมิ รวมทั้งในดินแดนที่เป็นประเทศไทยด้วย

ภาพที่ 2

ภาพที่ 3 พระเจ้าชาตุเสน ได้ทรงสร้างโพธิมระ หรือ เรือนล้อมรอบพระศรีมหาโพธิ์ขึ้น แต่ภายหลังได้พังทลายลง ต่อมาในสมัยพระเจ้าอศคโคโพธิ์ที่ 7 จึงทรงสร้างขึ้นใหม่

ภาพที่ 4 ในปี พ.ศ. 2509 มีการสร้างลูกกรงทองคำล้อมรอบพระศรีมหาโพธิ์ ดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน

และหน่อที่เกิดจากเมล็ดพระศรีมหาโพธิ์ นี้อีก 4 เมล็ด เป็นจำนวนอีก 30 ต้น ก็ได้ถูกนำไปปลูกไว้ในที่ต่างๆ ในระยะที่ห่างกันโยชน์หนึ่ง และมีการจัดเทศกาลสักการบูชาด้วย ในการเชิญกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ ไปลังกานั้น พระเจ้าอโศกมหาราช ได้โปรดฯให้อำมาตย์ผู้ใหญ่ติดตามพระศรีมหาโพธิ์ ไปลังกาด้วย 8 คน นำโดยอำมาตย์ชื่อโพธิคุตตะและสมิตตะ

ต่อมาในรัชสมัยของ พระเจ้าชาตุเสน ได้ทรงสร้างโพธิธรรมาคือเรือนล้อมรอบพระศรีมหาโพธิ์ขึ้น

พระเจ้ากิตติสิริเมธ ทรงมุงโพธิธรรมาด้วยแผ่นดีบุก

พระเจ้ามหานาค ทรงเปลี่ยนหลังคาโพธิธรรมาเป็นโลหะชุบทองและทรงสร้างช่องทางเดินรอบบริเวณ พร้อมทั้งสร้างที่ประดิษฐานพระพุทธรูปด้วย

พระเจ้าอคคโพธิที่ 1 ทรงสร้างชานชะลาหินโดยรอบพระศรีมหาโพธิ์ พร้อมทั้งทำอ่างหินสำหรับรับรองน้ำมนต์ที่มีผู้นำมาบูชาพระศรีมหาโพธิ์ เพื่อเอาไว้จุดประทีปในเวลาที่มิมีเทศกาลบูชา

พระเจ้าอคคโพธิที่ 2 ทรงขุดบ่อน้ำ สำหรับเป็นที่ใช้บริโภคของผู้ที่มาแสวงบุญ ณ พระศรีมหาโพธิ์

พระเจ้าอคคโพธิที่ 3 ทรงกำหนด การสักการบูชาพระศรีมหาโพธิ์ให้เป็นพิธีการสำคัญ

พระเจ้าอคคโพธิที่ 7 ปรากฏว่า โพธิธรรมาพังทลายลง จึงทรงสร้างขึ้นใหม่

พระเจ้ามหินทที่ 2 ทรงกำหนดให้มีการนมัสการพระศรีมหาโพธิ์เป็นประจำ

พระเจ้าอุทัยที่ 3 พระราชทานกำลังคนจำนวนหนึ่งไปตั้ง กรุงอนูราช ประทับเป็นผู้คอยรับใช้ดูแลพระศรีมหาโพธิ์

พระศรีมหาโพธิ์ในประเทศศรีลังกา ได้รับการดูแลเอาใจใส่จากกษัตริย์มาด้วยดีเสมอมา นับตั้งแต่เมื่อพระศรีมหาโพธิ์เข้ามาสู่ลังกาในรัชกาลพระเจ้าทเวาณัมปิยติสสะ จนถึงกษัตริย์องค์สุดท้ายของศรีลังกา คือ พระเจ้าศรีวิกรมราชสิงหะ

(ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2331 – 2358) ซึ่งถูกอังกฤษจับและถอดจากราชบัลลังก์ และเมื่อ พ.ศ. 2509 ก็ได้มีการสร้างลูกกรงทองคำล้อมรอบพระศรีมหาโพธิ์ ดังที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้

ชาวลัทธิมีความเคารพนับถือพระศรีมหาโพธิ์เป็นอย่างมาก เพราะเชื่อกันว่ามีเทวดาสถิตอยู่ใน “โพธิ์” ทุกต้น สำหรับพระศรีมหาโพธิ์ ถือว่าเป็นเทวดาเลยก็ว่าได้ การบูชาพระศรีมหาโพธิ์คือ การบูชาพระพุทธเจ้า ชาวลัทธินิยมบูชาพระศรีมหาโพธิ์ ด้วยน้ำนมและน้ำอบ น้ำหอมต่างๆ โดยการโปรยหรืออาบพระศรีมหาโพธิ์ เรียกว่า “โพธิ์อิสนะบูชา”

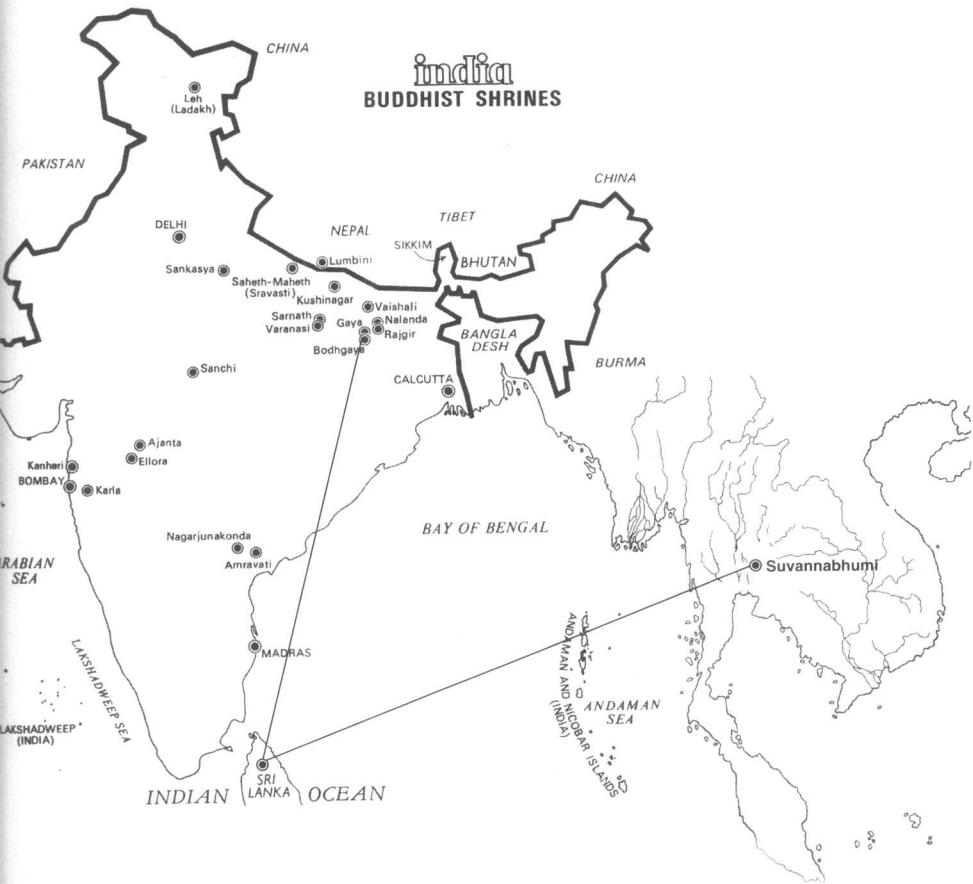
ในพิธีดังกล่าวนี้จะมีขบวนแห่แห่นกอย่างเอิกเกริกมโหฬาร เชื่อกันว่าการบูชาพระศรีมหาโพธิ์เป็นบุญอย่างยิ่ง เมื่อตายแล้วจะได้ไปเกิดในสุคติ นอกจากนี้ยังจะทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลอีกด้วย พิธีโพธิ์อิสนะบูชานี้ได้เริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชสมัยของ พระเจ้ามัตติโกภย (ครองราชย์ระหว่าง 22 ปีก่อน ค.ศ. ถึง ค.ศ. 7) พระเจ้าธาตุเสนก็ได้เคยกระทำพิธีดังกล่าวนี้ และได้ตกทอดเป็นบุญวิธีอย่างหนึ่งของชาวลัทธิกระทั่งถึงปัจจุบัน

โพธิ์: ไทย

ดินแดนที่เป็นประเทศไทยได้ พระศรีมหาโพธิ์ เข้ามาปลูกตั้งแต่เมื่อใดนั้น มีหลักฐาน ดังนี้

ตำนานเรื่องมหาโหล่ลาย หรือ พระมหาเถรโหล่ลาย ซึ่งเป็นบุตรของ นายเสนกษัตริย์ เป็นเชื้อสายของ พระยาศรีสิทธิไชย เมื่อยังไม่ได้บวชนั้นเป็นมหาตมใน พระเจ้าแผ่นดินละโว้ ต่อมาพระเจ้าแผ่นดินจับได้ว่าเป็นชู้กับพระสนม จึงถูกจับลักโหล่เสียข้างหนึ่ง จึงได้ชื่อว่า โหล่ลาย หลังจากนั้นนายโหล่ลายได้หนีไปบวชเณร แล้วอาศัยเรือสำเภาเดินทางไปศรีลังกา และไปบวชเป็นพระสงฆ์ตามแบบอย่างลังกา ณ ที่นั่น เมื่อกลับมาได้นำพระบรมมหาธาตุมา 650 พระองค์ พร้อมทั้งนำเมล็ดของพระศรีมหาโพธิ์มาด้วย

เส้นทางการอันเชิญพระศรีมหาโพธิ์ จากชมพูทวีป สู่ลังกา และสุวรรณภูมิ

ตำนานพระปฐมเจดีย์และพระประโทนเจดีย์ ฉบับ พระยามหาอรรคนิกร
และ ฉบับนายทอง กล่าวว่า “บัญชีไว้ในพระมหาโพธิเทพารักษ์นั้น 36 พระองค์
บัญชีไว้ในพระปาเลไลย 36 พระองค์เอาขึ้นไปบัญชีไว้ในเมืองไชยนาท 36 พระองค์
และผลมหาโพธิ (ที่) มหาไหล่ลายเอามาแต่ลังกาปลูกไว้ริมหนองทะเลนอกวัดเขมา
ปากน้ำจึงได้ปรากฏชื่อ มหาโพธิมาแต่เมืองลังกานั้นแล”

จากตำนานดังกล่าวพบว่า พระศรีมหาโพธิ์ในไทยนั้น ครั้งแรกไม่ได้เอากิ่งมาปลูก แต่เอาผลมาปลูก พระมหาไหล่ลายบรรจุพระบรมธาตุและปลูกโพธิ์ประมาณ พ.ศ. 1432 หมายความว่า เป็น สมัยทวารวดี และโพธิ์ลังกาที่ปลูกในเขตเมืองนครปฐม อโยธยา สุพรรณบุรี ฯลฯ ในสมัยเมื่อพันปีมาแล้ว น่าจะเป็นพืชพันธุ์ ที่ได้มาจากโพธิ์ที่พระนางสังฆมิตตาเถรีทรงนำไปปลูกไว้ ณ เมืองอนูราชปุระนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม มหาเถรไหล่ลายผู้นี้ อาจจะหมายถึง **สมเด็จพระมหาเถรศรีสัทราราชจุลामณีศรีรัตนลังกาที่ปมหาสามเป็นเจ้า** ผู้เป็นเชื้อสายของพ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราดก็เป็นได้ ดังที่ปรากฏในจารึกหลักที่ 2 (จารึกวัดศรีชุม) ที่กล่าวว่า
“...มีหลานพ่อขุนผาเมืองผู้หนึ่ง ชื่อสมเด็จพระมหาเถรผู้ชื่อศรีสัทราราชจุลामณีศรีรัตนลังกาที่ปมหาสามเป็นเจ้า...”

จารึกหลักที่ 2 (จารึกวัดศรีชุม)

ปรากฏข้อความในจารึกที่กล่าวถึงพระศรีมหาโพธิ์ ว่า

“...ปลูกพระศรีมหาโพธิ์กระทำพุทธปฏิมาทุกแห่งทุกพาย เลิศศาสนาพระมหา...อันตรธานบิให้ฉิบ บิให้หายสักแห่ง พระมหาเถรศรีสัทราราชจุลामณีนั้นผู้เชื้อ...”

และพบในจารึกเดียวกันนี้อีกความว่า

“พระมหาเถรศรีสัทราราชจุลामณีนั้นกล้า.....ด้วยแก่กม แมันชื่อ (หมายเหตุ ชื่อ แปลว่า ว่า) ไม่กะทิงก็ดี แมันชื่อกึ่งพระศรีมหาโพธิ์ก็ดี แมัน

ชื่ออ...ก็ดีแม่นชื่อ...สิริ.....ในเมืองสิงหลนั้นก็ดี สมเด็จพระมหาเถรเป็นเจ้าเอามาปลูกเหนือดิน จึงอธิษฐานผิว่า...พระพุทธจริง จึงว่าไซริ จุงให้เป็นใหญ่ได้นออีกอันคั้น อธิษฐานดั่งคั้นชื่อใบหนึ่งแห่ง.....เป็นใบเขียนวามนักหนาแก่กมเยินต้นให้เป็นหลวงสูงงามหนักหนา....หลายคือรูปพระ...ฉลักประดิษฐานไว้ในศรีราม...พิหารเบื้อง...เมืองสุโขทัย.....ไว้กลางมหาส.....หนึ่งไว้ในกุฎิด้านเคียง....หนึ่งใน เมืองศรีสัชนาลัย...”

.....ดาจ เตรหาพระศรีรัตนมหาธาตุ ประทานาเพื่อจักทำกุศล.....แก่สัตัพัญญตญาณอิงใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ จึงแสวงหาเพื่อปลูก.....นครสุโขทัยบางฉลึงศรีสัชนาลัยให้จักให้เป็นธรรมบุราลงแห่ง.....พระศรีรัตนมหาธาตุปลูกเนาวรัตนพระศรีมหาโพธิ์สร้างพิหารอวาสอัน.....พระพุทธรูปอันงามพิจิตรต้องจาริตไว้ในที่นี้ กระทำกุฎิอาศรมบถอันอัดพี.....กลางแห่ง.....แลมาทำมหาสพาน ปลูกดอกไม้หลายพรรณแก่.....พระศรีมหาโพธิ์ไว้คนแต่งเฝ้ารักษาหลายคร้ามมีทั้งสวนหมาก สวนพลูไว้นาการ.....ทุกพรรณทั้งหลาย เดือนดับเดือนเพ็ญวันอุโบสถบวราธนาแต่งให้อุบติ.....ล้างดีพระมหาเถรานุเถรภิกษุทั้งหลาย ลงแห่งปลูกมหาตำหนักศาลา มหาต.....-ก่อกั่มหาเจดีย์ปลูกพระศรีมหาโพธิ์กระทำมหาพุทธรูป ลงแห่งเทตลาดซื้อสัตว์ทั้งหลายโปรดอันเป็นต้นว่า คนอีกแพะและหมู หมา เบ็ด ไก่ หั๋งห่าน นก หก ปลา เนื้อ ผุสสัตว์ทั้งหลาย.....”

รวมความแล้ว การปลูกพระศรีมหาโพธิ์ในสุโขทัย มีอยู่จริงตามจารึกและดำเนินการโดย “สมเด็จพระมหาเถรศรีสัทรทราชาจุลามณี” ซึ่งแน่นอนว่าเป็นพิธีการใหญ่โตทีเดียว เพราะถ้าหากมีการสร้างศาสนสถาน เช่น เจดีย์ ศาลา ต้องปลูกพระศรีมหาโพธิ์ไว้เสมอ ทั้งยังมีพิธีฉลองอย่างยิ่งใหญ่ทั้งมีการถวายคนมาเฝ้ารักษาด้วย

จารึกหลักที่ 3 (จารึกนครชุม)

มีข้อความตั้งแต่เริ่มจารึกในบรรทัดต้นๆ กล่าวว่า

“ศักราช 1279 ปีระกาเดือนแปดหาค่าวันศุกร์หนไทยกัถเรา บุรพผล
คุณิภษัตร์ เมื่อยามอันสถาปนนานั้น เป็นหาค่าแล้ พระยาภุไทยราช ผู้เป็น
ลูกพระยาเลอไทย เป็นหลานพระยาทั้งหลายอันเป็นมิตรสหายอันมีในสี่ทิศนี้
แต่งกระยาตงววยของฝากหมากปลามาไหว้ อันยัคยัญ อภิเชกเป็นทำเป็นพระยา
จึงขึ้นชื่อศรีสุริยพงศ์ มหาธรรมราชาธิราช หากเอาพระศรีรัตนมหาธาตุอันนี้มา
สถาปนา ในเมืองนครชุมนี้ป็นั้น พระมหาธาตุอันนี้ ไซ้ธาตุอันสามานย์ คือพระ
ธาตุแท้จริงแล้ เอาลูกแต่ลังกาทวีปพูนมาดวย เอาทั้งพืชพระศรีมหาโพธิ อัน
พระพุทเจ้าเราเสด็จอยู่ใต้ต้น และผจญพลขุนมาราธิราช ได้ปราบแก้สัพ
พัญญุตญาณ เป็นพระพุท มาปลูกเบื้องหลังพระมหาธาตุนี้ ผิผู้ใดได้ให้วันบ
กระทำบูชาพระศรีรัตนมหาธาตุ และพระศรีมหาโพธินี้ว่าไซริ มีผลอาานิสงส์พรา
เสมอด้งได้นบตนพระเป็นเจ้าบางแล ความดั่งนี้เราบมิหากกล่าว คำพระพุทเจ้า
เราหรง บอกไว้เองไซริ...”

จารึกหลักที่ 5 (จารึกวัดป่ามะม่วง)

ด้านที่ 2

บรรทัดที่

ความว่า

16	หาร.....ด ก่อสถูปเจดียย์ ปลูกพระศรีมหา
17	โพธิ....ดี.....รมากแกกมนับ
18	ก็แลมิด่วน...อยู่เสวยราชย์ในเมืองศรีสัชช
19	นาไลยสุโขทัยได้ยี่สิบสองเช้า ศักรา
20	ช 1 2 8 3 ปีฉลู จึงให้ไปอัญเชิญมหาสา
21	มีสังฆราช มีสีลาจารและรู้พระปฏิภาต

จารึกหลักที่ 8 (จารึกเขาสุมณภู)

ด้านที่ 3

บรรทัดที่ ความว่า

- 9 พระยาศรีสุรยพงศมหา
10 ธรรมราชาธิราชเอาพลไปปราบยังนาน.
11 แต่บุรีได้สิ้นได้ทั้งยังตะวันออกเขต
12 ...ยังพระสักยอดสิ้น จึงไปอยู่ใน
13 เมืองสองแคว ปุพระมหาธาตุปลูก
14 พระศรีมหาโพธิ์ศรีชา...หา...อ...อา..
15 ก.ยอมหินแลงล้อม.ชบ..ท.ย

จารึกหลักที่ 11 (จารึก วัดเขากบ)

ด้านที่ 1

บรรทัดที่ ความว่า

- 6 ลักษณะนี้บ่อให้หม่นหมอง ก่อเจดีย์.....
7 ..มหาโพธิ์ไว้เหนือจอมเขาสุมณ.....
8 ..กลางเวียงไซร์ ให้ก่อเจดีย์รามพิหาร....

ด้านที่ 2

- 9 ทำพระ
10 ก ปลูกพระศรีมหาโพธิ.....
11 ...อาวาสแต่นครสระหลวงมีพุทธประภูมา พระศรีม...
12 ...สามหาสพานไว้คนฝูงดี ตักน้ำล้างดินฝูงสงฆ์

22 ..เดชท่านก่อกั้นนั้นผสมแต่ก่อพระเจดีย์พระศรีรัตนธาตุได้พัน..
23 ร้อยห้าสิบเจ็ดรัตนกูดานคร ไทยวากัมพงคลองอ้อก่อพระเจดีย์..
24 ผสมแต่ปลูกพระศรีมหาโพธิได้สามร้อยต้น ลางยอดกลางต้น

- 25 ...กลางต้นคา ลำต้นพีช ปลุกด้วยอธิษฐานบารมีจึง..
 26 ..ปลุกพระศรีมหาโพธิ์พันต้น แต่บูชาดอกไม้ต่างสิ่งได้สอง..
 27 ...สามร้อยแปดสิบสิ่งกว่านั้นบ่อคนณาเลย แต่ทูลพระที่ป..

การปลุกพระศรีมหาโพธิ์ ในดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบันนั้น ต้องมีความสำคัญมากๆ ถึงขนาดที่ มีปรากฏในจารึกหลายๆ แห่ง แสดงให้เห็นถึงความสำคัญและคติการบูชาพระศรีมหาโพธิ์ในดินแดนแถบนี้ตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงสันนิษฐานว่า ไทยคงจะได้พันธุ์พระศรีมหาโพธิ์จากพุทธคยามาปลูกในประเทศไทยตั้งแต่สมัยทวารวดี (ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11 ถึง 16) จึงมีประเพณีนิยมปลุกพระศรีมหาโพธิ์ในสมัยต่อมา

ชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวว่า ในสมัยก่อนๆ พระภิกษุสงฆ์เดินทางไปลังกา เมื่อกลับมาก็ได้นำเอาพันธุ์จากกิ่งพระศรีมหาโพธิ์เมืองชวามาด้วย ได้นำมาปลูกไว้ในพระอารามเชิงดอยสุเทพ (คือวัดป่าแดงมหาวิหาร) หลังจากนั้น พระเจ้าติโลกราชขิบัติ โปรดฯ ให้ย้ายโพธิ์ต้นที่อยู่เชิงดอยสุเทพ มาปลูกไว้ในพระอารามที่ทรงสร้างขึ้นใหม่ คือ วัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอดก็เรียก) เพราะเหตุที่ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ปลูกในพระอารามแห่งนี้ จึงได้ชื่อว่า วัดมหาโพธาราม

พงศาวดารโยนก กล่าวว่า

“ในกาลยามนั้น ยังมีพระมหาเถระเจ้าหมู่หนึ่ง นำพระบรมธาตุพระพุทธรูปเจ้ามาแต่ลังกา สิงห์ ถวายแก่เจ้าพระยาเมธราช มีพุทธรูปสององค์ เจ้าเมธราชให้บันจุไว้ในพระเจดีย์กาดโถมองค์หนึ่ง อีกองค์หนึ่งนั้นบันจุไว้ในพระเมรุที่พระพุทธรูปองค์ใหญ่แล้ว

เจ้าพระยาเมธราชถวายทองคำห้อย ฝากพระมหาเถระเจ้าไปบูชาพระศรีมหาโพธิ์ในเมืองลังกา เสร็จการทั้งปวงแล้ว มหาเถระเจ้าทั้ง 4 รูป ก็กลับคืนไปเมืองลังกาทวีป แล้วก็มาหาทองคำอันพระยาเมธราชฝากไปนั้นบูชาพระศรีมหาโพธิ์

แล้วตั้งสัตยาธิษฐานว่า ผู้ข้าทั้งหลายจักนำเอาศสนาพระพุทธเจ้าไปตั้งในเมืองลานนา
 ฝ้ายังจักรุงเรื่องสำเร็จดังความปรารถนา ขอให้เม리트มหาโพธิตกลลงเหนือ
 จักรแห่งผู้ข้าแด่ ครั้นสิ้นคำอธิษฐานแล้ว มหาเถรทั้ง 4 ก็ได้เม리트มหาโพธิ 4 ผล
 เม리트โพธิ์นั้นกิ่งกเป็นต้นน้อยๆ สี่ต้น มหาเถรนั้นจึงนำมาสู่ลานนาไทยประเทศ
 ถวายแก่เจ้าเมงราย

จึงเจ้าพระยาเมงรายให้ปลูกไว้ที่ทุ่งยางเมืองฝางต้นหนึ่ง เอาไปปลูกไว้
 ตำบลร้างนางต้นหนึ่ง เอาไปปลูกไว้ยังพนาทการต้นหนึ่งอีกต้นหนึ่งนั้นถวายแก่
 พระชนนีนารถ ผู้ชื่อว่านางเทพคำขยาย ให้ปลูกไว้แทนที่ไม้มะเดื่อ ในอารามกาดโถม
 แล้วกระทำสักการบูชา และมีมเหกรรมฉลองอารามเป็นการเอิกเกริก ยิ่ง นัก ฯ”

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ กล่าวว่า เมื่อ
 พ.ศ. 2091 (ค.ศ. 1549) กิ่งโพธิ์ที่วัดสามวิหารถูกปิ่นที่ยิงออกไปจากพระนครศรี
 อยุธยาหัก ระหว่างขับไล่พระเจ้าหงสาวดีตะเบ็งชเวตี้ ความว่า “...จึงพญารามให้
 เอาปิ่นนารายณ์สังหารลงใส่สำเภาขึ้นไปยังค่าสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ปิ่นถีบท้าย
 สำเภาจมลง กระสุนปืนขึ้นไปถึงถูกกิ่งพระมหาโพธิ์ใหญ่ ประมาณสามกำเศษ ขาดตกลง
 ใกล้ข้างพระที่นั่งสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีประมาณ 3 วา...”

ชิมอง เดอ ลาลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสเข้ามาสยามในสมัยพระนารายณ์
 กล่าวว่า “...บางที่ชาวสยามกล้าผูกคอตายที่โพธิ์เพื่อเป็นพุทธบูชา ในเมื่อเกิดเบื้อ
 หน่ายชีวิตหรือเพราะหวาดเกรงพระราชอาญาเป็นที่สุด...”

ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา ฉบับหอสมุดแห่งชาติ กล่าวว่า
 “...จ.ศ. 917 (พ.ศ. 2098) ปีเถาะ...พระองค์(สมเด็จพระบรมราชาธิราช)
 ได้ยกทัพไปรบกับพระเชษฐา (เจ้าพระยาองค์ราชา) ซึ่งนำกองทัพอไทยมารบนั้น
 หนึ่งเมื่อเสด็จประทับอยู่ในเมืองโพธิ์สัตวนั้น มีพระพระเหตุนิमित ให้ปรากฏเป็น
 ไชยมงคล คือมีต้นโพธิ์ต้นหนึ่ง ได้ตายไปเป็นหลายปีแล้ว กลับเป็นขึ้นอีกได้
 แต่กิ่งก้านมียอดเลใบสดใสงามขึ้นเหมือนดังแต่ก่อน

พระองค์จึงตรัสให้นำรูปเทียนหมากพลูเครื่องสักการะไปบูชา แลสมโภช พระศรีมหาโพธิ์ต้นนั้น แล้วพระองค์จึงทรงนำ พระราชบุตรกับไพร่พลออกรบ ก็มีชัยชนะเจ้าพระยาองค์ราชชาฯ สุระคตะ ณ ปีเถาะนั้น จับเชลยไว้เป็นอันมาก แล้วพระองค์ให้ปลงศพพระเชษฐาเสร็จแล้ว ได้ทรงโปรดให้จัดเครื่องตบแต่งบูชา ต้นศรีมหาโพธิ์นั้นอีก

แล้วทรงตั้งนามให้เรียกว่าพระโพธิมีบุญแล้ว พระองค์ทรงให้สร้างพระวิหาร เลให้เอาพานพระศรีของพระเชษฐา (เจ้าพระยาองค์ราชชา) มารวมกันสร้างเป็น พระพุทธรูป 2 พระองค์ ประดิษฐาน ณ วิหารนั้น ทั้งอัฐิของพระเชษฐาก็บรรจุ ไว้ที่นั่นด้วย...” ตั้งแต่นั้นมา จึงเรียกเมืองนี้ว่า เมืองโพธิสัตว์

รัชสมัยพระเจ้าบรมโกศ แห่งอยุธยา มีการส่งสมณทูตไปลังกา 2 ครั้ง คือในครั้งแรก พ.ศ.2296 นำโดย **พระอุบาลีมหาเถระ** และ **พระอริยมุนีมหาเถระ** เนื่องจากกรุงแคนดี้ ขอให้คณะสงฆ์ไทย ไปช่วยฟื้นฟูศาสนาที่ตกต่ำจาก อิทธิพลของโปรตุเกสและฮอลันดาและทำให้เกิดพระพุทธรูปศานานิกายสยามวงศ์ ขึ้นในลังกา และได้ส่งสมณทูตไปอีกเป็นครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2298 ทั้งนี้ในตำนานพระ พุทธเจดีย์ กล่าวว่า ในสมัยอยุธยา “พระบริโกตเจดีย์ คงนับถือพระศรีมหาโพธิ พันธุ์ลังกามาอย่างสมัยสุโขทัยมาในชั้นหลังทีเดียวเห็นจะเป็นในรัชกาลพระเจ้าบรม โกศได้ให้พันธุ์พระศรีมหาโพธิมาจากลังกา.” และในรัชสมัยของพระเจ้าบรมโกศ ก็ทรงได้พันธุ์ พระศรีมหาโพธิ์ มาจากลังกา และโปรดฯให้ปลูกไว้ที่วัดระฆัง ซึ่ง อยู่ต่อเขตพระราชวังแล้วเปลี่ยนชื่อวัดระฆังเป็น วัดวรโพธิ์

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แห่งรัตนโกสินทร์

ตำนานพุทธเจดีย์ กล่าวว่า สมเด็จพระสังฆราชแห่งลังกา ทรงรับสั่งให้ พระภิกษุสงฆ์ลังกาอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุพร้อมด้วยพระศรีมหาโพธิ์ นำมา ถวายแด่ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และสันนิษฐานว่าคงจะโปรดฯ ให้ปลูกไว้ที่วัดมหาธาตุ ซึ่งเป็นอาวาสของสมเด็จพระสังฆราชของสยามในสมัยนั้น แต่มีหลักฐานแย้งว่า “โพธิ์” จากศรีลังกาดันแรกในสมัยรัตนโกสินทร์

(ขวา) รูปเหมือนพระอุบาลีมหาเถระ ผู้นำเอาพุทธศาสนายมวงศ์ไปประดิษฐานยังลังกา

(ซ้าย) รูปเหมือนพระสังฆราชลังกา ณ วัด Malwatte กรุงแคนดี้ ประเทศศรีลังกา

นั้น มีสมณทูตไปนำมาด้วยตนเอง ซึ่งสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ว่า “ถึงปีชกาล พ.ศ. 2361 พระอาจารย์ดี พระอาจารย์เทพ กับพระสงฆ์ซึ่งเป็นสมณทูตออกไปสืบประวัติพระศาสนาในลังกาทวีป แต่เมื่อปีจอ พ.ศ. 2375 กลับมาถึงได้โพธิ์พันธุ พระศรีมหาโพธิ์ที่เมืองลังกาเข้ามาในกรุงรัตนโกสินทร์ พระราชทานให้ไปปลูกไว้วัดมหาธาตุ อันเป็นที่สถิตยสมเด็จพระวันรัตน์ (อจ) ต้น 1 ให้ไปปลูกไว้วัดสุทัศน์เวลานั้นยังเรียกวัดพระโต ทรงสถาปนาต่อมา แต่สิ้นรัชกาลที่ 1 แต่ยังไม่มีการสงฆ์อยู่ต้น 1 พระศรีมหาโพธิ์ ที่พระราชทานวัดมหาธาตุ ปลูกไว้ข้างเหนือพระระเบียงฝ่ายตะวันออก ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้”

ต่อมาพระอริยกิจ เจ้าอาวาสวัดจักรวรรดิฯ ได้ขออนุญาตโพธิ์ลังกาจากต้น ที่วัดมหาธาตุไปปลูกที่วัดจักรวรรดิฯ เมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2480

พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวว่า “โพธิ์” ที่เข้ามาจากลังกา ครั้งนั้น มี 6 ต้นด้วยกัน พระอาจารย์ไม่ปรากฏนามท่านหนึ่งได้ขอขุดเอาไปปลูกที่เมืองกลันตัน เจ้าพระยาเมืองนครขอไปปลูกที่เมืองนครสองต้น ซึ่งเข้าใจว่าจะไปปลูกที่วัดพระเดิมต้น 1 และอีก ต้น 1 ปลูกไว้ที่วัดท่าโพธิ์

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้เมล็ดพันธุ์พระศรีมหาโพธิ์ จากพุทธคยามาเพาะเป็นต้น สันนิษฐานว่าพระราชทานไปปลูกไว้ที่

- 1) วัดบวรนิเวศวิหาร
- 2) พระปฐมเจดีย์

และเมล็ดพระศรีมหาโพธิ์ที่ได้มาแต่พุทธคยา โดยต่อมา เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงได้ไปเพาะเป็นต้นขึ้น แล้วพระราชทานไปปลูกไว้ 4 แห่ง คือ

- 1) วัดเทพศิรินทราวาส
- 2) วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ บางปะอิน พระนครศรีอยุธยา
- 3) วัดมณีชลขันธ์ ลพบุรี
- 4) วัดอุภัยราชบำรุง หรือ วัดญวนตลาดน้อย

บ้างก็กล่าวว่า “พระเจ้ากรุงอังกฤษ” ได้นำผลและใบพระศรีมหาโพธิ์ จากเมือง พุทธคยาเข้ามาถวาย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรับสั่งให้เพาะขึ้น แล้วโปรดเกล้าฯ ให้ กรมหมื่นบวรวัชรวิสุทธิยพันธ์ ปิยพรหมจรรย์วรธรรมยุติ และ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ นำออกไปประดิษฐานไว้ที่ ฐานองค์พระปฐมเจดีย์ ทั้ง 4 ทิศ รวม 4 ต้น ส่วนที่เหลือนั้นพระราชทานให้ไปปลูกไว้ที่อารามหลวงหลายแห่ง เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดอนงคาราม

เรื่องพระปฐมเจดีย์ ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ กล่าวว่า เมื่อศักราช 1226 (ตรงกับ พ.ศ. 2408) นายแพทย์ชาว อังกฤษ ชื่อ ยอร์ช สแควร์ เดินทางมาจากพุทธคยา และนำเอาสิ่งของที่เนื่อง ในพระพุทธรูปนามาถวาย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือกิ่งใบพระ ศรีมหาโพธิ์นั้นอย่างหนึ่ง ศิลาจำหลักเป็นรูปพระสมาธิ 3 แถวๆ ละ 9 องค์แต่ ละแผ่นสูง 2 นิ้ว กับพระเจดีย์ดินเล็ๆ อีกสององค์

ตำนาน วัดบวรนิเวศวิหารเล่ม 1 ตอนว่าด้วย สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ทรงครองวัดในรัชกาลที่ 4 มีความตอนหนึ่งว่า “ด้านหลังแห่งพระวิหาร (พระศาสดา) หรือทางห้องพระพุทธรูปไสยา (พระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงสร้างฐานโพธิ์มีทับเกษตรล้อม เป็นโพธิษระ เพื่อทรงปลูกโพธิ์ที่ได้พันธุ์มาจากพุทธคยาประเทศอินเดีย ที่ในครั้งนั้นพึงรู้กัน ว่านักปราชญ์ยุโรปทางโบราณคดีสันนิษฐานว่า เป็นที่ตรัสรู้แห่งสมเด็จพระบรมศาสดา แต่หาหน้ได้ทรงปลูกไม่...ส่วนสมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระยาปวเรศวริยาลง กรณ์...ทรงสร้างฐานโพธิ์ขึ้นแห่งหนึ่ง ปลูกโพธิ์ที่ได้พันธุ์มาจากพุทธคยาเหมือน กันที่มุมคณะแดง ด้านเหนือ”

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2434 สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จไปราชการ ณ ประเทศอินเดีย เมื่อเวลา เสด็จกลับได้อัญเชิญหน่อพระศรีมหาโพธิ์ จากบริเวณวิหารพุทธคยามาถวาย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงมีรับสั่งให้นำไปปลูกไว้ ณ วัด
อศัญญาณคณิมิต ที่เกาะสีชัง

ต่อมาโพธิ์ต้นนั้น เจริญเติบโตงอกงามดีมีหน่อ เมื่อพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปวัดอศัญญาณคณิมิตร เมื่อ พ.ศ. 2453
จึงโปรดเกล้าฯ ให้ขุดย้ายมาปลูกไว้ ณ สวนดุสิต

จากนั้นเมื่อโพธิ์ เติบโตแข็งแรงดี จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้จัดทำพระราชพิธีปลูกโพธิ์ไว้ ณ วัดเบญจมบพิตร เมื่อวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ.
2454

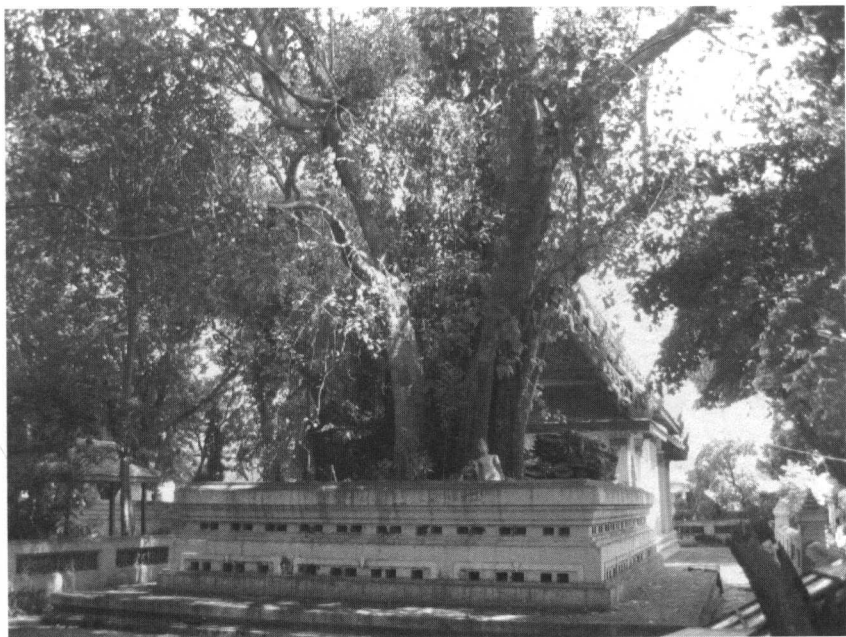
รวมความแล้ว โพธิ์ในไทย ที่ได้พันธุ์มาจากพุทธคยาหรือศรีลังกาก็ดี
ต่างก็เป็นที่เคารพสักการะอย่างยิ่งจนถึงปัจจุบันนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ภูมิพลอดุลยเดชฯ ก็ทรงปลูกโพธิ์เรื่อยมา แม้เสด็จพระราชดำเนินไปต่างประเทศ
เช่น ประเทศพม่า พระองค์ก็ทรงปลูก โพธิ์ ไว้เป็นที่ระลึกให้พุทธศาสนิกชน
ชาวพม่าได้สักการบูชา เช่นกัน

ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี พ.ศ. 2498 รัฐบาล
ไทยได้เชิญ ฯพณฯ อู๋นุ นายกรัฐมนตรีแห่งพม่า มาเยือนประเทศไทย และท่าน
ก็ได้นำหน่อพระศรีมหาโพธิ์มาปลูกไว้ ณ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน กรุงเทพฯ
ด้วย

อนึ่ง เนื่องในวาระครบรอบ 250 ปี (พ.ศ.2296-2546) ที่คณะสงฆ์ไทย
ได้ฟื้นฟูพระพุทธศาสนา (สยามวงศ์) ในศรีลังกา ดังนั้นประเทศไทยและศรีลังกา
จึงได้ร่วมกันอัญเชิญหน่อพระศรีมหาโพธิ์ จากเมืองอนูราชปุระ มาปลูกไว้ที่ วัด
ธรรมาราม ต.บ้านป้อม อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา เมื่อวันที่ 25
พฤศจิกายน พ.ศ.2545

อนุสาวรีย์กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท
(บุญมา) และพระศรีมหาโพธิ์ ต้นแรกของกรุง
รัตนโกสินทร์ อายุเกือบ 200 ปีมาแล้ว ณ
วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพมหานคร

พระศรีมหาโพธิ์ บริเวณสัตตมหาสถาน วัดสุทัศน์เทพวราราม

พระศรีมหาโพธิ์ บริเวณหน้าพระอุโบสถ วัดสระเกศ

พระศรีมหาโพธิ์ บริเวณข้างวิหารพระนอน วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์)

พระศรีมหาโพธิ์ ภายในโพธิอาคาร บริเวณหลังวิหารพระศาสดา วัดบวรนิเวศวิหาร

พระศรีมหาโพธิ์ บริเวณข้างปราสาทพระเทพบิดร วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

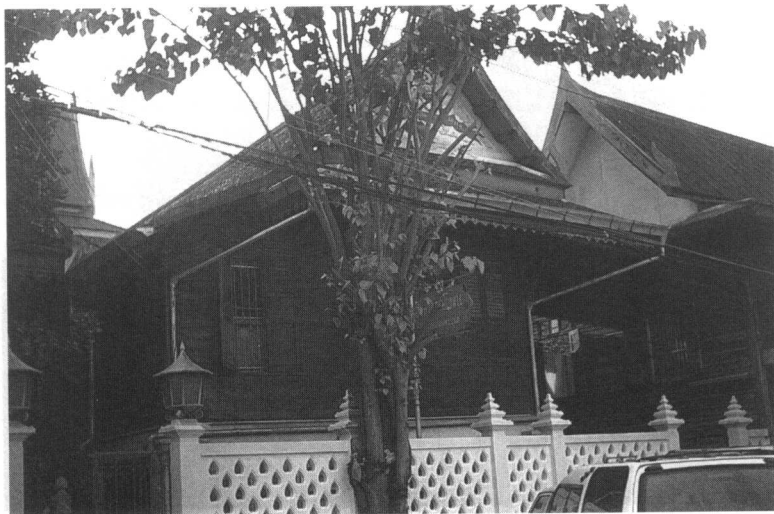
พระศรีมหาโพธิ์ บริเวณพระอุโบสถ วัดเทพศิรินทราวาส

พระศรีมหาโพธิ์ บริเวณด้านหลังพระอุโบสถ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

พระศรีมหาโพธิ์ บริเวณด้านหน้ากุฏิเจ้าอาวาส สำนักงานกลาง วัดอนงคาราม

พระศรีมหาโพธิ์ ณ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน มี 2 ต้น สันนิษฐานว่าปลูกในสมัยนายกรัชมณตรี จอมพล ป. พิบูลสงคราม และอีกต้นปลูกโดย ฯพณฯ อุรุ นายกรัชมณตรีพม่า ในปี พ.ศ. 2498 พร้อมกับบ่มอบเงินจำนวน สองแสนบาทเพื่อสมทบทุนสร้างหลังคาวิหารพระมงคลบพิตร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน

โพธิ์: ใต้แม่

พุทธศาสนาในประเทศไทยทางหนึ่งนั้น รับมาจากลังกาเมื่อประมาณ พ.ศ. 1800 โดยคณะพระสงฆ์ที่ไปบวชแบบลังกา ณ ประเทศศรีลังกา แล้วกลับเข้ามาตั้งคณะที่นครศรีธรรมราช

ต่อมาชื่อเสียงของพระสงฆ์ลังกาวงศ์ได้แพร่หลายไปถึงสุโขทัย จนเป็นที่เลื่อมใสของกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงซึ่งครองสุโขทัยในขณะนั้น จึงโปรดฯ ให้นิมนต์พระสงฆ์ลังกาวงศ์ขึ้นไปตั้ง ณ สุโขทัย พุทธศาสนาแบบลังกาจึงได้เจริญรุ่งเรืองในแถบนี้

ดังนั้นไทยจึงรับแบบแผนการปฏิบัติต่างๆ ทางพระศาสนาแบบลังกา เช่น การสร้างพุทธเจดีย์แบบลังกา หรือทรงลังกา (ระฆังคว่ำหรือโอคว่ำ) การศึกษาภาษาบาลี (บาลี) แบบลังกา เพราะฉะนั้นการนับถือพระศรีมหาโพธิ์ในไทย คงได้แบบมาจากลังกาเช่นกัน

เราเรียกโพธิ์ที่ (คาดว่า) สืบเชื้อสายมาจากพระศรีมหาโพธิ์ และ/หรือ มีความสำคัญเป็นที่เคารพบูชาจนแพร่หลาย และ/หรือ มีความสำคัญต่อชุมชนกลุ่มคนใดๆ นั้น ว่าเป็น “โพธิ์ใต้แม่”

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างของ “โพธิ์ใต้แม่” ที่ปรากฏในประเทศไทย ซึ่งผู้เขียนเองเห็นว่าจะนำมากล่าวให้ทราบพอสังเขป

จังหวัดปราจีนบุรี อำเภอศรีมโหสถ มี “พระศรีมหาโพธิ์” เป็นต้นไม้คู่บ้านคู่เมือง อยู่ทั่ววัดพระศรีมหาโพธิ์ ต.โคกปึก ซึ่งเป็น “โพธิ์” ขนาดใหญ่ อายุประมาณ 2,000 ปี

ตามข้อมูลที่ปรากฏกล่าวว่า “เป็นต้นโพธิ์ที่เก่าแก่และใหญ่ที่สุดในประเทศไทย สูงประมาณ 30 เมตร เส้นรอบวงประมาณ 20 เมตร ตามตำนานกล่าวว่า พระเจ้าทวณัมปะยะดิชฐ์ เจ้าครองเมืองศรีมโหสถ ในสมัยขอมเรืองอำนาจ ทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนา จึงได้ส่งคณะทูตเดินทางไปขอกิ่งต้นโพธิ์ ที่พระพุทธรูปประทับ

เมื่อคราวที่ตรัสรู้ จากเจ้าผู้ครองนครปาตลีบุตร ประเทศอินเดียแล้วนำกิ่งโพธิ์นั้น มาปลูกที่วัดศรีมหาโพธิ์ ปัจจุบันต้นศรีมหาโพธิ์ใช้เป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดปราจีนบุรี

แต่ข้อมูลของทางราชการกล่าวว่า “เป็นโพธิ์ลังกา” แม้อำเภอโพธิ์ทองจะเป็นโพธิ์จากที่ใดก็ตาม แต่ความเคารพศรัทธาในโพธิ์ศรีมหาโพธิ์ (อ่านว่า โพ-สี-มะ-หา-โพด) ก็เป็นที่รับรู้ทั่วกันว่า โพธิ์ศรีมหาโพธิ์ เป็นมหาโพธิ์อันศักดิ์สิทธิ์ อีกแห่งหนึ่งในโลกนี้

จังหวัดลำปาง ณ วัดพระธาตุลำปางหลวง มีโพธิ์สำคัญ กล่าวคือที่รอบโคนโพธิ์นั้น มีไม้ค้ำโพธิ์มากมายจนแน่นขนัด มีทั้งไม้จริงและโลหะทั้งสีเงินและสีทอง ทราบว่าชาวลำปางมีประเพณีค้ำโพธิ์ ซึ่งเป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นประจำทุกปี ซึ่งแสดงถึงความเคารพและความศรัทธาอย่างยิ่ง ในมหาโพธิ์ต้นนี้

จังหวัดพิษณุโลก ดำเนินการสร้างพระพุทธรชินราช ครั้งสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (พญาลิไท) แห่งสุโขทัย กล่าวถึงการปลูกพระศรีมหาโพธิ์ไว้บนฐานชุกชี ความสูง 3 คอก โดยปลูกไว้ 3 ต้น ซึ่งฐานชุกชีดังกล่าวก่อมาจากเศษเตาหลอมและสมทุ่นที่เหลือจากการสร้างพระพุทธรูป 3 องค์ คือ พระพุทธรชินราช พระพุทธรชินสีห์ และพระศรีศาสดา ซึ่งพระพุทธรูปสำคัญทั้งสามองค์นี้สร้างขึ้นในคราวเดียวกัน

ต่อมาจึงได้เรียกบริเวณที่ปลูกพระศรีมหาโพธิ์นี้ว่า “โพธิ์สามเฒ่า” ในปัจจุบันอยู่ที่ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

จังหวัดพิจิตร มีตราประจำจังหวัดเป็นรูปสระหลวงและโพธิ์ ซึ่งหมายถึง วัดโพธิ์ประทับช้าง ครั้งเมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เสด็จพระราชดำเนินกลับจากสงครามเมืองเชียงใหม่ ได้นำราชธิดาเมืองเชียงใหม่มาคด้วย เจ้าหญิงเชียงใหม่มะลิมา พระองค์นี้ทรงพระครรภ์กับพระนารายณ์ แต่ถูกพระราชทานให้กับพระเพทราชาทหารเอก ณ วัดโพธิ์ประทับช้าง นางได้ประสูติบุตรชาย บิดาให้นามว่า “เจ้าเดื่อ” ซึ่งต่อมาได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินครองกรุงศรีอยุธยา ทรงพระนามว่า สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 หรือพระพุทธเจ้าเสือหรือหลวงสรศักดิ์ ระหว่างครองกรุงศรีอยุธยานั้น

พระองค์ได้เสด็จไปคล้องช้างเมืองพิจิตรเลยไปเยี่ยม “บ้านเกิด” ที่หมู่บ้านโพธิ์ประทับช้าง โปรตเกล้าฯ ให้สร้างพระอารามขึ้นที่ตำบลโพธิ์ประทับช้าง

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์บางเขน ได้สำรวจข้อมูล โดย อ.วรรณ นวีกมูล พบว่า “โพธิ์” เป็นต้นไม้ ที่อายุมากที่สุดและต้นใหญ่ที่สุดในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์บางเขน ซึ่ง “โพธิ์” หรือ “โพธิ์ศรีมหาโพ” ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์บางเขนนี้ มีเส้นผ่านศูนย์กลาง 220 เซนติเมตร มีความสูง 30 เมตร ตั้งอยู่บริเวณคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์บางเขน

มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ มีความเลื่อมใสแรงกล้า ในการใช้ปัญญาเพื่อ ขจัดปัดเป่าความทุกข์ยากในโลก ด้วยความเมตตาการุณ และด้วยน้ำใจใส สะอาด ปราศจากความเศร้าหมอง ต้นโพธิ์ เป็นสัญลักษณ์แห่งรุ่งอรุณของความรู้แจ้งเห็นจริง อันนำความสว่าง สะอาด และสงบมาสู่โลก เพราะการตรัสรู้ พระอนุตรตรัสสัมมาสัมโพธิญาณ เกิดขึ้นภายใต้ต้นไม้นี้ ด้วยตระหนักในคุณูปการของโพธิ์พฤกษ์ และด้วยสำนึกเต็มเปี่ยมในความร่มเย็นใต้พระบรมโพธิ์สมภารแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ ขอประกาศสถาปนา **“ต้นโพธิ์”** เป็นต้นไม้ประจำมหาวิทยาลัย ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

และเป็นที่แน่นอนอย่างหาข้อหักท้วงไม่ได้ว่า **ทุกพื้นที่ในประเทศไทย** ไม่ว่าจะเป็นในวัดวาอาราม ริมถนนหนทางหรือที่ใดก็ตาม **“โพธิ์”** คือ สิ่งที่ศาสนิกชนส่วนใหญ่ให้ความเคารพบูชาอย่างยิ่ง

ขบวนอัญเชิญพระศรีมหาโพธิ์ ตามความเชื่อของชาวบ้านซึ่งเชื่อกันว่าอัญเชิญมาจากอินเดีย เมื่อ 2,000 ปีมาแล้ว และอาจเป็นต้นโพธิ์ที่เก่าแก่ที่สุดจากชมพูทวีป ณ วัดพระศรีมหาโพธิ์ อ.ศรีมโหสถ จ.ปราจีนบุรี

พระศรีมหาโพธิ์ ณ วัดพระธาตุลำปางหลวง จ.ลำปาง ทุกปีจะมีพิธีดำโพธิ์ เพื่อบำรุงรักษาค้าชู
ต้นโพธิ์ให้ยืนยาวต่อไป

พระศรีมหาโพธิ์ ณ วัดพระศรีมหาธาตุ จังหวัดนครราชสีมา

ตราสัญลักษณ์จังหวัดพิจิตร เป็นรูปสระหลวง
และต้นโพธิ์ ซึ่งหมายถึงวัดโพธิ์ประทับช้าง

ต้นโพธิ์

เป็นต้นไม้ประจำมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
ซึ่งหมายถึง ความรู้และความร่มเย็น
ภายใต้พระบรมโพธิ์สมภาร

“โพธิ์เผือก” วัดสำโรง ตำบลอินทร์บุรี อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี

ลักษณะ “โพธิ์เผือก” เป็นต้นโพธิ์ขนาดเล็กมีความสูงประมาณ ๒ เมตร ลักษณะพิเศษคือใบโพธิ์มีสีขาวอมชมพู ชาวบ้านใกล้เคียงเรียกกันว่า “โพธิ์เผือก” อยู่ที่วัดสำโรง หมู่ที่ ๒ ตำบลอินทร์บุรี อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี ๑๖๑๑๐

ประวัติจากการบอกเล่าของนายสวัสดิ์ ข้าแรม อายุ ๗๘ ปี ซึ่งเป็นชาวบ้านหมู่ที่ ๒ ตำบลอินทร์บุรี อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี สรุปได้ดังนี้

“โพธิ์เผือก” หรือชาวบ้านเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “โพธิ์ใต้แม่” เพราะเป็นต้นโพธิ์ขนาดเล็กที่เกิดขึ้นบริเวณใกล้เคียงกับต้นโพธิ์ใหญ่ภายในวัด “โพธิ์เผือก” ต้นนี้มีอายุกว่า ๑๐๐ ปี เพราะนายสวัสดิ์เล่าว่า ตนเองได้มาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณวัดสำโรงเมื่อ ๕๐ ปี มาแล้วก็เห็นต้น “โพธิ์เผือก” มีขนาดสูงประมาณ ๑๕๐ เซนติเมตร และมีลักษณะเป็นเหมือนในปัจจุบันนี้ จะแตกต่างก็เพียงขนาดสูงของต้นโพธิ์เผือก ที่ปัจจุบันสูงประมาณ ๒ เมตร ในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ เกิดอุทกภัยโดยทั่วไปในแม่น้ำเจ้าพระยา จนน้ำได้ท่วมต้น “โพธิ์เผือก” จนจมน้ำ แต่เมื่อน้ำลด “โพธิ์เผือก” ก็แตกใบอ่อนออกมาใหม่ซึ่งมีลักษณะเหมือนเดิมทุกประการ ชาวบ้านเชื่อกันว่า “โพธิ์เผือก” เป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ มีผู้คนต่างถิ่นเดินทางขอโชคลาภ และประสบความสำเร็จเป็นจำนวนมาก

ต้นพระศรีมหาโพธิ์ วัดพระธาตุพนมรุมมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

พระเถระของประเทศไทย เชื่อว่า สมเด็จพระมหาวิรวงค์ (คิลโล อ้วน) ได้เดินทางไปยังประเทศอินเดีย และได้ไปนมัสการสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในทางพระพุทธศาสนา ได้นำหน่อของต้นศรีมหาโพธิ์ต้นเดียวกับที่พระพุทธเจ้าทรงประทับนั่งตรัสรู้ เอากลับมาเมืองไทยด้วย และได้นำมาปลูกไว้ที่วัดพระธาตุพนม เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๕ ทางด้านทิศตะวันตกข้างกระต๊อบ (หรือกุฏิพระอรหันต์) ต้นศรีมหาโพธิ์ก็เจริญงอกงามมาหลายปี แผ่กิ่งก้านร่มรื่นและในสมัยหลวงพ่อดุสิตมหาราชาวัตร เมื่อปีพ.ศ. ๒๕๑๗ ก็ได้สร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่ ปางสมาธิหันหน้าไปทางทิศตะวันออกอีกหนึ่งองค์ พ.ศ. ๒๕๓๖ ถมที่ขยายลานต้นศรีมหาโพธิ์ด้านเหนือ และด้านใต้ด้านละ 14 เมตร ปรับปรุงขอบ ต้นศรีมหาโพธิ์ขณะนี้ ต้นศรีมหาโพธิ์วัดรอบโคนต้นได้ ๔ เมตร ๘๐ เซนติเมตร ส่วนสูงตั้งแต่พื้นดินถึงยอดประมาณ ๒๐ เมตร เป็นที่สักการะของพระภิกษุ สามเณร และบุคคลทั่วไปมานมัสการรำลึกถึงพระพุทธเจ้าอยู่ตลอดเวลา

ต้นโพธิ์ วัดศาลวนาราม จังหวัดอุทัยธานี

ในวัดศาลวนาราม มีต้นโพธิ์อยู่ต้นหนึ่ง ที่นำมาจากประเทศอินเดีย นำมาปลูกในวัด โดยพระมหามันัส สมชาโน (พระครูอุดมจริยาภรณ์) รองเจ้าคณะจังหวัดอุทัยธานี วัดหนองขุนชาติ อดีตเจ้าอาวาสวัดศาลวนาราม (หนองจอก) เมื่อครั้งไปศึกษาต่อปริญญาโท ณ ประเทศอินเดีย ได้ร่วมกับชาวบ้านตำบลหนองจอกทำพิธีปลูกต้นโพธิ์ ในวัดขึ้นเมื่อ พ.ศ.2529 สมัยนายอำเภอพิสันต์ เปี่ยมสง่า เป็นนายอำเภอบ้านไร่ โดยปลูกต้นโพธิ์ไว้ใกล้บริเวณพุทธมณฑลจำลอง (วัดสร้างเป็นสถานที่ปฏิบัติกิจทางศาสนา) ต้นโพธิ์ต้นนี้ ถือเป็นต้นไม้สำคัญต้นหนึ่งของอำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี ที่น่านุรักษ์ ดูแลรักษาต้นไม้ไว้ให้ชาวบ้าน และลูกหลานได้รู้จักสืบต่อกันไป เพราะถือเป็นต้นโพธิ์ที่นำมาจากถิ่นกำเนิดพุทธศาสนา (ประเทศอินเดีย) ซึ่งสืบทอดมาแต่สมัยพุทธกาล

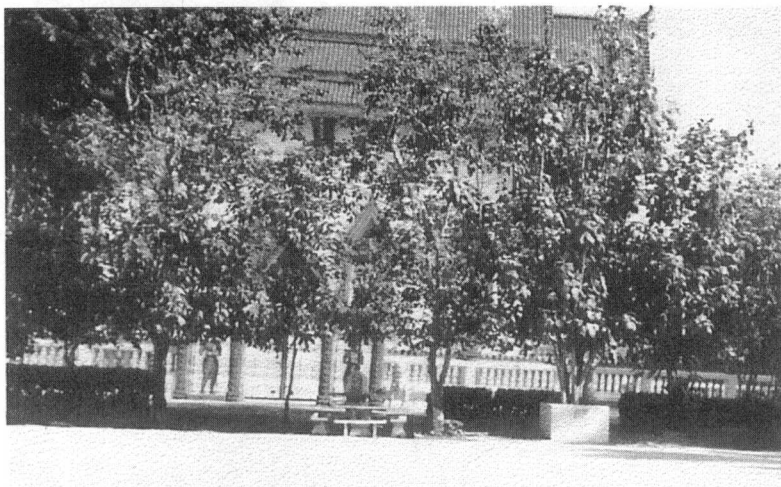

ต้นโพธิ์ภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน

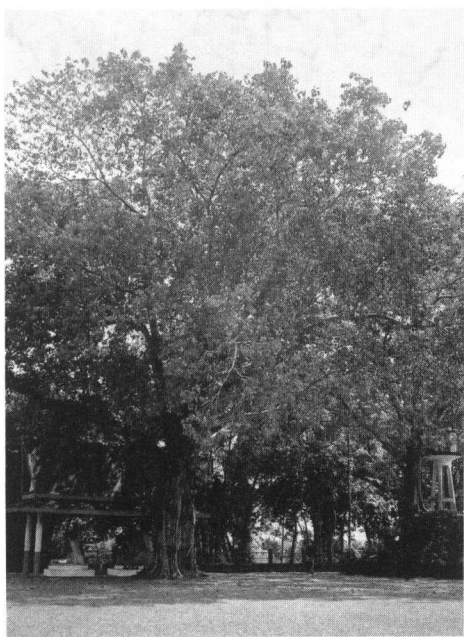
เชื่อกันว่าต้นโพธิ์นี้ มีอายุราวๆ สามร้อยปีมาแล้ว (ซึ่งเดิมคนรำน่านอยู่เมืองภูเพียง แซ่แต้ ราวๆ พ.ศ.๑๙๑๑ พระยาผากองน่าน ราชวงศ์ภูคา ได้ย้ายเมืองภูเพียงแซ่แต้มา อยู่ที่บริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในปัจจุบันซึ่งได้มีต้นโพธิ์นี้อยู่แล้ว) ในสมัยนั้นต้นโพธิ์นี้ ถือว่าศักดิ์สิทธิ์มาก สามัญชนจะเข้าไปในบริเวณลานโพธิ์ไม่ได้ เจ้าผู้ครองนครเท่านั้นจะสามารถเข้าไป ผู้ที่ทำความสะอาดในลานโพธิ์คือเจ้าผู้ครองนครเท่านั้น

ได้มีเรื่องเล่าสืบกันมาว่า ในสมัยท่านผู้ว่านายชิต ทองประยูร (ชั้นเอก) ย้ายมาจาก จังหวัดอุบลราชธานีท่านเป็นผู้ที่เคร่งครัดในระเบียบแบบแผนอยู่มาก ท่านได้ถามผู้รู้ว่าการจะตัดต้นโพธิ์ต้นนี้ เพราะกีดขวางเห็นเป็นอย่างไร แต่ก็มีผู้คัดค้านไม่ให้ตัดเพราะถือว่าเป็น ต้นโพธิ์ศักดิ์สิทธิ์มาก แต่มาหลังจากนั้นไม่นาน ทั้งๆ ที่ไม่มีลมฝนอะไรเลย กิ่งโพธิ์ก็หักหัก ลงมา โครมใหญ่เป็นที่น่าอัศจรรย์มาก จึงเป็นที่โจษจันกันทั่วไป ดังนั้น ท่านจึงไม่ให้ตัดต้น โพธิ์ทิ้ง ให้อนุรักษ์ไว้ต่อไป

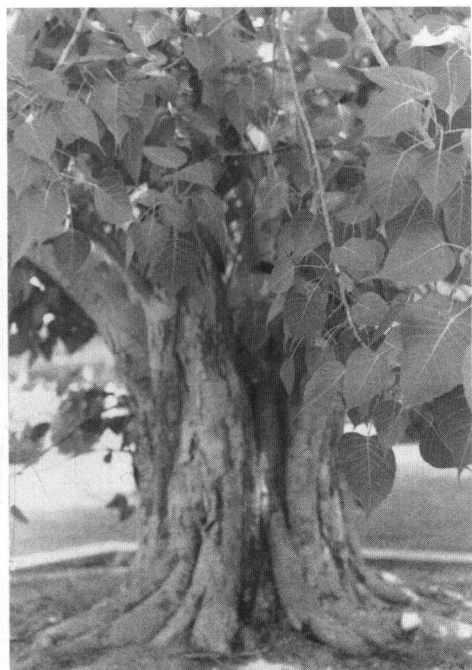
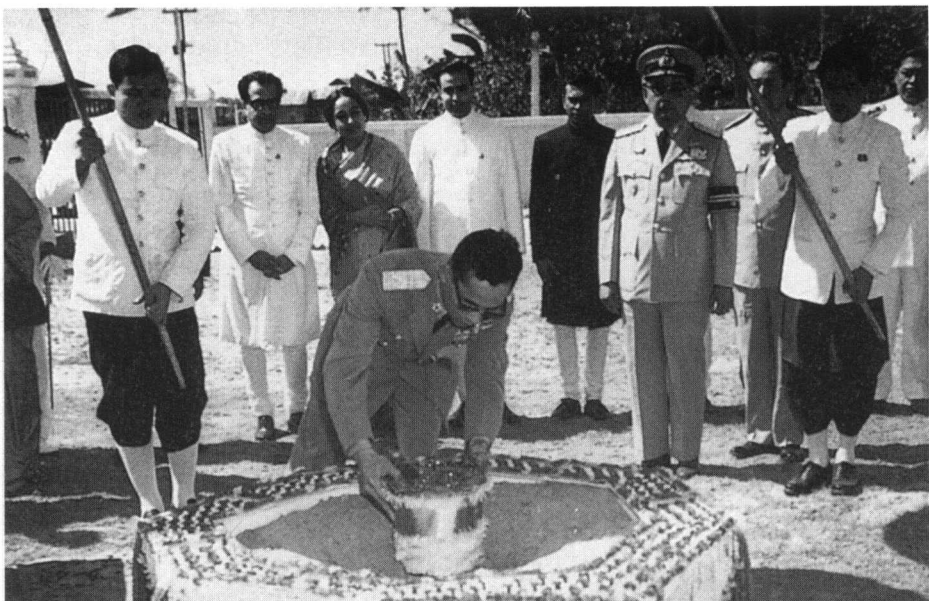
โพธิ์ ณ วัดพิศาลัญญาวาส จังหวัดหนองบัวลำภู

พระศรีมหาโพธิ์ ในโครงการ
“วัดและประชาชนร่วมใจ ปลุกต้นไม้
ถวายสักการะ ในพระสังฆราชูปถัมภ์”
เนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงครองสิริราชสมบัติ
ครบ 50 ปี

โพธิ์ ณ วัดลำดวน จังหวัดตราด

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ
ทรงปลูกพระศรีมหาโพธิ์บริเวณหอพระพุทธสิหิงค์
จังหวัดชลบุรี เมื่อวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2509

พระศรีมหาโพธิ์บริเวณหอพระพุทธสิหิงค์
ณ จังหวัดชลบุรี

เป็นความเชื่อของชาวพุทธที่ว่า เมื่อพระพุทธรูปหรือรูปเคารพเกิดชำรุดเสียหาย
ก็จะนำไปถวายไว้ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์

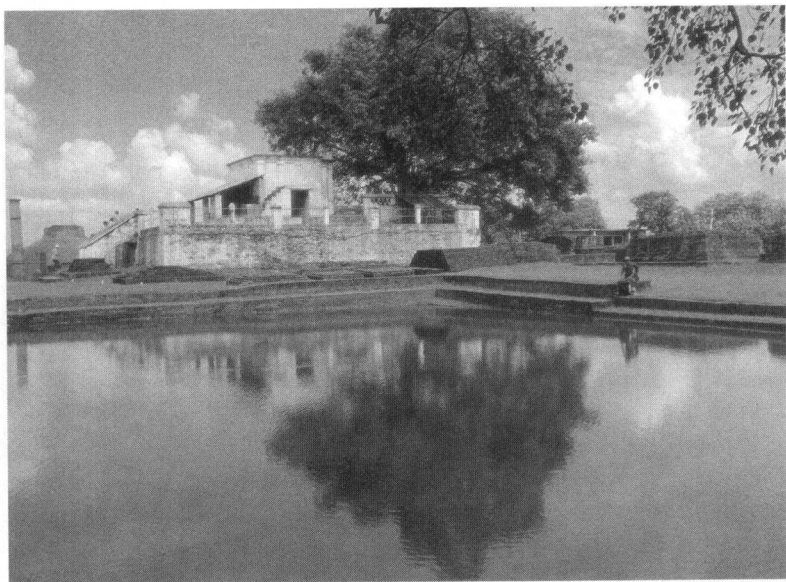

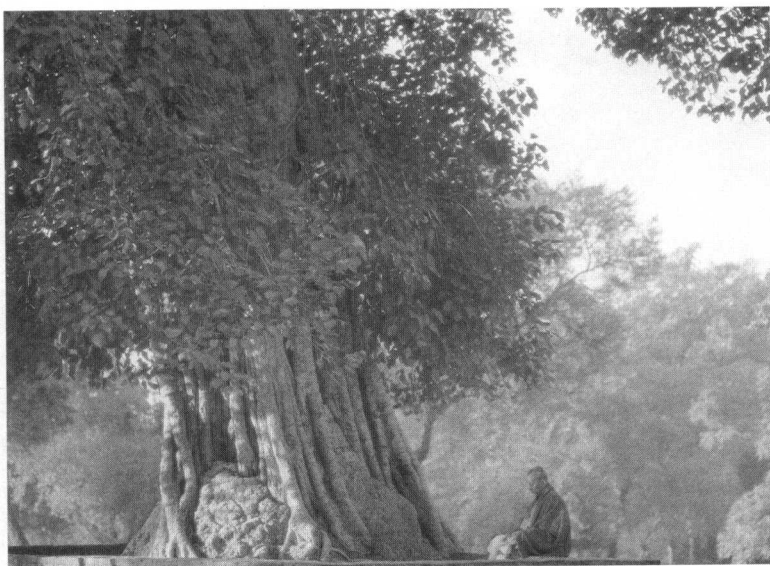
พุทธคยา

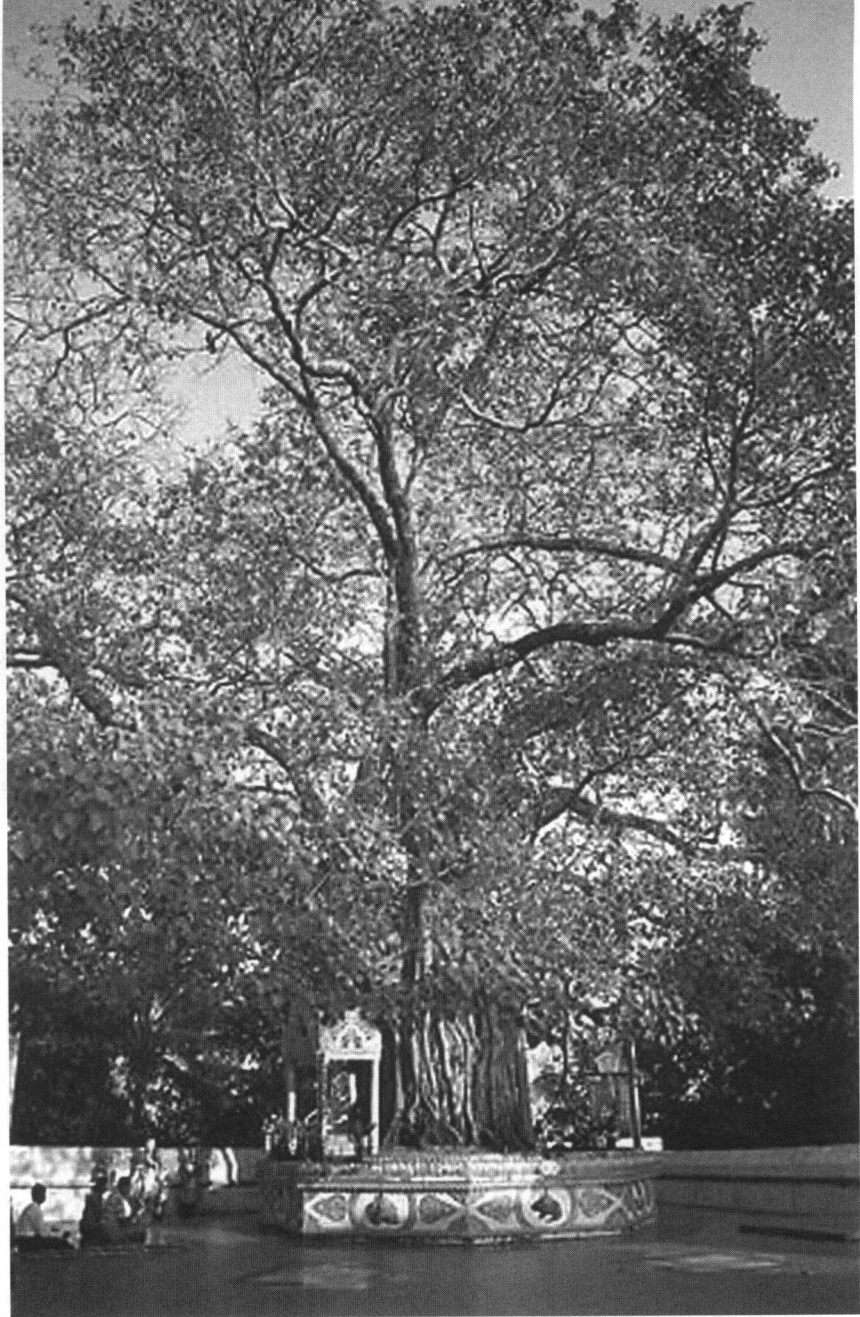

พระศรีมหาโพธิ์ ณ วิหารลุมพินี สถานที่ประสูติ ของพระพุทธเจ้า ประเทศเนปาล

พระศรีมหาโพธิ์ ณ สāvātthī สถานที่แสดงยมกปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้า

พระศรีมหาโพธิ์ ณ เจดีย์เวตทากอง กรุงย่างกุ้ง ประเทศพม่า

มหาปราสาทคูหา (Sacred Cave)

เมื่อ วันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2503 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินเยือนสหภาพพม่า โดยเครื่องบินพระที่นั่ง ดี.ซี. 54 สกายมาสเตอร์ สี่เครื่องยนต์ของกองทัพอากาศในสมัยของ ประธานาธิบดี อุ วิน หม่อง และ นายกรัฐมนตรี พลเอกเนวิน ของประเทศพม่า

ในวันที่ 3 มีนาคม พ.ศ. 2503 เสด็จพระราชดำเนิน ไปยังเจดีย์ชเวดากอง ประธานาธิบดี นำเสด็จฯ ขึ้นสู่พระมหาเจดีย์ด้วยลิฟท์ ทรงทอดน่องพระบาทตามประเพณีเพื่อเป็นการคารวะ ต่อปูชนียสถานอันเป็นที่เคารพสักการะจากนั้นทรงถวายช่อดอกไม้ ต้นไม้ทอง และต้นไม้เงิน เป็นพุทธบูชา แล้วทรงเสด็จฯ ไปยัง มหาปราสาทคูหา (Sacred Cave) ถ้าจำลองซึ่งรัฐบาล พม่าเคยใช้เป็นที่พักของพระไตรปิฎก ครั้งที่ 6 เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2479 และทรง ปลุกพระศรีมหาโพธิ์ไว้ที่ลานหน้าถ้ำก่อนเสด็จฯ กลับด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงปลูกพระศรีมหาโพธิ์
ไว้เป็นที่ระลึกแก่พุทธศาสนิกชนชาวพม่า

โพธิ์: นิพนธ์

เป็นที่ทราบกันว่า มีบทประพันธ์มากมายที่เขียนและบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับ “พระศรีมหาโพธิ์” หรือ “โพธิ์” อื่นๆ เท่าที่จะสามารถรวบรวมและนำมายกตัวอย่างได้ ดังนี้

สมุทรโฆษคำฉันท์ กล่าวถึงเทพหรือเทพารักษ์ ที่สิงสถิตใน พระศรีมหาโพธิ์ ว่า

“...พระสมุทรโฆษเสด็จวังช้าง แล้วประทับแรมในป่า ได้ต้นโพ (โพธิ์) พระโพธิ์เทพารักษ์ อุ้มพระสมุทรโฆษไปสมสู่ด้วยนางพินธุมวดี ธิดาพระเจ้าสีหนครคุปต์...”

นิราศนครสวรรค์ ของ พระศรีมโหสถแต่งไว้เมื่อครั้งที่ตามเสด็จ สมเด็จพระนารายณ์ ขึ้นไปเมืองนครสวรรค์ กล่าวถึงโพธิ์ไว้ดังนี้

พิศโพไฟโรจคัน	สูงศักดิ์
เป็นที่เทพารักษ์	อยู่ยัง
ใจจงจำนงภักดี	บัวบาท พระนา
ขอเดชพระมากัง	ก่อให้เสวยรมย์ ฯ

ขุนช้างขุนแผน ตอน พลายแก้วหรือขุนแผน จะยกทัพไปเหนือ จึงปลุกโพธิ์เสี่ยงทายไว้ และได้กลายเป็นที่มาของตำบลโพธิ์สามต้น

การปลุกโพธิ์เสี่ยงทายครั้งนี้ปลุกกันสามต้น คือ ต้นแรกของนางทองประศรี ผู้เป็นมารดา ต้นที่สองของขุนแผน และต้นที่สามของนางพิม โดยกวีได้จดไว้ดังนี้

“โพธิ์ทองของพิมพิษฐาน	ถ้าอยู่บ้านตัวตายวายดับจิต
ขอให้โพธิ์ตายตามอย่างามชิต	มาตรแม้นคงชีวิตไม่บรรลย์
ขอให้โพธิ์ชุ่มชื้นระรื่นรม	น้ำสุรามฤตพรมไม่เปรียบได้
ถ้าตัวใช้ฝ่ายผอมทรอมใจ	ใบโพธิ์จงสดดงหลากตา”

นางทองประศรี ชุนแผน และนางพิม ปลูกต้นโพธิ์ 3 ต้น (ภาพจากหนังสือเล่าเรื่องขุนช้างขุนแผน ของ สว่าง ภาณุจินาคพันธุ์)

นางพิมรำไห้ เข้าใจผิดคิดว่าโพธิ์ที่ขุนแผนปลุกไว้ตายไปเสียแล้ว
(ภาพจากหนังสือเล่าเรื่องขุนช้างขุนแผน ของ สง่า กาญจนาคพันธุ์)

หลังจากนั้น เมื่อขุนช้างรู้ว่ามีการปลุกโพธิ์เสี่ยงทาย จึงได้เสาะหาและทำลาย โดยให้บ่าวไพร่ไปเขย่าต้นโพธิ์ ที่ขุนแผนปลุกเอาไว้ทำให้ใบร่วงลงมาเหมือนเป็นลางร้ายว่าขุนแผนได้ตายในสนามรบแล้วดังที่อธิษฐานไว้ว่า “ถ้าตัวข้าฝ่ายผมมตรอมใจ ใบโพธิ์จึงสลัดลงหลากตา” เมื่อนางพิมพ์มาพบสภาพของโพธิ์เช่นนั้นเข้าจึง ตกใจมากถึงขนาดคิดว่าขุนแผนตายแล้วจริงๆ

“เห็นใบโพธิ์ตกตอกตึง ร้องฮึงหวีดวิ่งไปเร็วไว
ล้มราบกราบลงกับต้นโพธิ์ ไ้พ่อตายแล้วไม่มาได้”

สุนทรภู่ กวีเอกของโลกได้ประพันธ์บทกวีเกี่ยวกับ “โพธิ์” ไว้ดังนี้

นราศวัดเจ้าฟ้า

โพธิ์ไม้ในพุทธศาสนา ลำต้นงามสง่าเจดีย์น
ไม้สมัยพุทธกาลนานครัน เป็นพันธุ์ถิ่นทวีปชมพู

นราศเมืองเพชร

โพธิ์ไทรไม้งอกงามตามชอกหิน อินทนิลนางแย้มสดชื่น
เล่าต้นทมร่วมรอบขอบศิรี สุมาลีหล่นกลาดกุศดาสน

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ กวีศรีรัตนโกสินทร์ ร้อยกรองบรรยายเหตุการณ์

“ณ คางไม่มหาโพธิ์” ดังนี้

เจ้าเคียรชุมเคียรสายเคียร	คลีชตชนคเวียน
ณ อัสสตถพฤกษ์โพธิ์ใบ	
คือฟ้าคือดินแสงดงนัย	ร่วมรอบปลดถักย
ด้วยเดชเมตตาบารมี	
ขุนมารยกทัพโยธี	กัมปนาทธรณี
ประหนึ่งจะฉลิกจักรวาล	
คือจิตกระเจิงเพลิงกาฬ	ประหว่นวิญญาน
ยะเยือกยะเยียบเย็นสยของ	

บัคแม่ธรณีปรินอง

ถ่มตาญมารนอง

พิชิตพิชัยมารา

คือจิตขจิตขัดตา

เพิกพันมายุ

พระผู้รู้แล้วตื่นแล้ว

โพธิ์: ธรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สำนักทำพระจันทร์ มี โพธิ์ ตั้งอยู่หน้าคณะศิลปศาสตร์ รู้จักบริเวณนี้กันในนาม “ลานโพ” (เดิมไม่มี ธิ์) ซึ่งเป็นสถานที่อันสำคัญอย่างมากทางการเมืองการปกครองของประเทศไทย เพราะเป็นจุดเริ่มต้นของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 หรือเหตุการณ์สำคัญอื่นๆ ที่เราได้ทราบกันดีอยู่แล้ว (แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าเป็น โพธิ์ ซึ่งไม่ค่อยได้รับการดูแลรักษาจากผู้บริหารเท่าที่ควรจะเป็น จนกระทั่งเกิดหักโค่นลงมาครึ่งซีกเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ.2545)

แม้เคยมีผู้สันนิษฐานไว้แต่เดิมว่า “โพ ธิ์ ลานโพ ธรรมศาสตร์” เป็นโพธิ์ขึ้นก ด้วยเหตุผลที่ว่าไม่สามารถระบุได้ว่ามีเชื้อสายมาจากที่ใด หากจะเติบโตขึ้นมาได้ก็เพราะธรรมชาติของนกของกาที่ไปกิน ลูก/เมล็ดของต้นโพธิ์ แล้วมาถ่ายลงตรงที่นั่นเกิดเป็นโพต้นนี้ การเขียนหรือสะกดคำว่า “โพธิ์” กับคำว่า “โพ” มีความแตกต่างกันตรงที่

คำว่า “โพธิ์” นี้มีความหมายว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน นั่นคือ พระพุทธเจ้า และหากหมายถึงต้นไม้ ก็ต้องเป็นต้นโพธิ์ ที่สืบเชื้อสายมาจากโพธิ์ตรัสรู้ เช่นเดียวกับ โพธิ์ลังกา หรือ โพธิ์วัดมหาธาตุ เป็นต้น

แต่คำว่า “โพ” หมายถึง ต้นโพ ที่เป็นต้นโพทั่วไปซึ่งเกิดมาจากขึ้นกข้าก นั่นเอง

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนขอเสนอข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับ “โพ มธ.” ขึ้นใหม่นี่

พื้นที่บริเวณที่เป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นี้ แต่เดิมนั้นเป็นบริเวณของ

พระราชวังบวรสถานมงคลหรือวังหน้า นับตั้งแต่ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท (บุญมา) วังหน้าพระองค์แรกในสมัยรัชกาลที่ 1 เป็นต้นมา และแน่นอนว่าที่นี่เป็นหนึ่งในสถานที่ที่สำคัญมากๆ ในพระราชอาณาจักร กรุงรัตนโกสินทร์

ถ้าหากจะมีพิธีพินธุใดเกิดขึ้นและเจริญเติบโตมาได้ จนมีขนาดใหญ่เช่น โปธิ์ธรรมศาสตร์นี้ ย่อมเป็นต้นไม้ที่ไม่ธรรมดาแน่นอน ถ้าไม่ใช่ต้นไม้ที่บุคคลสำคัญในวังหน้าเป็นผู้ปลูกแล้ว ก็ย่อมเป็นการยากยิ่งที่จะอยู่รอดจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าต่อมาภายหลังพื้นที่นี้จะตกเป็นของวังหน้าพระองค์ต่อๆ มาจนถึงกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ พระองค์เจ้ายอดยิ่งยศ (ยอร์ช วอชิงตัน) วังหน้าพระองค์สุดท้ายในรัชกาลที่ ๔ ย่อมเป็นไปได้ที่จะต้องมีการปลูกโปธิ์ ลักครั้งในบริเวณวัง

หรือแม้แต่ต่อมาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง วังหน้าก็ตกเป็นของทหาร แต่โปธิ์ ก็ย่อมจะได้รับเคารพและให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก โดยดูจากขนาดที่สูงใหญ่และความสมบูรณ์ของ โปธิ์

และหาก โปธิ์ธรรมศาสตร์ เป็นโปธิ์ที่สำคัญดังที่กล่าวมาข้างต้น ก็คงจะสืบเชื้อสาย มาจาก โปธิ์วัดมหาธาตุซึ่งเป็นพันธุ์ โปธิ์ลังกา นั่นเอง

แม้เราได้เคยยอมรับข้อสันนิษฐาน หรือเหตุผลที่ว่าโปธิ์ธรรมศาสตร์เป็นโปธิ์นก แล้วเราก็ไม่อาจจะปฏิเสธในข้อสันนิษฐานและเหตุผลที่ว่า “โปธิ์ธรรมศาสตร์เป็นโปธิ์สำคัญ ที่สืบเชื้อสายมาจากโปธิ์วัดมหาธาตุ” ได้เช่นกัน

ถ้าข้อสันนิษฐานของผู้เขียนข้างต้นผิดไปจากความจริง และไม่ว่าโปธิ์ธรรมศาสตร์จะเป็นโปธิ์จากที่ใดก็ตาม แต่ด้วยความสำคัญในตัวของโปธิ์ธรรมศาสตร์ต้นนี้ ผู้เขียนขอตั้งข้อสังเกตระหว่าง “พระศรีมหาโพธิ์ตรัสรู้” และ “โปธิ์ธรรมศาสตร์” ดังนี้

1) พระศรีมหาโพธิ์เกิดมาเพื่อคู่บุญบารมีกับเจ้าชายสิทธัตถะ (พระพุทธเจ้า) เช่นเดียวกันกับที่โปธิ์ธรรมศาสตร์เกิดมาเพื่อเคียงคู่กับการสถาปนามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

2) พระศรีมหาโพธิ์ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเนรัญชรา ในขณะที่โปธิ์ธรรมศาสตร์ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา

3) พระพุทธเจ้า ทรงมีชัยชนะเหนือพญามารอิราช ตรัสรู้ภายใต้พระ-
ศรีมหาโพธิ์ เช่นเดียวกันกับที่ ประชาชนชาวไทย มีชัยชนะเหนือเผด็จการทหาร
ภายใต้โพธิ์ธรรมศาสตร์

4) เหตุการณ์ในข้อ 3 เกิดขึ้นขณะที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระชนมายุสามสิบกว่า
พรรษาเช่นเดียวกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ดังนั้น หากพิจารณาจากความสำคัญที่กล่าวมาทั้งหมดของ “โพธิ์ธรรม-
ศาสตร์” ก็สมควรอย่างยิ่งที่จะเปลี่ยนจาก “ลานโพ” เป็น “ลานโพธิ์” ตามความ
เหมาะสมและความหมายที่ถูกต้องของคำว่า “โพธิ์” ซึ่งหมายถึง ธรรมะและความรู้
ความตื่น ความเบิกบาน ของประชาชนชาวไทย เพื่อให้เป็นไปในทางเดียวกับชื่อ
ของมหาวิทยาลัย คือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่มี ธรรมะ และ ศาสตร์ คือ
ความรู้ นั่นเอง

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รัชกาลที่ ๗ ปทุมธานี มี “โพธิ์” เช่นกันทราบว่า
ประมาณ 8 ต้น ซึ่งปลูกโดยศิษย์เก่ารุ่น “เตรียมปริญญามหาวิทยาลัยวิชาธรรม
ศาสตร์และการเมือง” หรือ ตมธก. ทั้ง 8 รุ่น (พ.ศ.2481-2488) โดยจุดมุ่งหมาย
เพื่อให้เกิด “ลานโพธิ์” ขึ้นใหม่ที่ศูนย์รังสิต และในปี พ.ศ.2529/30 ก็ยังมีชาว
ธรรมศัตร์นำเชื้อสายของโพธิ์จากท่าพระจันทร์ไปปลูกไว้ระหว่างตึกโดมกับโรง
อาหารหนึ่งต้น ที่สำคัญคือในช่วงปี พ.ศ.2534/2535 มีการอัญเชิญหล่อพระศรี
มหาโพธิ์ลังกามาปลูกไว้บริเวณเรือนไทย โดยที่สมเด็จพระสังฆราชสมัยนั้นเป็น
ผู้ทรงปลูกด้วยพระองค์เอง

โพธิ์: คำโพธิ์

ก่อนอื่นต้องขอขอบคุณอาจารย์ สมบัติ พลายน้อย ที่ได้เขียนข้อมูลไว้ และขอแนะนำดังนี้

“ประเพณีบางแห่งในเวลาดุสิตสังกรานต์ มักจะทำไม้มาค้ำกิ่งโพธิ์ ชาวรามัญ ถือกันว่าจะทำให้มีอายุยืน ทางเชียงใหม่ก็ได้ยินมาว่าคนเผ่าคนแก่นิยมทำเหมือนกัน นอกจากนี้เขายังมีการเอาผ้าเหลืองมาห่มโพธิ์อีกด้วย ในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็เห็นจะโปรดให้ทำอยู่ เพราะมีปรากฏในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันว่า “ไม้คำโพธิ์ 26 ท่อน ได้ไปคำวัดบวรนิเวศ 4 วัดราชประดิษฐ 4 วัดเทพศิรินทราวาส 4 วัดบรมนิवास 2 วัดราชาธิวาส 2 วัดพระเชตุพน 2 วัดอรุณ 2 วัดราชโอรส 2 วัดประทุมวัน 4”

เรื่องเอาไม้คำโพธิ์นี้ เท่าที่พบหลักฐานมีกล่าวถึงเพิ่มขึ้นไปอีก คือในพระราชพิธีจักรพรรดิราชาธิราช ในรัชกาลที่ 1 ได้กล่าวไว้ว่า “8 ตำรวจทำไม้คำพระศรีมหาโพธิ์ใหญ่ ไม้แก่นยาว 10 ศอก 8 ต้น ทำไม้คำพระศรีมหาโพธิ์น้อย ไม้ไผ่ฤๅษียาว 7 ศอก 100 ต้น รวม 108 ต้น ทาดินสีทอง เบิกผ้าขาวหุ้มปลายเสาทุกต้น ใส่เบ้าตันละ 100 เบ้า เสร็จการพระราชพิธีแล้วเอาไปคำพระศรีมหาโพธิ์ในพระอาราม”

และเมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ (พระราชธิดาองค์ที่ 5 ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก) ทรงพระประสูติ ก็ได้มีการเอาไม้คำโพธิ์เหมือนกัน ดังมีปรากฏในพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนหนึ่งว่า “ไม้คำโพธิ์ปรากฏว่าเท่าพระชนมพรรษา ท่อนหนึ่งยาว 8 ศอก ทาดินสอทองกรอกเบ้า ผ้าขาวหุ้มไปคำพระศรีมหาโพธิ์ทีเดียว”

ดังนั้นจะเห็นว่าไม้คำโพธิ์นั้นต้องตกแต่งทาดินสอทองหุ้มผ้าขาว และข้อสำคัญก็คือกรอกเบ้าไว้ข้างในด้วย ธรรมเนียมค้ำกิ่งโพธิ์นี้ปรากฏว่าชาวรามัญเขาก็คือเป็นประเพณีอย่างหนึ่ง ซึ่งมักจะทำในเทศกาลสงกรานต์ มีการแห่แหกันอย่างสนุก

ไม่ว่าจะนำไปคำก็ต้องปิดกระดาดสี่ ทาขมื่นอย่างสวยงาม การค้าโพธิ์ตามความเข้าใจของคนโบราณเข้าใจกันว่าค้าแล้วอายุจะยืน แต่ในอีกความหมายหนึ่งก็กล่าวกันว่า การที่เอาไม้ค้ำกิ่งโพธิ์นั้น ก็เพื่อจะไม่ให้กิ่งโพธิ์ซึ่งเป็นไม้ประจะมีกิ่งก้านแผ่สาขาใหญ่กว่านั้นต้องหักเป็นอันตรายลงมา

บางท่านก็ตีความหมายไปอีกทางหนึ่งว่าการค้าโพธิ์หมายความว่า เป็นพิธีผดุงความรู้ เพราะการศึกษาเป็นสิ่งที่จำเป็นของมนุษย์อย่างหนึ่ง และคำว่า โพธิ์พุทท ก็มาแต่ธาตุศัพท์อันเดียวกัน แปลว่า ความรู้ ฉะนั้น การค้าโพธิ์ ก็คือ การผดุงความรู้ความศึกษานั้นเอง แต่ตามความเห็นนี้ค่อนข้างจะวิวัฒนาการมากเกินไป เพราะคนแต่ก่อนเห็นจะไม่มีใครมองไปถึง ส่วนมากมักจะเข้าใจว่าเป็นการทำเพื่อให้อายุยืนมากกว่าอย่างอื่นและตามพิธีที่ได้ยกมากล่าวนั้น ก็แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดแล้ว

โพธิ์เป็นที่สำคัญมาก เมื่อมีการเผาศพมักจะเอาเถาเถาที่เผาพม่าไปผูกไว้ที่โคนโพธิ์ จึงดูคล้ายจะเป็นที่เก็บกระดูกไปด้วย เพราะถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ อันจะคุ้มกันภัยอันตรายต่างๆ แต่ไม่นิยมปลูกในบ้าน เพราะเป็นต้นไม้ใหญ่เหมาะที่จะอยู่ในวัดหรือสถานที่สำคัญๆ เท่านั้น”

กฎหมายคุ้มครองโพธิ์

ในสมัยกรุงศรีอยุธยามีการตรากฎหมายไว้ 2 ฉบับคือ

1. พระไอยการลักษณะโจร พ.ศ. 1903 ในรัชสมัยพระเจ้าอู่ทอง บัญญัติไว้ว่า

๐ มาตราหนึ่ง พี่น้องพ้องพันข้าคนผู้ใดลักลอกองค์พระพุทธรูปลอกล้างพระสรูปพระเจดีย์ แลฟันพระศรีมหาโพธิ์ สร้างพระวิหารกุฏิสถานะศาลาเจ้า

โพธิ์ } รู้ว่าทำร้าย มิเอาตัวมาถวายแก่พระผู้เป็นเจ้า แลหมีได้เอามาวางยังกรม
ทาส } พระนครบาล

ให้ลงโทษในวรางเลมิต 8 สถาน สถานหนึ่งให้ฆ่าเสีย สถานหนึ่งให้ตัดปาก
สถานหนึ่งให้ริบราชบาต เอาตัวลงญ่าช้าง สถานหนึ่งให้ทวนด้วยสวดหนึ่ง

50 } ที่สถานหนึ่งให้เอาตัวออกจากราชการ สถานหนึ่งให้ไหมจตุระคุณ สถาน
25 } หนึ่งให้ไหมทวีคุณ สถานหนึ่งให้ไหมลาหนึ่ง โทษ 8 สถานนี้ พระพุทธิ
เจ้าอยู่หัวจะลงโทษสถานใด ท่านจะมีพระราชโองการเอง ฯ

2. พระโอยการอาษาหลวง ฉบับที่ 4 เข้าใจว่าตราไว้ในรัชสมัยพระเจ้า
อู่ทอง บัญญัติไว้ว่า

◎ มาตราหนึ่ง สมเด็จพระมปิตรพระเจ้าอยู่หัวมีที่เสด็จพระราชดำเนิน
ไปการณรงค์สงครามก็ดี ไปประกาศแห่งใดใดก็ดี ท่านหมื่นให้มีผู้รกราชบาต ล้าง
พระเจดีย์พระศรีมหาโพธิ์พระวิหารกุฎีสถานบริเวณวนาวาศักอันเลย ถ้าผู้ใด
ขึ้นกระทำท่านจะให้ทวนด้วยลวดหนึ่ง 10 ที ฯ

- การทอผ้าเหลืองตันโพธิ์ ทอผ้าแดงตันกระจาว
ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง สีแดงบนยอดงามไม้
คำอายุที่บ่งสำคัญสืบชาเพยดา ส่วนสีเหลือง
บ่งถึงสืบชาพระพุทธศาสนา
- การไฟกหัวแดงเจ้าพ่อดอยเขางาม การใช้สี
ผ้าขาวผ้าแดงเป็นเครื่องทักขยชาติต่อเพยดา
ในผามพิธีพืชนผีเมง ลำปาง

ชาวบ้านแห่ประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์

การค้ำโพธิ์ในประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

สรุป

ในท้ายที่สุด ผู้เขียน หวังเป็นอย่างยิ่งว่า อาหารสำหรับดับความกระหาย ออยากคือ ความรู้ จากเรื่อง “โพธิ์” ที่ได้อ่านมาทั้งหมดนี้ จะทำให้ท่านอิ่มเอม ได้บ้างและคงจะพอแก้ปัญหาที่ ตั้งเอาไว้ว่าเป็น “**เรื่องที่เรายังไม่รู้**”

อย่างไรก็ตามสำหรับความรู้นั้นก็เป็นอย่างเดียวกับ อาหาร ที่เราต้อง ทยอยๆ กินบ่อยๆ และยิ่งแสวงหาให้มีความแปลกมากเพียงใด ยิ่งน่ากินน่ารับประทาน และได้รับรสชาติเพิ่มมากขึ้นเพียงนั้น เอาเข้าจริงแล้วก็ขึ้นต้นบทความด้วยคาถาบูชา พระศรีมหาโพธิ์ ดังนั้นจึงขอลงท้ายบทความนี้ด้วย คาถาบูชาพระศรีมหาโพธิ์พร้อม ทั้งพระเสมาอารามอันศักดิ์สิทธิ์ ทุกที่ทุกสถานในไตรภูมิจักรวาล

ขอจงดลบันดาลให้ “**โพธิ์ธรรมศาสตร์**” และ “**มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์**” จงอยู่เป็นร่วมพสุภักซ์และหลักชัยอันแข็งแกร่ง สถิตอยู่ ณ ท่าพระจันทร์ ขอให้ รอดพ้นจากการทำลายในรูปแบบของ “**การเมืองแห่งการทำให้ลืม และการทำให้จำ (politics of remembering and politics of forgetting)**” จาก กลุ่มคนบางพวก ที่ทำลงไปโดยไม่ตั้งใจ หรือทำไปด้วยความจงใจอย่างยิ่ง และ โดยประการทั้งปวง เพื่อการธำรงไว้ซึ่งการศึกษาของชาติและราชรัฐไทย ตลอด จนการรักษาไว้ ซึ่งสัญลักษณ์ทางการต่อสู้ของประชาชนและประชาธิปไตยอันดั่งาม ให้คงอยู่ตลอดไป

ถ้าหากเป็นไปได้ขอให้การกลับมาของ “**ธรรม**” และ “**ศาสตร์**” แห่ง **มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง** ตามปรัชญามหาวิทยาลัยเปิดอันเปรียบ เสมือนดั่ง “**บ่อน้ำบำบัดความกระหายของราชรัฐ**” เพื่อเป็น “**ร่มโพธิ์ร่มไทร**” แก่ประชามหาชนชาวไทย ในรูปแบบ “**ตลาดวิชา**” เพื่อเปิดโอกาสทางการศึกษา ตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาอย่างแท้จริง

ขอจงสำเร็จด้วยอานุภาพแห่ง “**ธรรม**” คือความดี ด้วยเทอญ...

**“วันทามิ อาราเม พันธเสมายัง โพธิ์รุกขัง เจตียัง
ลัพเมโทลัง ขะมะระมะเม ภันเต สาธุ อุนุโมทามิ”**

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

จักรพรรดิพงศ์ (จาต), พระ. **พระราชพงสาวดาร ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์.**

พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2504.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. **อยุธยา: ประวัติศาสตร์และการเมือง.** กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ และมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, 2542.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. **ตำนานพุทธเจดีย์.** พระนคร: โรงพิมพ์ไทยพิทยา, 2490.

_____. **พระราชพงสาวดาร ฉบับพระราชหัดถเลขา.**

พระนคร: โรงพิมพ์ศิwap, 2511.

_____. **เรื่องพระปฐมเจดีย์.** พระนคร: กรมศิลปากร, 2506.
ประชากรจักรจักร (แซม บุญนาค), พระยา. **พงสาวดารโยนก.** พระนคร: ไสภนพิพรรณาการ, 2478.

พระพุทธรูป. สุรัส กาญจนพบ. **อรรถกถาพุทธวงศ์.** กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิพลโลก, 2522.

พระมหานามะ. ปรีดิธรรมธาดา, พระยา. **มหาวงศ์พงสาวดารลังกา.**

พระนคร: โรงพิมพ์ไทย, 2541.

สุนทรโวหาร (ภู่), พระ. **นิราศสุนทรภู่.** พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504.
ทรงวิทย์ แก้วศรี. **พุทธสถานในเอเชียใต้.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2519.

วชิรญาณวโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. **ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร เล่ม 1.** กรุงเทพฯ: มหามงกุฎราชวิทยาลัย, 2513.

_____. **พุทธประวัติ เล่ม 1.** กรุงเทพฯ : มหามงกุฎราชวิทยาลัย, 2495.

ศูนย์สุโขทัยศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก. **จารึกสุโขทัย:**

ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1, 2520.

สง่า กาญจนาคพันธุ์, ชุนวิจิตรมาตรา และ นายคำรา ณ เมืองใต้. **เล่า**

เรื่องขุนช้างขุนแผน. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2545.

สา, สมเด็จพระสังฆราช. **พุทธประวัติ เล่ม 3**. กรุงเทพฯ : มหามงกุฎราช
วิทยาลัย, 2512.

สุจิตต์ วงศ์เทศ, บรรณาธิการ. **นิคยสารศิลปวัฒนธรรม** ลำดับที่ 283
ปีที่ 24 ฉบับที่ 7. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, พฤษภาคม
2546.

แสง มนวิthur, ร.ต.ท. . **ชินกาลมาลีปกรณ์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บำรุง
นุกุลกิจ, 2518.

เอเดียน สอนตกราต เขียน. แปลโดย ภัทราพร สิริกาญจน์ และคณะ.

สัญลักษณ์แห่งพระสอุป. กรุงเทพฯ: คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537.

อำนวย คอวนิช. **ต้นไม้กับพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์
การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2520.

หนังสือภาษาอังกฤษ

- Cunningham, Alexander. *The Ancient Geography of India ; the Buddhist Period including the Campaigns of Alexander and the Travels of Hwen-Thsang*. Varanasi: Indological Book House, 1963.
- Malalasekera, Gunapala Piyasena. *Dictionary of Pali Proper Names*. London: Pali Text Society, 1960.
- Thakur Phanit. *Kalyanamitr : Religious and Cultural Ties Between Sri Lanka and Thailand*. Bangkok Thailand: Amarin Printing, 2001.

เครือข่ายใยพิภพ

- <http://www.forest.go.th/nursery/pud/po.htm>
- <http://www.watsaingarm.org/buddhistdictionary%20v1.00pan196.html>
- <http://www.siamhope.com>
- <http://mahamakuta.inet.co.th/T-BOOK/Rama4Paticca.html>
- <http://www.84000.org/one/4/01.html>

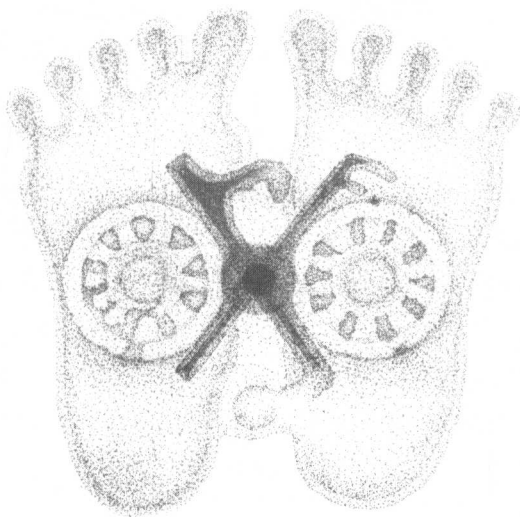
เล่าเรื่องดงศรีมหาโพธิ์

สุจิตต์ วงษ์เทศ

10 กันยายน 2545

ณ วัดพระศรีมหาโพธิ์ ตำบลโคกปี่

อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี

เล่าเรื่องดงศรีมหาโพธิ์

ผมต้องกราบเรียนว่าผมมาในนามเด็กวัดตันโพธิ์ที่รวมหัวกัน แล้วก็สมมุติว่ามีใครคนหนึ่งเป็นตัวแทนกล่าวต้อนรับแขกผู้มีเกียรติทุกท่าน ที่ได้มาแสวงโมกษธรรมหรือแสวงบุญที่ได้ตันโพธิ์ศรีมหาโพธิ์ (อ่านว่า สี่-มะ-หา-โพด)

คนโบราณเขาต้องเอามือรองรับใบโพธิ์ที่ปลิดลงมาจากต้น กลับไปบูชาที่บ้าน แต่ในวันนี้ตันโพธิ์เพิ่งผ่านฝนมาหมาดๆ ใบไม่ปลิด ต้องมาราวๆ เดือนมีนาคม เมษายน จึงจะได้ใบโพธิ์กลับบ้าน อย่าไปเด็ดนะครับเดี๋ยวมีอดวัน โพธิ์ศักดิ์สิทธิ์ ต้นนี้ถ้าหากว่ากิ่งใดก็ตามเปราะหรือเอนไปทางทิศใดหมู่บ้านทางทิศนั้นจะฉิบหาย เพราะฉะนั้นต้องช่วยกันทำไม้ค้ำโพธิ์

ผมเองเป็นคนบ้านนี้เกิดที่นี่ แต่ไม่คิดว่าจะมาตายที่นี่ เข้าใจว่าจะไปตายที่อื่นนะครับ เกิดมาสันดานของเจ๊กปนลาว โดยเฉพาะผมอาจจะจะเป็น ก.ก.ร. (ก่อนการร้าย) ก็ได้ พ่อผมเป็นลาว ตะกี้ได้ฟังเทศน์มหาชาติ พ่อผมจะตายไปแล้วจะเทศน์บนสวรรค์หรือนรกไม่ทราบไม่เกี่ยวกับ ส่วนแม่ยังอยู่เป็นเจ๊กแต่จิวเพราะฉะนั้นใครจะลูกเจ๊กหลานเจ๊ก อย่าโกรธผมเลย ผมใช้เจ๊กอย่างบริสุทธิ์ใจ เนื่องจากผมไม่ใช่จีน เจ๊กแท้ๆ เจ๊กข้าหรือเจ๊กขาวนารับจ้างทำนาคนอื่นมาตลอด ก่อนอื่นบรรพบุรุษนั้นมาจากเมืองธมมวณฺเฑน เชียงขวาง พวกขวตเชียงขวาง จะอยู่ลาวหรือเวียงจันทน์ทางตะวันออกติดเวียดนาม

คุณสุจิตต์ วงษ์เทศ บรรยายเรื่องดงศรีมหาโพธิ์ ให้คณะสื่อมวลชน เมื่อคราวไปทัศนศึกษา ปราจีนบุรี-สตูลก็อกชม

อันดินแดนแถบนี้เป็นมาอย่างไร คิดว่าอาจารย์ชาญวิทย์คงจะอธิบายแล้ว มีรอยพระพุทธบาทพูนีนวัน รอยนี้พระพุทธบาทที่มีแห่งเดียวในประเทศไทย คือมี 2 ตีน ที่อื่นเขามีตีนเดียวเท่านั้น พุทธบาทสระบุรีก็มีตีนเดียว ก็ประทานโทษผม ใช้ศัพท์สมัยพ่อขุนรามคำแหง ในศิลาจารึกเรียกตีนพระพุทธเจ้า คือรอยพระพุทธบาท เพราะฉะนั้นผมจึงสรุปย่อในแง่ของสังคมสมัยใหม่ ส่วนสังคมในอดีต ไปอ่านเอาเอง สังคมสมัยใหม่เดิมทีแล้วสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่นี้เป็นดงโจรครับ เป็นป่าเป็นดง เขาจึงเรียกว่าดงศรีมหาโพธิ์ ที่เรียกว่าดงศรีมหาโพธิ์ก็เพราะต้นโพธิ์ ต้นนี้จะมาจากลังกาหรืออินเดียไม่ทราบ แต่การเอาหน่อพระศรีมหาโพธิ์เกิดขึ้นจริง อย่างน้อยมีศิลาจารึกยืนยัน คือจารึกสุโขทัยหลักที่ 2 ที่อายุเท่ากับพ่อขุนรามคำแหงที่ประเทศไทยโกหกเรามาตลอด การที่บอกว่ามหาเถรศรีศรัทธาไปเอาหน่อพระศรีมหาโพธิ์มาจากลังกาแล้ว เอาไปปลูกทั่วประเทศในบริเวณภาคกลาง ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีศิลาจารึกและยังมีนิทานตำนานยืนยัน เรียกว่านิทานพระมหาเถรไหล่ลาย

นิทานต้นโพธิ์ต้นนี้ก็อ้างถึงพระมหาเถรไหล่ลาย มหาเถรไหล่ลายนี้หมายความว่า มหาเถรคนนี้เป็นพระแต่ตอนที่เป็นหนุ่มเป็นวัยรุ่น ไปเป็นผู้กับนางสนมในราชสำนัก เลยกถูกจับสึกตรงไหล่ให้ไปเป็นชีช้า ตอนหลังท่านไปเป็นใหญ่ในราชวงศ์สุโขทัย เพราะท่านมีเชื้อสายพ่อขุนผาเมือง ราชวงศ์สุโขทัย มีเอกสารมีศิลาจารึก มีตำนาน อันนี้คือเรื่องเกี่ยวกับพระศรีมหาโพธิ์

ถ้าท่านอยากรู้วิธีคิดของชาวบ้านเป็นอย่างไร ให้ดูที่หน้าบรรณเขามีปู้นเรื่องพระศรีมหาโพธิ์แล้ว มีธงชาติไทยสอดคล้องกับ ร.ม.ต. กระทรวงวัฒนธรรมปัจจุบัน เพราะเนื่องจากเขตนี้นี้เป็นเขตของวังน้ำเย็น ถ้าท่านเห็นกำแพงศิลาแลงข้างหน้าที่ก่อยาว พวกวังน้ำเย็นเขาสร้างชาวบ้านไม่ได้สร้างอย่าเข้าใจผิด

เดิมที่เรียกว่าวิหารคด ที่เรียกว่าวิหารคดเพราะว่ามันไม่ตรง มันกลม ถ้าเป็นสี่เหลี่ยม เขาก็ไม่เรียกว่าวิหารคด เขาเรียกว่าวิหารเหลี่ยม เป็นที่อยู่ของพระสงฆ์องค์เจ้า ในสมัยผมเด็กพระต้องเดินธุดงค์ จากระยอง จันทบุรี ชลบุรี จะไปนมัสการรอยพระพุทธบาทสระบุรี ต้องเดินผ่านทางนี้ ถ้าไม่ผ่านไปปักกลดนมัสการต้นโพธิ์ศรีมหาโพธิ์ต้นนี้ก่อน ถือว่าไม่ได้บุญ ถือว่าบุญไม่สมบูรณ์

ถามว่าคนรู้จักต้นโพธิ์ต้นนี้มานานหรือยัง ผมคิดว่าปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา เพราะเหตุว่าพระเจ้าตาก พระเจ้ากรุงธนบุรี หนีกองทัพพม่าออกจากวัดพิชัย อยุธยา เข้านครนายก ผ่านดงละครปัจจุบันอยู่จังหวัดนครนายก แล้วผ่านมาทางชายคา ศรีมหาโพธิ์คือบริเวณแถบนี้ ซี่มาเพื่อไปรวมพลใหม่เพื่อจะไปยึดจันทบุรี เอาเป็นว่าพระเจ้าตากผ่านมาทางนี้ก็แล้วกัน ถามว่าทำไมผ่านมาทางนี้ เพราะว่าพม่าตั้งอยู่ปากน้ำเจ้าโล้ ปากน้ำเจ้าโล้อยู่ทางทิศนี้ เขตอำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา หรืออำเภอบางน้ำเปรี้ยว เดิมเป็นเขตของท่านประธานสภา ประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ เขาอยู่ทางนั้นเรียกว่า ปากน้ำโยธกา ปากน้ำโยธกาพม่ายกเอาไปจากอยุธยาเพื่อจะมาไล่ เพราะมีกองพลอยู่กองพลหนึ่ง คือกรมหมื่นเทพพิพิธเป็นคนสนิทของเจ้าฟ้ากุ้ง เจ้าฟ้ากุ้งถูกปฏิวัติในอยุธยาถูกฆ่า กรมหมื่นเทพพิพิธถูกเนรเทศไปอยู่ลังกา

กรมหมื่นเทพพิพิธไปอยู่ไหนปฏิวัติได้หมด และไม่ค่อยสำเร็จ ไปลังกา ก็ปฏิวัติไม่สำเร็จก็เลยกลับอยุธยาตั้งก็อยู่ปากน้ำโยธกาเพื่อตีพม่า รู้ทั่วว่าพม่ามาตีกรุงศรีอยุธยานั้นแตกแน่ พม่ายกทัพมาไล่ กรมหมื่นเทพพิพิธหนีอีกอยู่ไม่ได้ เป็นกบฏตลอด เป็นพวกนักปฏิวัติแต่ไม่สำเร็จ หนีไปอยู่พม่า เป็นก๊กพระเจ้าพินายที่พระเจ้าตากยกทัพไปฆ่าที่หลัง

เอาหละกรมหมื่นเทพพิพิธหนีไปอยู่พม่าแล้ว พระเจ้าตากก็ซี่มาพร้อมไพร่พลประมาณ 500 คน มาตีเอาโจรได้ 20 คน มาเอาพวกดงโจรทั้งหลายไปเป็นพรรคพวกเข้าทางชลบุรี เข้ามาทางบางละมุง ออกพักยาจากนั้นจึงเข้ากรุงศรีอยุธยา นี่คือเส้นทางเดินทัพของพระเจ้าตาก เพราะฉะนั้นจึงมีนิทานและคำบอกกล่าวเล่าสืบต่อกัน

เฮ็ดบ้านกินบ้าน ฟังหูเข้าสองหู แล้วแต่ใครจะเชื่อหรือไม่เชื่อ แต่คนโบราณเขาพูดก็เป็นคนร้ายเท่ากับไม่ตี ผู้คนตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัย นอกจากพวกนี้หนีเป็นช่องโหลมาเขาจึงเรียกว่า ดงศรีมหาโพธิ์ จนกระทั่งรัชกาลที่ 3 ทะเลาะกับเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ ท้าวสุรนารีจะมีวีรกรรมจริงหรือไม่ให้ไปอ่านวิทยานิพนธ์ ผมจะไม่เล่า ณ ที่นี้

เอาเป็นว่าทางฝ่ายกรุงเทพฯ เผากรุงเวียงจันทน์ก็เลยกวาดต้อนคนลาวพวกกับคนเวียงจันทน์ คนเวียงจันทน์ดั้งเดิมคือคนอีสาน ในเวียงจันทน์เต็มไปด้วย

คนพวน คนดั้งเดิมคือคนอีสาน หนีมาก่อนแล้ว หนีมาตั้งแต่สมัยพระสุริยวงศา มาอยู่แถวอีสาน เพราะฉะนั้นพวกที่อยู่ดั้งเดิมคือพวกกลุ่มชน ถูกกวาดต้อนมา เพราะว่าเงื่อนไซ พวนไม่ชอบเจ้าอนุวงศ์ อีกส่วนหนึ่งถูกกวาดต้อนเป็นเชลย ก็เวะตามทางเรื่อยมา ตั้งแต่หนองคาย อุตร ร้อยเอ็ด สิบเซื้อสาย จนกระทั่งมาตั้งในแถบภาคกลาง บริเวณรอบกรุงเทพฯ โดยเฉพาะทางภาคตะวันออก เพื่อให้คนลาวเอาไว้ป้องกันกองทัพเขมรกับญวน ที่จะยกมาตีกรุงเทพฯ ให้มาต้านทานก่อนเท่านั้นเอง

เพราะฉะนั้นถิ่นฐานคนลาวตัวจริงตั้งอยู่สระบุรีมาถึงนครนายก บ้านหนองหัวริน มาถึงบ้านหนองหัวทราย ในเขตอำเภอศรีมโหสถปัจจุบัน ออกไปถึงพนสนิม จังหวัดชลบุรี นั้นเป็นทางสิ้นสุดของถิ่นฐานลาว สมัยรัชกาลที่ 3 วิธีการตั้งถิ่นฐาน รัฐในกรุงเทพฯ สั่งว่า มึงต้องตั้งถิ่นฐานอย่างนี้คือ 1. บ้านไทย 2. บ้านลาว 3. บ้านไทย 4. บ้านลาว ให้ลาวไทยสลับกัน ให้พวกไทยคุมคนลาวอีกทีหนึ่ง ไม่ให้คิดกบฏ เพราะฉะนั้นลาวรวมไทยอยู่ที่หนึ่ง ลาวไม่ชอบชี้หน้าพวกไทย ก็เลยไปทำงานกับเจ๊ก ไปมีผัวเจ๊กเมียเจ๊กได้ ก็เลยเป็นเจ๊กปนลาว นี่คือพัฒนาการทางสังคมเท่านั้นเอง

แถบนี้ก็เป็นเซนต์เตอร์ของคนจากกลุ่มที่ราบสูง คือกลุ่มอีสานที่จะลงไปอยู่ชายทะเล เพราะฉะนั้นจะเป็นกลุ่มรองรับพวกนายฮ้อยหมิ่นฟ้าทั้งหลายคือ ขบวนควายต้อนควายมาขาย ควายมันไม่ใช่ทำนา ใช้แต่พวกวัว ควายมันก็เลยมารวมอยู่ภาคกลาง เพราะควายมันทนการต้อนอยู่กับกรดได้ แต่วัวมันอยู่กับแอ้งได้แล้ว ในภาคกลางโคลนเลนหนามาก กำลังของวัวไม่พอ คุณจะสังเกตเกวียนภาคกลาง ล้อมันจะมที่มา เพราะต้องขนของหนัก ต้องผ่านโคลนเลน เพราะฉะนั้นต้องต้อนควายที่นั่นเพื่อไปขายพนสนิม ก็เป็นเสร็จสิ้นกิจบ แล้วก็กลับบ้านโคราชหรือไปอีสาน เพราะฉะนั้นเป็นช่องจากอีสานลงมา เดียวก่อนคงจะได้รู้จัก อาจารย์ชาญวิทย์ ไนวันพรงนี้ว่า ประเภทช่องจอม ช่องสุรินทร์ ช่องศรีสะเกษ ช่องบุรีรัมย์ ช่องบัวบก ช่องเขมร ซึ่งเป็นเส้นทางลงมาทางนี้ทั้งสิ้น

เพราะฉะนั้น ท่านจะเห็นว่าลักษณะศิลปกรรมอีสานกับกลุ่มชายทะเลตะวันออก เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ที่เราเรียกว่ายุคเจนละ หรือพวกลาวดลาลาญลาญปฏิวัติ

เหตุนี้จึงสัมพันธ์กับทางอีสานโดยตรงมาตั้งแต่สมัยโบราณ แต่ก็ยังเป็นเหตุอีกเหตุหนึ่ง เพราะเราพบว่าเทวรูปตั้งแต่พระนารายณ์มีอิสระโดดเดี่ยวในประเทศไทย พบ 3 แห่ง ที่สุราษฎร์ธานี ปราจีนบุรีที่นครศรีธรรมราช และที่ศรีเทพ เพชรบูรณ์ นอกนั้น ไม่พบในลักษณะศิลปกรรมแบบนี้ ทั้งหมดคือภาพกว้างๆ

เมื่อเกิดลามาตั้งถิ่นฐานต่อไปนี้เจอกับลาวเข้ามาคนอยู่ที่ไหน เจ็กไทยอยู่ที่ไหน ไม่ต้องห่วง แต่ในขณะเดียวกันสมัยรัตนโกสินทร์ ดินแดนแถบนี้คือดงช้าง เพราะฉะนั้นพวกมอญจึงมาตั้งกองช้างอยู่ที่นั่น ปัจจุบันเรียกว่าบ้านโคกมอญ ยังมีเจดีย์แบบมอญอยู่สถาปัตยกรรมแบบมอญ แต่ความรักชาติไทยมีมากหนักหนาทางราชการเลยให้เปลี่ยนโคกมอญเป็นโคกไทย ปัจจุบันเรียกว่าโคกไทย ก็บอกแล้วว่าที่นี่เป็นดงโจร เป็นดงโจรกระทั่งจอมพลสฤษดิ์ไล่ จอมพล ป. ออกไป จอมพลสฤษดิ์ต้องมาตั้งกองปราบพิเศษที่นี่เพื่อปราบโจรโดยเฉพาะ เพราะเป็นช่องโจร

เป็นช่องโจรก็เพราะเขตต่อเนื่อง 3-4 จังหวัด ปราจีนบุรี ชลบุรี ระยอง ฉะเชิงเทรา จันทบุรี ตราด ต่อเนื่องหมด คือลวงน้ำเย็นของพี่เหาะแถวนั้น โคตรโจรทั้งหมด จอมพลสฤษดิ์ต้องมาตั้งกองปราบพิเศษ ในยุคนั้นมีเสือจอมพล ขุนโจรร้อยศพ สมัยผมเป็นนักศึกษา มาชุดคันที่ไปขาม ต้องมีกองปราบพิเศษมาเผ่า เพราะมีนักศึกษาประมาณ 100 กว่าคนต้องใช้คนเหมือนพระเจ้าตาก เพราะเดิมที่ถึงฤดูกาลเดือนห้าจะต้องมีงานพนัสประจำปี เพื่อนมัสการตันศรีมหาโพธิ์ ไม่มีถนน ไม่มีทีวี รถยนต์ ที่จะรับส่งคนโดยสาร ต้องเดินเดินลูกเดียว เดินลัดคันทามา

เพราะฉะนั้นก็เกิดชุมชนหมู่บ้านเป็นระยะๆ เพราะว่าคนเดินทางมานมัสการตันโพธิ์มันเป็นหมื่นๆ ก็ต้องแวะกินข้าว กินน้ำกินท่า ต้องแวะเยี่ยมญาติโยมทั้งหลาย จนกระทั่งหลังพ.ศ. 2500 จอมพลสฤษดิ์พัฒนาอุตสาหกรรม มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 มาเริ่มต้นตัดถนน หมู่บ้านก็เริ่มร้างไปทีละจุดๆ สำหรับที่ทำให้หมู่บ้านร้างก็คือสงครามเวียดนาม เส้นทางที่ผ่านมาก็คือเส้นทางพระเจ้าตาก เคลื่อนทัพมาจากท่าเรือสัตหีบ ไปอยู่ค่ายรามสูรที่โคราช และเส้นทางที่กบินทร์บุรี ที่ท่านจะต้องผ่านไปก็สัตหีบ พนมสารคาม ชลบุรี ก็มีแคมป์ฝรั่งคือแคมป์ทหาร

จีไอ กลุ่มหนึ่งมาจากอเมริกัน โดยเฉพาะมาตั้งค่ายอยู่ที่นี้ อีกกลุ่มหนึ่งตั้งไว้สำหรับ
รองรับพวกนักบินเวียดนามที่อุบลและนครพนม ที่ซบปี 52 ที่ไปโยนระเบิดเวียดนาม
มาระบายความใคร่ที่สัสตีบ ชลบุรี ก็เกิดการเคลื่อนย้ายขบวนใหม่ คือคนก็ไป
ทำมาหากินกับฝรั่งหมด หมู่บ้านก็เริ่มร้างไปทีละเล็กละน้อย รวมถึงบ้านผมด้วย
คนลาวพวนเป็นพวกที่ชอบในทางการค้า ชยันชั้นแข็ง เทียบกับลาวพวนคือสำเนียง
ไทยพะเล็ด เอ็ดหยังเอ็ดเวียก ไม่ใช่ไปได้สำเนียงพวนจะใกล้เคียงกับผู้ไทดำ ผู้ไทแดง
ที่เวียดนามเหนือ เพราะถิ่นฐานดั้งเดิมมีติดกัน เพียงแต่มีเส้นกันอาณาเขตตาม
แผนที่สมัยใหม่ ฉียงขวางไปทางเวียดนามก็เข้าแล้วผู้ไทดำ แถวเดียนเบียง
พญาติดกันทั้งนั้น

พวนเป็นชื่อเทือกเขา ไม่ได้หมายความว่า เป็นเครื่องไม้เครื่องมืออะไร
ปกติพวนไม่ได้คิดว่าตนเองเป็นลาว ถูกเรียกเป็นลาว เพราะตำราประวัติศาสตร์
ที่อาจารย์ชาญวิทยมได้มีส่วนเกี่ยวข้อง ตำราประวัติศาสตร์ไทย เรียกตนเองเป็นลาวหมด
แต่พวนเรียกพวกตนว่าพวนเฉยๆ บ่แม่นลาว เป็นพวนหรือไม่ ฉะนั้นก็เรียกตัว
เองว่าไทพวน ไทอย่างนี้ ไม่มี “ย” ไทอย่างนี้เป็นคนไม่ใช่คนไทยในรัฐชาติไทย
ไม่ได้เกี่ยวกับความเป็นไทย ไทหมายถึงคนเฉยๆ เหมือนอีสานถามว่า เจ้าไป
บ้านได้ ถามว่ามึงเป็นคนที่ไหนเท่านั้น คนเวียงจันทน์ เช่นเดียวกับไทพวน มี
สมาคมชาวไทพวนอยู่พาต้าปิ่นเกล้า เพราะว่าคนที่ก่อตั้งสมาคมไทพวนเป็นเมีย
เจ้าของพาต้าปิ่นเกล้า พวนบ้านหมี่ที่ลพบุรี

ท่านคงเคยได้ยินคำว่าแซบอีหลี แซบอีหลีเด้อ กินส้มตำ ลาบ ก้อย
ส้มตำแซบอีหลี ร้านแซบอีหลีอยู่ตรงสะพานขาว ขณะนี้จึงไปแล้ว จึงไปนานแล้วอยู่
ใกล้ๆ กับโรงพยาบาลมิชชั่น ปัจจุบันเป็นโรงฉายหนังโป๊ เจ้าของร้านแซบอีหลี
ชื่อมหาคำพาเป็นพวนจากห้วยซ้า ที่นี้ไปตั้งร้านขายลาบ ขายส้มตำที่กรุงเทพฯ เพื่อ
รับคนขับสามล้อ โดยเฉพาะสามล้อนั้นหมู่เฮาทั้งสิ้น พวกลาวทั้งนั้น คุณหญิง
คุณนายในกรุงเทพฯ อยากฟาดส้มตำฟาดข้าวเหนียวบ้าง ก็ให้คนใช้ไปซื้อ ไม่
ทราบว่าร้านนี้มีเมลงวัน แถมเมลงวันฟรี เมลงวันเต็มไปหมด ลาบ ส้มตำ ข้าวเหนียว
ส้มตำของร้านแซบอีหลีค่อยๆ ขยายอิทธิพลไปสู่ซอยหลังสวนเข้าเวทีมวยราชดำเนิน
จึงกระจายทั่วราชอาณาจักร ในปัจจุบันนี้เกิดร้านแซบอีหลีเป็นล้านๆ ที่

มาสถานีโทรทัศน์ช่อง 4 วิถีบางขุนพรหม เกิดมาจากบางขุนพรหม อ.ส.ม.ท คนที่เป็นหัวหน้าฝ่ายจัดรายการ และสร้างสถานีโทรทัศน์วิถีบางขุนพรหมคนแรกคือ คุณจ่านงค์ รังสิกุล ตายไปแล้ว เป็นคนหัวชาอยู่แถวนี้ อยู่ติดศรีมโหสถ คนหัวชาไปเรียนหนังสือที่นครนายก แล้วก็เข้าไปกรุงเทพฯ จนกระทั่งไทยส่งไปเรียนด้านสื่อสาร วิศวกรรมสื่อสาร เมืองนอกมาเป็นหัวหน้าจัดรายการสื่อสารช่อง 4 เป็นคนสร้างจัดรายการโทรทัศน์วิถีบางขุนพรหม เป็นคนเอา อาจิณ ปัญญพรรค์ ไปเป็นบรรณาธิการ เป็นคนที่สร้างดาราทั้งหลายทั้งปวง ดาราละครก่อนๆ นักดนตรีพวกหมู่ม้วน นักพากย์อยู่ช่อง 3 อีกคนหนึ่ง

ที่ผมเล่าข้ามไปสมัยก่อน โจรปล้นทุกคืน ปล้นควายบ้าง ปล้นทรัพย์สินบ้าง ถ้าเข้าตรูขึ้นมาไม่ได้ขาวโจรนั้นผิดปกติ ถ้ามาเมื่อคืนปล้นที่ไหนวะ ถ้าไม่มีไม่รู้ บ้านเมืองเกิดอะไรขึ้น ไม่มีใครปล้นใคร ต้องปล้นกันทุกคืน นายตำรวจเป็นตำแหน่งชื่อหลวงนรินทร์ มือปราบครอบคลุมเขตนครนายก ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา ชื่อนี้เป็นชื่อตำแหน่งตำรวจมือปราบในยุคที่ผมเป็นเด็ก แต่เป็นชื่อที่สืบเนื่องมาจากตำแหน่งนายนรินทร์ เป็นเจ้าเมืองนครนายก ได้คนขวางโลกถือตะเกียงริมสนามหลวง บ้านเมืองมีด หลวงนรินทร์ เด็กหยุดร้องไห้ มึงหยุดนะถ้าไม่หยุดเดี่ยวหลวงนรินทร์มา เด็กหยุดเพราะกลัว

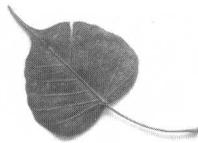
เอาละครบอถึงบทสรุปสถานที่ แห่งนี้เป็นแซนเตอร์ของคนลาวหรือคนพวนทั้งหลาย หรือลาวทั่วประเทศ ที่ถูกกวาดต้อนมาอยู่กรุงเทพฯ ภาคตะวันออกบ้าง มาจุตบั้งไฟขอฝน จะมาจุตบั้งไฟกันตอนกลางเดือน 5 แต่ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นวันวิสาขะ เพราะคนก็เริ่มลดน้อยลง ก็เลยเอาบุญกุศลมารวมกันกลางเดือน 6 ทั้งหมด คือ อุดมการณ์ อุดมคติ ของพญาแถน ในการที่ขอพญาแถนปล่อยน้ำลงมาเหมือนกันหมด พวกมากลุ่มเดียวกัน กลุ่ม 2 ฝั่งโขง ที่นี้ไม่ใช่ศูนย์กลางของชุมชน แต่เป็นศูนย์กลางของท้องถิ่นที่กว้างขวางออกไป เกือบจะทั้งภูมิภาคท้องถิ่นประกอบด้วยชุมชน หลายชุมชนมารวมกันเป็นท้องถิ่น เพราะใครก็รู้จักดันโพธิ์ต้นนี้หมด ฝั่งลาว สระบุรี นครนายก ลพบุรี มาหมด บางคราวลามไปสพรั่งบุรี ลาวโซ่ง โพธิ์ที่นี้ยิ่งใหญ่ก็เพราะแตกแขนง แตกหน่อ แตกกิ่งก้านสาขามากไป เพราะฉะนั้นก็เลยเปราะนิดหน่อย ถูกลมแรงก็จะเป็นอันตราย อย่าให้หันไปทางกรุงเทพฯ เดี่ยว

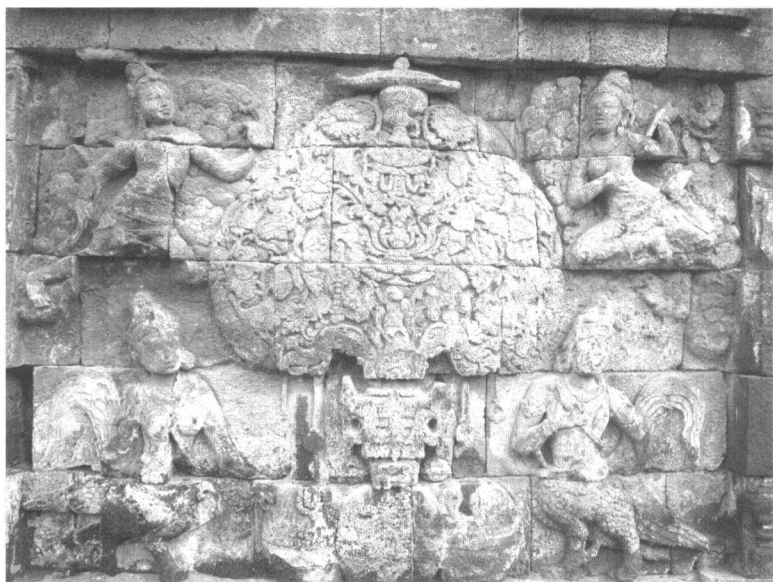

รัฐบาลจะอยู่ไม่ได้ ท่านอาจจะประหลาดใจถ้าบอกว่า คุณเทพ โพธิ์งาม คุณน้อย
โพธิ์งาม เป็นคนที่นี่

คนที่นี่เขาศรัทธาโพธิ์มาก เดิมเป็นต้นโพธิ์ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย
แต่ในปัจจุบันก็มีการชิงตำแหน่งกันไม่ทราบว่าจะจังหวัดไหนขอให้ไปสืบเอาเอง

ภาพสลักพุทธประวัติและพระศรีมหาโพธิ์ที่เกาะชวา ประเทศอินโดนีเซีย

การเสวนา บรรยายสาธารณะ นำนำ บทกวี ดนตรีไทย

“โพธิ์ ณ ลานโพ ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์”

วันศุกร์ที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2545 16.30-19.30

ณ ห้องประชุม ศศ. 203 และบริเวณลานโพธิ์ ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

พระศรีมหาโพธิ์ :

จากชมพูทวีปสู่สุวรรณภูมิ
และธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

ส.ค.ส 2546

คำโพธิ์ คำธรรมศาสตร์ คำตลาดวิชา คำประชาธิปไตย

พระภิกษุณัฏฐมณินทา
(ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์)

คณะศิลปศาสตร์เชิญมาพูดในหัวข้อความสำคัญ และสัญลักษณ์ของต้น
ศรีมหาโพธิ์ อาตมาไปเปิดดูพระไตรปิฎกและจำได้ว่า ขณะที่อาตมาไปบวชที่ศรีลังกา
หลวงปู่ที่เป็นผู้จัดการบวชให้ท่านจะพาไปปลงผมใต้ต้นบุญนาคร แต่หลวงปู่จะพูด
เสมอว่าที่ไปปลงผมคือต้นโพธิ์ อาตมาบอกว่า ต้นบุญนาครจะเป็นต้นโพธิ์ได้อย่างไร

ท่านอธิบายว่า ไม่รู้หรือว่าต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ทุกต้น เรียกว่าต้น
โพธิ์ ฉะนั้น ต้นโพธิ์ มิได้หมายถึงต้นไม้ที่มีใบลักษณะอย่างนี้เท่านั้น

ได้เปิดพระไตรปิฎก เล่ม 33 กล่าวถึง พุทธวงศ์ หมายถึง พระพุทธเจ้า
25 พระองค์ พระองค์แรกที่พูดถึง คือ พระทีปังกร กล่าววาทรัสรู้ใต้ต้นโพธิ์ที่
เรารู้จัก ภาษาพระเรียกว่า **อัสสัตถโพธิ์พฤกษ์**

นอกจากต้นโพธิ์ชนิดนี้แล้ว ยังมีต้นไม้อื่น เช่น ต้นนาคระ หรือ ที่รู้จักกันในชื่อ
ต้นกาทะทิง คือ ต้นบุญนาคร และต้นอชฺฐนะ (ต้นรูกฟ้า) ต้นมหาโสณะ (ไม้อ้อย
ช้างใหญ่) ต้นมหาปินนะ (กระทุ่มใหญ่) พิมพาชาละเป็นชื่อภาษาบาลี แต่ไม่ปรากฏ
ว่าคนไทยรู้จักกันในนามว่าอะไร แคล้อยปาทลี ลีรีสะ หรือ ต้นชึก เป็นต้นไม้
ขนาดเท่าแคล้อยและมีดอก

ต้นอุทุมพร คือ ต้นมะเดื่อ ต้นนิโครธ คือ ต้นไทร เมื่อครั้งพระพุทธเจ้า
เสด็จกลับไปสู่กบิลพัสดุ์ ทรงประทับอยู่ที่นิโครธาราม แสดงว่าอารามนั้นเป็นอาราม
ที่มีต้นโพธิ์

พุทธวงศ์กล่าวเพียง 25 พระองค์ เหนือขึ้นไปจากพระที่บังกร ก่อนหน้านั้นก็คือ พระตันหงักรพุทธเจ้า พระเมธังกรพุทธเจ้า และพระสรณังกรพุทธเจ้า

เพราะฉะนั้น 28 ครบ ในแต่ละพระองค์ตรัสรู้ใต้ต้นโพธิ์ ต้นโพธิ์ที่ว่า ต้นโพธิ์ที่เรารู้จักกันถึง 13 พระองค์ ในพุทธวงศ์กล่าวด้วยว่า พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ที่ประทับใต้ต้นโพธิ์และตรัสรู้ จะมีพระอัครสาวก อัครสาวิกา ทั้ง 25 พระองค์ มีพระภิกษุเป็นคู่ๆ มีภิกษุณีเป็นคู่ๆ

ถ้าจะถามว่า ทำไมพระพุทธเจ้าหลายพระองค์ มากถึง 13 พระองค์ เลือกต้นโพธิ์ที่เรารู้จักหรือโพธิ์ใบลักษณะนี้ คนที่เคยไปเดินที่อินเดียจะสังเกตว่าต้นโพธิ์เป็นไม้ใหญ่แผ่กิ่งก้านสาขาให้ร่มเงาและเป็นต้นไม้ที่หาง่ายในอินเดีย แม้กระทั่งนกมาซีที่เรียกว่า โพธิ์ขีขาว บางทีไปงอกอยู่บนยอดเจดีย์ ต้องไปถอนออก ถ้าปล่อยเอาไว้รากโพธิ์จะเซาะเจดีย์จนแตกแยกเลยต้องระมัดระวัง

เมื่อหลายปีก่อนเราได้นำเอาต้นโพธิ์จากศรีลังกามาปลูกที่รังสิต และศรีลังกาเล่าว่าอยู่รื่อย่าต้นโพธิ์ของเขาเป็นต้นโพธิ์ที่เก่าแก่ที่สุดในประวัติศาสตร์ของต้นไม้ คือ มีอายุยืนยาว 2,300 ปี

ท่านอธิการบดีคนก่อน ได้ไปรับหน่อโพธิ์ศรีลังกามาปลูกที่รังสิตแทนที่จะเป็นหน่อโพธิ์พุทธคยา

มักมีผู้นิยมไปนั่งใต้ต้นโพธิ์เหล่านั้นเพื่ออธิษฐานจิต จนกว่ากิ่งโพธิ์จะหักท่อนลงมาตรงหน้าตนแล้วจึงเก็บไปเป็นที่ระลึก

ต้นโพธิ์ที่พุทธคยาไม่ใช่ต้นโพธิ์เก่าแก่ เพราะผ่านวิกฤตมาหลายช่วงหลายสมัย เช่น พระเจ้าแผ่นดิน เข้าใจว่าเป็นพระเจ้าอโศกใช้เวลาอยู่กับต้นโพธิ์นานมากพระมหะสีองค์หนึ่งจึงทำลายต้นโพธิ์เสีย พระเจ้าแผ่นดินทรงเสียพระทัยมากจึงพยายามใช้น้ำนมไปรด

บริเวณพุทธคยาเองไม่มีต้นโพธิ์เหลืออยู่ จนกระทั่งถึงสมัยของ คันทังแฮม (ผู้สำเร็จราชการของอังกฤษ) ผู้ดูแลประเทศอินเดีย เมื่อ 100 ปีก่อน เป็นผู้สนใจโบราณคดีจึงค้นคว้าศึกษาพุทธประวัติและค้นเจอน่าจะเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ และพยายามทำการขุดค้น แล้วพบต้นโพธิ์ในบริเวณนั้น ซึ่งถือว่าเป็นลูกหลานของต้นโพธิ์เดิมมาปลูก ในตำแหน่งที่เชื่อว่าเป็นจุดที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้

ฉะนั้นอินเดียไม่สามารถจะคุยได้ว่า ต้นโพธิ์ที่อินเดียเป็นต้นโพธิ์ที่เก่าแก่ ต้องยอมให้ศรีลังกาคุยว่า ต้นโพธิ์นี้ได้ไปในสมัยพระเจ้าอโศก

พระเจ้าอโศกขึ้นครองราชย์ พ.ศ. 218 และส่งพระนางสังฆมิตตาไปปลูกบรรดาผู้หญิงของศรีลังกาให้เป็นภิกษุณี ฉะนั้น ได้นำกิ่งโพธิ์ทางด้านทิศใต้ไปด้วย พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ท่านชื่อ ติสสะ แต่เทวานัมปิยะ แปลว่า ผู้เป็นที่รักใคร่ของเทวดา ติสสะผู้เป็นที่รักใคร่ของเทวดา ตื่นเต้นมากที่พระเจ้าอโศกได้มอบกิ่งโพธิ์ทางด้านใต้มา พร้อมกับพระนางสังฆมิตตา พระองค์ลุล่วงไปในน้ำเองเพื่อจะไปรับสุวรรณาภานะและทนต์พระ มีขบวนแห่แท่นห้อมล้อมและนำไปที่กรุงอนูราชปุระ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของศรีลังกาในสมัยนั้น

อาตมาเคยพูดถึงความสำคัญของต้นโพธิ์ ซึ่งเป็นที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าถึง 13 พระองค์ ต้นโพธิ์จึงกลายเป็นสัญลักษณ์สำคัญของการตรัสรู้ คำว่า พุทธโพธิ แปลว่า พุทธะ ความหมายเดียวกัน คือ ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน

สำหรับคนที่เรียนภาษาจีนกลาง จะใช้คำว่า ผอ แปลว่า พุทธะผู้รู้ รู้ในอะไร รู้ในอริยสัจ 4 รู้ใน ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

ตื่น ตื่นจากอะไร ตื่นจากความหลับไหลที่ยังข้องอยู่ในกิเลส ทำความเข้าใจว่า ชีวิตมีความสุขมีความสุขทุกข์ เข้าใจธรรมชาติของทุกข์ แล้วคิดถึงว่าที่ทุกข์เป็นเพราะอะไร เราไปยึดถือสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง มันเป็นทุกข์

สิ่งที่เรายึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเรา ภาษาท่านพุทธทาส ท่านเรียกว่า ตัวกู ของกู I me my mine แท้ที่จริงแล้วตัวกูที่นั่นอยู่นี่ มันมาจากการประชุมของธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ เข้าวันไหนที่ ธาตุลมไม่ปกติ แปลว่าเราลิ้นลมปราน เมื่อธาตุลมจากไป ถัดมาก็คือธาตุไฟ เวลาที่ตำรวจ ไปพิสูจน์ จับตัวอยู่อย่างๆ แปลว่าเพิ่งตายเมื่อธาตุไฟทิ้งร่างแล้ว ต่อมาก็ขึ้นอีก มีน้ำเหลือ น้ำหนองไหลออกมา ซึ่งคือธาตุน้ำ ร่างทั้งร่างก็กลับสู่ดิน

นี่คือสิ่งที่เรายึดมั่นถือมั่นหนักหนาว่าเป็นตัวตนของเรา ทำที่สุดเราก็ไม่สามารถเอาไปได้ ทำความเข้าใจว่านี่คือรู้ นี่คือพุทธะ คือความแจ้ง ตระหนักรู้ว่าร่างกายที่เราไปยึดมั่นถือมั่นว่าสวย ทำที่สุดก็เหมือนกันทุกคน มันประกอบกันขึ้น มันมีเหตุ มันมีปัจจัยที่เชื่อมโยงกัน เราถือพุทธะเป็นสัญลักษณ์

สัญลักษณ์เป็นตัวชี้บ่งของสิ่งซึ่งอยู่เหนือขึ้นไป เวลาที่คุณโยมไปห้างสรรพสินค้า แล้วมองหาห้องน้ำ เราจะมองหาป้ายที่เขียนว่า สุขา แล้วมีนิ้วชี้ จะไปปัสสาวะที่สัญลักษณ์นั้นไม่ได้ ต้องไปปัสสาวะที่ห้องน้ำ เป็นสัญลักษณ์ที่ชี้ไปถึงอีกที่หนึ่ง ตัวสัญลักษณ์กับห้องน้ำมันคนละสิ่งกัน

ตันโพธิ์เหมือนกัน เราใช้ตันโพธิ์เป็นสัญลักษณ์เพื่อจะชี้ตรงไปที่สังขารมสังขารมอยู่ที่ไหน สังขารมอยู่ที่ใจของเราเอง เพราะฉะนั้นเราถือว่าตันโพธิ์เป็นสัญลักษณ์ของ ลานโพธิ์ธรรมศาสตร์ แต่เราต้องเข้าใจว่า สารัตถะของธรรมศาสตร์คืออะไร ซึ่งสามารถไปค้นจากตันโพธิ์ ประเด็นนี้สำคัญอย่าไปยึดติด

ตันโพธิ์เป็นเพียงนิ้วชี้ที่จะชี้ให้เราไปสู่สังขารมที่สูงกว่านั้น สังขารมจะสูงกว่าสัญลักษณ์เสมอ ถ้าเราไปยึดติดในตันโพธิ์ ตันโพธิ์ก็เหมือนเรา เกิด แก่ เจ็บ ตาย ถ้าเรารักษาสัญลักษณ์เอาไว้โดยทั้งความหมายที่แท้จริงของตันโพธิ์ ก็เป็นเรื่องที่น่าขำขาด

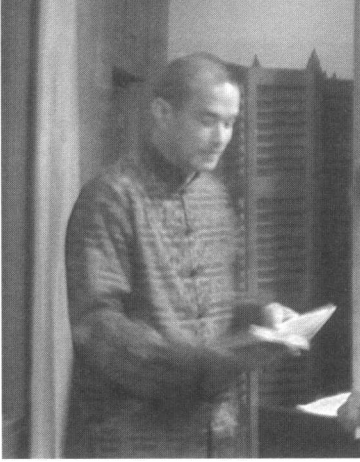
แต่ถ้าเราตระหนักรู้ว่า ตันโพธิ์เป็นสัญลักษณ์ที่บ่งชี้ถึงความเป็นธรรมศาสตร์ ควรจะหาคำตอบเองว่า สารัตถะของธรรมศาสตร์คืออะไร ความเป็นคนธรรมศาสตร์ แปลว่าอะไร คือคนที่ตั้งมั่นอยู่ในสังขาร รักษาสังขารด้วยชีวิต

มีอยู่ปีหนึ่งนักศึกษาค่อนขำงำมาก เรารักษธรรมศาสตร์เพราะธรรมศาสตร์สอนให้เรารักประชาชน อาตมาแซวเสมอว่า ก่อนที่จะพูดอย่างนี้ ดูประชาชน 2 คน คือ พ่อ แม่ หรือยัง

เราจะมุ่งไปยังนามธรรมที่ดูโก๋หรุ ฟังดูสวยหรุ แต่ว่าประชาชนที่แท้จริงคือ ต้องมี ความกตัญญูรู้คุณ บางทีเราจะทำอะไรที่เป็นนามธรรมดูหรุโกลา ตัวลิมอะไรโกลา ตัวไปเสีย

อาตมาทิ้งท้ายไว้สัตนิดหนึ่งว่า คำว่า ธรรมศาสตร์ เป็นมหาวิทยาลัยที่เกี่ยวข้องอย่างยิ่ง กับภาระหน้าที่ต่อความเป็น “ธรรม” และ “ศาสตร์” ดังนั้นหวังว่า มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จะสามารถกลับไปสู่ความต้องการที่แท้จริงของ “ศาสตร์” ที่จะนำความเป็น “ธรรม” กลับมาสู่สังคมนี้ต่อไป เจริญพร

เผ่าทอง ทองเจือ

คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

ตันโพธิ์ เป็นต้นไม้สำคัญที่มีความเกี่ยวพันกับพระพุทธศาสนา และเป็นสิ่งที่ชาวพุทธ ใช้ยึดเหนี่ยวอีกสิ่งหนึ่ง ในทางความเชื่อทั่วไปของคนไทยดั้งเดิม ในภาคต่างๆ จะให้ความสำคัญกับต้นไม้ใหญ่

เราเคยได้ยินว่า ภาคเหนือมีพระธาตุประจำปีเกิด เช่น คนเกิดปีวอกบูชาพระธาตุพนมที่ จังหวัดนครพนม เพราะฉะนั้น ครั้งหนึ่งในชีวิตต้องไปนมัสการให้ได้ นอกจากนี้ยังมีต้นไม้ประจำปีเกิดถือเป็นไม้มงคลประจำปีเกิด เช่น คนเกิดปีชวด บางตำราบอกว่าต้นมะพร้าว บางตำราก็บอกว่าต้นกล้วยเป็นไม้มงคล

คำว่าไม้มงคลในที่นี้ หมายถึงว่า คนสมัยโบราณขณะที่เราเกิดจะต้องมีการตัดสายสะดือ ประเพณีของเราจะเอาไปฝังดิน โดยทั่วไปจะปลูกลมะพร้าวเอาไว้ข้างบน เหนือสายสะดือ เป็นเครื่องหมาย หากลูกชายจะบวชอายุ 19 - 20 ปี จะเก็บมาใช้ทำขนมในงานบวชได้ ถ้าเป็นลูกสาว ก็ใช้ในวันแต่งงาน ส่วนมากจะเป็นในภาคกลางที่ปลูกต้นมะพร้าว

ที่วัดบวรนิเวศวิหาร มีมะพร้าวอยู่หลายคู่ ขอให้ระลึกว่าเป็นมะพร้าวสำคัญ เพราะ ปลูกเหนือสายพระสกุล (สายสะดือ) ของสมเด็จพระบรมฯ ของสมเด็จพระเทพฯ คู่หนึ่ง ของเจ้าฟ้าหญิงจุฬาภรณ์ คู่หนึ่ง

ทางภาคเหนือจะไม่ปลูกเฉพาะต้นมะพร้าว แต่ปลูกอยู่หลายต้นคนเกิดปีชวดจะปลูกต้นมะพร้าวหรือต้นกล้วย คนเกิดปีฉลูจะปลูกต้นตาล ต้นตาลเป็น

ไม่มงคลในทางพระพุทธศาสนาเช่นกัน

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เคยจำพรรษาในบริเวณสวนตาล นอกจากนั้นก็มีคนนำไปตาลทำเป็นพัดถวายพระภิกษุ ซึ่งต่อมาก็ได้พัฒนาเป็น ตาลปัตรพัดยศ ตาลปัตรพัดครอง หรือ เป็นตาลปัตรต่างๆ

คนเกิดปีชาลนิยมปลูกต้นขนุนสำปะล่อ เป็นขนุนพันธุ์โบราณของบ้านเรา ปัจจุบันก็ไม่ค่อยมี สีสอกเหลืองๆ ส้มๆ กลิ่นค่อนข้างหอมจัด คนเกิดปีเถาะก็ต้องปลูกต้นเงี้ยว ปีมะโรงปลูกต้นกล้วยพญาธิ์ ปีมะเส็งปลูกต้นไผ่ ต้นโพธิ์ ต้นรัง คนเกิดปีมะเมียปลูกต้นกล้วย ตะเคียน ปีมะแมปลูกต้นทองหลาง ปีวอกปลูกต้นขนุนธรรมดาทั่วไป ปีระกาปลูกต้นไผ่ ยางนา ฝ้ายเทศ ปีจอปลูกบัวบก ลำโพง บัวหลวง ปีกุนปลูกบัวหลวง

พระพุทธศาสนากับศาสนาฮินดู มีความเชื่อในการเวียนว่ายตายเกิดและชีวิตหน้า ศาสนาฮินดูเป็นศาสนาเกิดก่อนพุทธศาสนา 500 ปี ก่อนที่ลัทธิขัตตะจะออกบวชจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ก็คงนับถือศาสนาฮินดู-พราหมณ์เป็นเบื้องต้น

แต่ทรงเห็นว่ามีระบบวรรณะซึ่งขัดขวางความเจริญของประเทศ เจ้าชายจึงได้เสด็จออกบวช พระพุทธศาสนาตัดเรื่องระบบวรรณะออกทุกคนมีความเสมอภาคกัน

ชาวพุทธเชื่อว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้ให้ต้นโพธิ์เราจึงให้ความสำคัญกับต้นโพธิ์ ในศาสนาฮินดูถือว่าต้นโพธิ์ เป็นอวตารของพระนารายณ์หรือเป็นที่สถิตอยู่ของพระนารายณ์หรือพระวิษณุ ต้นไทรเป็นอวตารหรือเป็นที่สถิตของพระอิศวร

ในประเทศเนปาล จะเห็นต้นโพธิ์ ต้นไทร ปลูกคู่กันอยู่แม้จะเป็นศาสนสถานของพุทธ ก็ตามแต่ความเชื่อของฮินดูก็ยังคงอยู่ ศาสนาฮินดูยังมีความเชื่ออีกว่า ไผ่โพธิ์ทุกใบเป็นที่สถิตของเทพเจ้า ในศาสนาฮินดู ลำต้นหรือแก่นเป็นที่สถิตของพระนารายณ์

ในอดีตตั้งแต่ สุโขทัย อยุธยา ประเพณีการนับถือต้นโพธิ์เป็นประเพณีที่ถูกปฏิบัติทั่วไปในไทย จารึกที่วัดบูรพาราม (สุโขทัย) พระนางราชเทวีซึ่งสร้างวัดบูรพารามเสร็จแล้วก็โปรดฯ ให้ปลูกต้นไม้มงคลเป็นพุทธบูชาในบริเวณวัดมี ต้นพิทูล มะม่วง บุนนาค (สำหรับพระอนาคตพุทธเจ้าได้มาตรัสรู้)

ประเพณีบูชาต้นโพธิ์มีมาตั้งแต่อยุธยา สมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศนั้น มีสมณะทูตนำต้นโพธิ์มาปลูกที่วัดระฆังในกรุงศรีอยุธยา 6 หน่อ เมื่อปลูกเสร็จ พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้สมโภชวัดและต้นโพธิ์และเปลี่ยนนามของวัดระฆังเป็น วัดวรโพธิ์ (ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาทุกวันนี้) ในรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ขึ้นครองราชย์ได้มีครั้งหนึ่งโปรดฯ ให้จัดพระราชพิธีถวายไม้คำโพธิ์

ตั้งแต่อยุธยาตอนปลายถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทุกภาคมีประเพณีถวาย ไม้คำโพธิ์ แต่เริ่มหายไปจากภาคกลาง ภาคใต้ และอีสาน ก็เหลืออยู่น้อย จนเหลือ ส่วนมากที่ภาคเหนือ จนเราอาจคิดไปว่าเป็นประเพณีของภาคเหนืออยู่แห่งเดียว ยังปฏิบัติไปจนถึงภาคใต้ถึง กลันตัน ด้วย ในรัชกาลที่ 1 มีจดหมายเหตุร้าย วันได้บันทึกไว้ว่ามีอยู่วันหนึ่งรัชกาลที่ 1 ทรงรู้สึกว้าวุ่นพระชะตาตกต่ำมีความไม่ สบายพระวรกาย ไม่สบายพระราชหฤทัย รัชกาลที่ 1 โปรดฯ ให้โทรพราหมณ์เข้า มาทำนายและได้กราบถวายบังคมทูล ให้จัดพระราชพิธีถวายไม้คำโพธิ์ โปรดฯ ให้ ถวายไม้คำโพธิ์ทั้งหมด 108 ไม้

เลข 108 เป็นเลขมงคลทั้งในฮินดูและพุทธ 108 เท่ากับ หนึ่งบวกกับศูนย์ บวกแปดเท่ากับเก้า เป็นเลขดี ในทางพุทธ-ฮินดู และในทาง Southeast Asia เป็นมงคล เพราะเลขดีเท่ากับเลขคู่จับคู่กัน เศษหนึ่งเสมอ เศษหนึ่งจะต้องดิ้นรน ไปจับคู่ต่อเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญเติบโต ความสืบเนื่องความสืบทอดไม่ สิ้นสุด เช่น ในงานมงคลนิยมนิมนต์พระจำนวนดี คือ ห้า เจ็ด เก้า

รัชกาลที่ 1 โปรดฯ ให้คัดเลือกไม้แก่นแปดต้น ไม้ไผ่สี่สุทหนึ่งร้อยต้น เท่ากับหนึ่งร้อยแปดต้น ทอดินสอพองและห่มผ้าขาวที่ปลายและต้นไผ่สี่เบี้ยกรบอกละ 100 เบี้ย ถวายเป็นพุทธบูชา โปรดฯ ให้ไปคำที่วัดโพธิ์ (วัดพระเชตุพนฯ) ต้นเดิม ตายไปแล้ว เพราะในรัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รัชกาลที่ 5 เพาะ เมล็ดต้นโพธิ์

ดร.ยอร์ช สแควร์ เป็นชาวอังกฤษเดินทางเข้ามาเฝ้าแล้วก็นำเมล็ดต้นโพธิ์ จากพุทธคยาเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายรัชกาลที่ 4 ทรงเพาะด้วยพระองค์เองคือที่วัด มหาธาตุ วัดบวรนิเวศ วัดพระปฐมเจดีย์ เมล็ดที่เหลือโปรดฯ ให้พระเจ้าลูกยา เธอทั้งหมดช่วยกันเพาะ รัชกาลที่ 4 โปรดฯ ให้รัชกาลที่ 5 ปลูกด้วยพระองค์เองที่

วัดพระแก้ว ข้างพระอุโบสถ และที่วัดโพธิ์ ข้างหอไตร แทนต้นไม้ค่า วัด
อนนคารามครั้งรัชกาลที่ 4 ยังทรงมีพระชนม์

รัชกาลที่ 2 สมณะทูตเชิญมา 6 ต้น รัชกาลที่ 2 โปรดฯ ให้ไปปลูกที่
กลั่นตัน มาเลเซีย นครศรีธรรมราช 2 ต้น ที่วัดเดิม วัดท่าโพธิ์ วัดมหาธาตุ 1
ต้น วัดสระเกศ 1 ต้น ไม่ทราบที่ปลูกอีก 1 ต้น และมีหมายถวายไม้ค่าโพธิ์ตาม
ที่ไปปลูกต่างๆ ด้วย

การค้าโพธิ์ทางเหนือ-อีสาน ค้าในหลายโอกาส เช่น พิธีสิบชะตา ขึ้นปี
ใหม่ มีการถวายไม้ค่าสลิ นิยมใช้ไม้ยอ ไม้คูณ การถวายกิ่งยอซึ่งเป็นยาเชื่อว่า
เป็นการจะได้ยาไว้ใช้ในชาติหน้า กิ่งคูณ ชีวิตมีสิ่งดีงาม คุณทวี

การถวายไม้ค่าสลิมี 4 ขนาด ใหญ่ที่สุดเท่ากับขนาดของกำมือของผู้ถวาย
หรือจะสองกำมือก็ได้ ยาว 2 วา ขนาดต่อมา คือ ก่าย่อมลงยาวแค่วาเดียว
ขนาดที่สามกำเล็ก ขนาดที่สี่ มีความยาวแค่คอกเดียว ใหญ่แค่หัวแม่มือของผู้ถวาย
กำสองมือยาวสองวาถวายสามต้น สองมือกำหนึ่งวาทวายสามต้น กำเดียวยาวหนึ่งวาท
วายหกต้น กำเดียวหนึ่งวาทวายเก้าต้น หัวแม่มือยาวคอกหนึ่งวาทหนึ่งร้อย
แปดต้น

การตัดไม้ถวาย จะทำพิธีขั้ดล้างให้สะอาดด้วยน้ำส้มป่อย แล้วก็ปะแป้ง
ด้วยดินสอพอง น้ำหอมรด ทำสวยดอก (กรวยดอกไม้) ใส่ดอกไม้ ข้าวตอก เทียน
ไม้ใส่รูป ใส่หมากคำหนึ่ง พลูคำหนึ่ง ข้าวเหนียวหน่อหนึ่ง มัดด้วยผ้าขาวที่ปลายไม้
เพื่อเป็นการขอขมาไม้ คือ ขอขมารุกขเทวดา ที่เราจำเป็นต้องตัดไม้นั้นเพื่อนำ
ไปค้าโพธิ์ มีการแห่กิ่งไม้ไปถวายวัด ฝ่ายหมู่บ้านจะมีการทอผ้าขาวและนำผ้าขาว
มาเป็นหมอนเล็กๆ และนำไปแห่ด้วย นำหมอนไปรองที่ไม้เพื่อไม่ให้ไม้งอทำอันตราย
ต่อกิ่งโพธิ์ เป็นการแสดงถึงระบบอาวุโสอย่างหนึ่ง สุดท้ายมีการเขียนชื่อผู้ศรัทธา
ถวาย และนิพพาน ปจจโย โหตุ ให้เป็นปัจจัยไปสู่นิพพาน

ต้นโพธิ์ที่เราจะค้ากันที่หน้าคณะจริงๆ แล้ว ต้นโพธิ์ต้นไหนที่พระเจ้าอยู่
หัวทรงปลูกมาตั้งแต่สมัยโบราณไม่ว่าจะไม่ตาย ก็มีการตายปลูกแล้วก็ตาย ใน
รัชกาลถัดๆ ไป ก็มีการปลูกซ้ำปลูกเสริมได้

จะขอพูดฝากเอาไว้ว่าไม่เฉพาะต้นโพธิ์ต้นนี้ แต่จะพูดฝากไปถึงผู้ทอง
ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปลูกเป็นสัญลักษณ์ของธรรมศาสตร์ หน้าหอประชุม
เวลาผ่านไปปลวกขึ้นจนกระทั่งตายเหลือแต่ซากและได้มีการปลูกชดเชยมาแล้ว

รัชกาลที่ 4 ทรงปลูกต้นโพธิ์ไว้ที่ วัดบวรฯ ในบริเวณที่เรียกกันว่า โพธิ์พระ
มาถึงรัชกาลที่ 9 ปรากฏว่าต้นโพธิ์ต้นนั้นเกิดโรคและทรุดโทรมลงในที่สุด ต้อง
ตัดทิ้งในวันที่ 6 กรกฎาคม 2525 ปีที่เราฉลองกรุงเทพฯ 200 ปี พระเจ้าอยู่หัว
ทรงปลูกแทนต้นเดิมและออกงามจนถึงทุกวันนี้

จึงอยากจะกราบเรียนว่า ต้นโพธิ์ ก็มีโอกาสจะหลุดพ้นไปจากธรรมชาติ
มีการเกิดตายได้ ฉะนั้นเราพุทธศาสนิกชน เราก็พยายามรั้งเอาไว้ให้นานที่สุด
ร่างของเรารั้งไว้ไม่เกิน 100 ปี หรือร้อยปีนิดๆ ก็หมดแล้ว ต้นโพธิ์อาจจะรั้งไว้
ได้นานกว่านั้นแต่หากจะตายไปก็ต้องตัด อย่าไปยึดติด สามารถจะปลูกชดเชย
ได้อย่างที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงปลูกชดเชยที่ โพธิ์พระ แทนต้นที่
รัชกาลที่ 4 ทรงปลูกหรือแม้แต่ผู้ทองของเราที่พระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันทรงปลูก
ก็มีปลวกขึ้นตายไป ก็สามารถที่จะชดเชยได้เพราะเป็นเพียงสัญลักษณ์เท่านั้น

อัครพงษ์ คำคุณ

โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา
คณะศิลปศาสตร์ ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

ด้วยความเจ้าโปรเจกของ อาจารย์ ดร.ชาณุวิทย์ เกษตรศิริ ท่านก็เลยบอกให้รวบรวมไปว่าโพธิ์ในเมืองไทยมีอยู่ไหนบ้าง และสำคัญอย่างไร เมื่อเราได้ยินกันว่าโพธิ์ที่สำคัญอยู่ที่นั่นที่นี่ แล้วก็มีการถกเถียงกันว่าโพธิ์ของใครจะเก่าแก่ที่สุด

อย่างผมสนุกมากตรงที่ท่านคนบดีคณะศิลปศาสตร์ ดร.พิมพ์พันธุ์ เวสสะโกศล ได้เขียนจดหมายถึงผู้ว่าราชการจังหวัดเกือบทุกจังหวัดในประเทศไทยที่คาดว่ามันจะมีต้นโพธิ์สำคัญๆ อยู่ และได้รับการตอบกลับมาน่าสนใจจากท่านผู้ว่าฯ ท่านรองผู้ว่าฯ ของหลายๆ จังหวัด

ในที่นี้พวกท่านอาจไม่ทราบว่าโพธิ์ที่เก่าแก่ที่สุดในเมืองไทยประมาณ 2,000 กว่าปี ที่เขาเขียนเป็นตำนานว่า อามะโศคริมโหสถ ที่ปราจีนบุรี

ท่านผู้ว่าฯ จังหวัดปราจีนบุรีก็ส่งข้อมูลมาให้ว่า “โพธิ์ศรีมโหสถเป็นต้นโพธิ์ที่มาจากลังกา เข้ามาในสมัยทวารวดี นักวิชาการกล่าวว่าเป็นโพธิ์ต้นแรกในประเทศไทย” แต่พอท่านอาจารย์ ดร.ชาณุวิทย์ ไปดูให้เห็นกับตา และได้ถ่ายรูปมา เห็นป้ายที่ปักอยู่หน้าต้นโพธิ์ซึ่งอธิบายเรื่อง กล่าวบอกว่า

“ต้นโพธิ์ศรีมหาโพธิ์ (The Great Bodhi Tree) เป็นต้นโพธิ์ที่เก่าแก่และใหญ่ที่สุดในประเทศไทย สูงประมาณ 30 เมตร เส้นรอบวงประมาณ 20 เมตร ตามตำนานกล่าวว่า พระเจ้าทวานัมปะยยะดิษฐ์ เจ้าครองเมืองศรีมโหสถ ในสมัยขอมเรืองอำนาจ ทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนา จึงได้ส่งคณะทูตเดินทางไปขอ

กึ่งตันโพธิ์ ที่พระพุทธเจ้าประทับเมื่อคราวที่ตรัสรู้ จากเจ้าผู้ครองนครปาตลีบุตร ประเทศอินเดียแล้วนำกิ่งโพธิ์นั้นมาปลูกที่วัดศรีมหาโพธิ์ ปัจจุบันต้นศรีมหาโพธิ์ ใช้เป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดปราจีนบุรี”

นี่เป็นธรรมดาของประวัติศาสตร์ที่ทุกคนจะบอกว่าฉันแก่ที่สุด ฉันแก่ที่สุด ที่นี้เรามาที่โพธิ์ธรรมศาสตร์ว่าทำไมเราต้องพูดว่าเป็นโพธิ์ขึ้นก ผมก็รู้สึกไม่เชื่อว่าเป็นโพธิ์ขึ้นกได้อย่างไร เพราะเข้าจริงๆ แล้วที่นี้เป็นวงหน้ถ้าต้นไม้อะไรที่จะอยู่ในวงได้ต้องเป็นไม้สำคัญ ฉะนั้นโพธิ์ที่จะอยู่ที่นี่ได้ต้องเป็นโพธิ์ที่เจ้านายปลูกจึงเป็นไปได้ที่จะเป็นโพธิ์ขึ้นก

ผมอยากจะกล่าวว่า ต้นโพธิ์เป็นต้นไม้ที่มหัศจรรย์ เพราะเมื่อเป็นหนังสือ ตำราโบราณอย่างที่เราอาจารย์เผ่าทองได้บอกว่าต้นโพธิ์เป็นอวตารของพระนารายณ์ เป็นสัญลักษณ์ของพระพรหม เขาก็บอกอีกว่าผู้หญิงในศาสนาพราหมณ์ ฮินดู ควรอย่างยิ่งที่จะบูชาต้นโพธิ์ โดยทำทักษิณวัตรรอบต้นโพธิ์วันละ 1,000 รอบ ในทุกๆ วันเสาร์ ของเดือนศุภมาส (กรกฎาคม - สิงหาคม) กิ่งโพธิ์แห้งต้องเอามาบูชาไฟ และในแคว้นราชปัตนะ บูชาต้นโพธิ์ด้วยวิธีนี้ทุกวันที่ 19 ของทุกเดือน เพื่อให้รอดพ้นจากความเป็นมาย

กลับไปดูต้นโพธิ์ที่พุทธคยา กล่าวกันว่าต้นโพธิ์ต้นนี้เปรียบประดุจสะดือโลก ต้นโพธิ์ที่นี้ ที่ธรรมศาสตร์กับต้นโพธิ์ที่พุทธคยาเหมือนกันอย่างไร

อันดับแรก คือ ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ โพธิ์ที่พุทธคยาตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา โพธิ์ที่ธรรมศาสตร์ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา

สอง พระพุทธเจ้าใช้ต้นโพธิ์เพื่อปราบพญามาราชราชแต่ต้นโพธิ์ธรรมศาสตร์ใช้ปราบทราซ

สาม ต้นโพธิ์พุทธคยาเกิดมาพร้อมพระพุทธเจ้าหนึ่งในสหชาติ ต้นโพธิ์ที่นี้เกิดหรือเคียงคู่มาพร้อมกับความเป็นธรรมศาสตร์

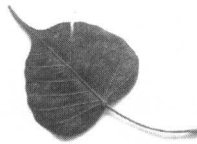
สุดท้าย พระพุทธเจ้าทรงชนะพญามาราชราช เมื่อพระชนม์ 30 กว่าพรรษา ธรรมศาสตร์ในปี 2516 ก็มีอายุ 30 กว่าปี หมายความว่าโพธิ์ธรรมศาสตร์ไม่ใช่โพธิ์ขึ้นกแน่นอน

ฉะนั้นควรอย่างยิ่งที่จะมาศึกษาเรื่องโพธิ์ ในความสำคัญ ประเพณีเก่าๆ ปัจจุบันเราเอาโพธิ์มาเป็นสัญลักษณ์ของร้านค้า อาบอบนวด หรืออื่นๆเยอะแยะมากมาย เหมือนกับที่เราลืมไปแล้วว่าสิ่งที่เราเคยรู้มันเป็นอย่างไร ผมจำได้ว่าเมื่อเด็กๆ ยาย และย่าจะบอกให้เอาใบโพธิ์มาคั่นหนังสือหรือสมุดที่เราเรียนจะได้เรียนเก่งๆ หรือให้เอามาวางไว้ใต้หมอนหนุนนอนจะได้นอนหลับฝันดีพระคุ้มครอง

ขอให้ระลึกอยู่เสมอว่าต้นโพธิ์ให้อะไรมากกว่าที่เราได้ และอยากจะทำ คำพูดของพระอาจารย์ภิกขุณี (สามเณรีในขณะนั้น) ที่ว่าอย่าเอาโพธิ์เป็นที่ยึดแต่ขอให้เอาโพธิ์เป็นจุดชี้ไปสู่สิ่งที่เราจะทำให้สำเร็จ คือการธำรงรักษาความเป็นธรรมศาสตร์ และมีความกตัญญูรู้ว่ธรรมศาสตร์ที่แท้และดั้งเดิมที่เคยได้สร้างสรรค์ และประทับประกอบสังคัมนี้ บ้านเมืองนี้มา ให้อยู่และรักษาธรรมศาสตร์ที่ทำพระจันทร์ ตลอดไป

“ลำน่านทกวี”

โดย ชุมนุมวรรณศิลป์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทกวี บทใหม่ ในคั่นหนาว
ไบโพธิ์ ไบใหม่ ไต้แสงจันทร์

ดวงดาว ดวงใหม่ ในคั่นผืน
ก้านัล แต่เพื่อน เกลื่อนสกล

แต่ตันโพธิ์ ผู้รอ ที่เปล่าเปลี่ยว
แต่ตันโพธิ์ ผู้ชอกช้ำ ที่จำหน

แต่ตันโพธิ์ ผู้ตายเดี่ยว ที่ดุ่มดัน
แต่การ เริ่มต้น ที่จะมี

ด้วยฝน ใหม่ใหม่ ไม่รู้จบ
ด้วยเลือด น้ำตา และวารี

ด้วยยังหวัง พบรุ่ง พรุ่งวิถี
ยังมากพอ ที่ จะไหลเวียน

ไบโพธิ์ ไบใหม่ ยังระยับ
ผ่านแล้ง ผ่านร้อน ที่บ่อนเบียน

ผลิไบ ใหม่รับ ฤดูเปลี่ยน
ยังจะคง ชิดเขียน เป็นตำนาน

ในนาม ความรัก และปวดร้าว
ในนาม รุ่งโรจน์ และรุ่งรณ

ขอเธอ สืบก้าว อย่างท้าวหาญ
ขอเธอ ยืนหยัดผ่าน อย่างเข้มคม

ถึงวันนี้ ลานโพธิ์ ธรรมศาสตร์ อาจเจียบหงอย
ก็เพียงเพื่อ รอคอย สู้วันใหม่
วันชนะ ประชาชน ประกาศชัย
จะกลับไป กริดเลือดชาญ ล้างลานโพธิ์

* ดัดแปลงจากบทกวีบทใหม่ในคั่นหนาวของ ไพวรินทร์ ขาวงาม

ผู้กลอนโดย สุเจน กรรพฤทธิ์

โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา

คณะศิลปศาสตร์ มธ.ท่าพระจันทร์

ลานโพธิ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ที่เงียบเหงาด้วยผู้คน แต่ยังแน่นขนัดด้วยรอยน้

มติชน

วันอาทิตย์ที่ 6 ตุลาคม พุทธศักราช 2545 ปีที่ 25 ฉบับที่ 8976 ราคา 8 บาท

โพธิ์ 100 ปี มธ. หัก ลือเซตกลางไม้ดี

ลือเซตกลางไม้ดี หลังกิ่งโพธิ์ใหญ่
อายุกว่า 100 ปี ณ ลานโพธิ์
ธรรมศาสตร์

อ่านหน้า 6

ต่อจากหน้า 1

ต้นโพธิ์

เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม ผู้สื่อข่าวรายงานว่า เมื่อเช้ามืดของวันที่ 29 กันยายนที่ผ่านมา กิ่งต้นโพธิ์ใหญ่ที่บริเวณลานโพธิ์ หน้าคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้หักโค่นถล่มออกมาจากลำต้น เจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยจึงใช้เลื่อยตัดออกโปรยถล่ม ทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์กันทั่วไปว่าเป็นรางวัลดี จากการสอบถามนักการในมหาวิทยาลัยทราบว่า เนื่องจากเกิดฝนตกหนัก พายุกระหน่ำ และมี

ลมพัดกระโชกแรง ทำให้ต้นโพธิ์ซึ่งมีอายุเก่าแก่ประมาณ 100 ปี ต้องหักถล่มลงมาดังกล่าว นายชาวุธสิทธิ์ เกษตรศิริ อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ให้สัมภาษณ์ว่า ต้นโพธิ์ดังกล่าว ชาวธรรมศาสตร์ ถือเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ก่อนมหาวิทยาลัยก่อตั้ง มีอายุโดยประมาณร่วมร้อยปี และถือว่ามีความสำคัญมากกว่าธรรมศาสตร์ ประวัติของต้นโพธิ์สืบเชื้อสายมาจากต้นโพธิ์ที่วัดมหาธาตุฯ เป็นต้นโพธิ์อัญเชิญมาจากประเทศศรีลังกาในสมัยรัชกาลที่ 3 และทวีความสำคัญขึ้นเมื่อเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่มีนักศึกษาชุมนุมประท้วงเรียกร้องรัฐธรรมนูญ โดย

โพธิ์หัก - ต้นโพธิ์ใหญ่ที่"ลานโพธิ์"มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ ซึ่งเป็นสถานที่แห่งการเรียกร้องต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยในอดีตได้หักถล่มมา หลังจากเกิดมีฝนตกหนักและลมแรง ขณะที่ในช่วงวันที่ 6-6 และ 11-14 ตุลาคมที่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เตรียมจัดงานวันเด็กเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 และ 14 ตุลาคม 2516 ที่เกี่ยวข้องกับ"ลานโพธิ์"อย่างแนบแน่น

เริ่มต้นที่ลานต้นโพธิ์แห่งนี้ กระทั่งเมื่อนักศึกษาได้รับชัยชนะ "ลานโพธิ์" จึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของการชุมนุมทางการเมือง และต่อมาเมื่อมีการชุมนุมต่างๆ จะมาเริ่มต้นกันที่ลานโพธิ์

นายชาวุธสิทธิ์กล่าวว่า กระทั่งเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 นักศึกษาเสนอขอเปลี่ยนแปลงเมือง อาทิ การสังหารพนักงาไฟฟ้าที่จังหวัดนครปฐม ล้อเลียนการกลับมาจากจอมพล.ถนอม กิตติขจร ก็ใช้สถานที่ลาน

โพธิ์แห่งนี้ ดังนั้น ในแง่จึงกล่าวได้ว่าต้นโพธิ์และลานโพธิ์กลายเป็นสัญลักษณ์การต่อสู้ของนักศึกษาในเรื่องประชาธิปไตย

นายชาวุธสิทธิ์กล่าวว่า ความจริงแล้วต้นโพธิ์ขนาดใหญ่เช่นนี้ต้องได้รับการดูแลรักษาในหลายจังหวัดในภาคอีสาน ภาคเหนือ จะมีพิธีไม้ค้ำโพธิ์ ซึ่งเป็นการค้าไม้ให้กิ่งหักลงมา ขณะเดียวกันถือเป็นสัญลักษณ์ของการค้าทุนพระพุทธรูปศาสนาด้วย

"ผมเห็นว่าควรดูแลต้นโพธิ์นี้ ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านทำพิธีไม้ค้ำโพธิ์ แง่หนึ่งเป็นพิธีทางศาสนา และยังเป็นการรักษาต้นไม้ ขวัญกำลังใจคนในธรรมศาสตร์จะได้ตื่น เพราะก่อนหน้านี้ก็มีการตัดต้นไม้ในมหาวิทยาลัยโดยไม่มีสาเหตุไปแล้วหลายต้น" นายชาวุธสิทธิ์กล่าว

นายอภิรักษ์ บัวเหล็กดี อดีตนักศึกษามธ. ซึ่งเป็นหนึ่งในผู้แสดงละครล้อการเมืองในการต่อสู้ 6 ตุลาคม 2519 กล่าวว่า ต้นโพธิ์และลานโพธิ์ดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์การต่อสู้ของนักศึกษาธรรมศาสตร์ หากต้องหักโค่นสูญหายก็เป็นเรื่องน่าเสียดาย เพราะเหตุการณ์สำคัญทางการเมือง เช่น 14 ตุลาคม 2516 เริ่มต้นมาจากที่แห่งนี้ก่อนจะออกไปสู่สนามฟุตบอล อยากให้มหาวิทยาลัยดูแลรักษาไว้ต่อไป เพราะหากพุดถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ก็อดไม่ได้ที่จะต้องพูดถึงลานโพธิ์

อนึ่ง วันที่ 5-14 ตุลาคมนี้ จะมีการจัดสัปดาห์ "ตุลาประชาธิปไตย" ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และอนุสรณ์สถาน 14 ตุลา สีแยกคอกวัว โดยวันที่ 6 ตุลาคม มีพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้วีรชน 6 ตุลาคม 2519 ที่หอประชุมเล็ก มธ. และปฐมนิเทศ "ชบวนการนักศึกษาจากยุคแสงทองถึง 6 ตุลาคม" และแถลงข่าวของคณะกรรมการวิจัยข้อมูลและสืบพยานเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519

ครบทุกส ตตทุกเรื่อง <http://www.khaosod.co.th>

ข่าวสด

วันเสาร์ที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2545 ปีที่ 12 ฉบับที่ 4,328 ราคา 8 บาท

ระทึก-ลานโพธิ์มธ. ฝนถล่มพัง ต้นไม้โพธิ์เกือบตกลา

กำลังมีงานรำลึกศต.ก.พอธิ ต้นโพธิ์ใหญ่ที่ลานโพธิ์ ธรรม
มหาวิทยารังรักษาทำขึ้นถาวร ศาสตร์ โคน์ อดีตอธิการบดีธรรม
ศาสตร์ 'ชาญวิทย์' □ อ่านต่อหน้า 13

☛ **ลานโพธิ์** - ต้นโพธิ์ใหญ่เก่าแก่วัด "ลานโพธิ์" มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ถูกพายุฝนกระโชกจนถล่มต้นล้มขาด ทำให้นักกลางบรรณาธิการเครื่องงานรำลึก "ศต.ศด" โดยลานโพธิ์เป็นแห่งหนึ่งในสัญลักษณ์ประวัติศาสตร์การต่อสู้ของนักศึกษาและประชาชน

โพธิ์ซึ่งมีอายุเก่าแก่กว่า 100 ปี ไม่สามารถต้านกระแสลมและปริมาณน้ำที่กระหน่ำลงมาได้

ด้านนายชาวุธวิทย์ เกษตรศิริ อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เปิดเผยว่า โพธิ์ต้นนี้ชาวธรรมศาสตร์ถือว่าเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่มาถาวรก่อนก่อตั้งมหาวิทยาลัย มีอายุประมาณรวม 100 ปี คือมีอายุมากกว่ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สำหรับประวัติของโพธิ์ต้นนี้สืบเชื้อสายมาจากต้นโพธิ์ที่วัดมหาธาตุ เป็นคนโพธิ์ที่อยู่อยู่มาจากประเทศลังกา ในสมัยรัชกาลที่ 3 และมีความสำคัญมาตั้งแต่เมื่อเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่มีนักศึกษาชุมนุมเรียกร้องรัฐธรรมนูญ ก็เริ่มค้นขุดมันกันที่ลานโพธิ์แห่งนี้ กระทั่งเมื่อนักศึกษาได้รับชัยชนะ ลานโพธิ์จึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของการชุมนุมทางการเมือง และต่อมาเมื่อมีการชุมนุมต่าง ๆ จะมาร่วมกันนัดกันที่ลานโพธิ์

นายชาวุธวิทย์กล่าวว่า กระทั่งเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 นักศึกษาและครูอาจารย์เมือง อาทิ การจัดการหน่วยงานการไฟฟ้าทั้ง นครปฐม ลือเลื่อนการกลับมาของจอมพลถนอม กิตติขจร ก็ใช้ลานโพธิ์แห่งนี้ ดังนั้น ในวันนี้จึงกล่าวได้ว่า ต้นโพธิ์และลานโพธิ์กลายเป็นสัญลักษณ์การต่อสู้ของนักศึกษาในเรื่องประชาธิปไตย

“ความจริงแล้วต้นโพธิ์ขนาดใหญ่อย่างนี้ ต้องได้รับการดูแลรักษา เช่นในหลายจังหวัดของภาคอีสาน ภาคเหนือ จะมีพิธีไม้ค้ำโพธิ์ ซึ่งเป็นการทำไม้ให้กิ่งหักลงมาขณะเดียวกัน ถือว่าเป็นสัญลักษณ์การก่อกองพระพุทธรูปศาสนาด้วย” นายชาวุธวิทย์กล่าว

ทางด้านนายอินันท์ บัวหัทธิต อดีตนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หนึ่งในผู้แสดงละครล้อการเมืองในยุค 6 ตุลาคม 2519 กล่าวว่า ต้นโพธิ์และลานโพธิ์เป็นสัญลักษณ์การต่อสู้ของนักศึกษาธรรมศาสตร์ หากให้ย้อนดูหมายเหตุเป็นเรื่องราวสืบสาย เพราะเหตุการณ์สำคัญทางการเมือง เช่น 14 ตุลาคม 2516 ก็เริ่มต้นมาจากที่แห่งนี้ก่อนจะออกไปสู่สนามฟุตบอล อยากให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เอาไปเพราะหากพูดถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ได้ดีก็ต้องพูดถึงลานโพธิ์

ผู้สื่อข่าวรายงานว่า สำหรับลานโพธิ์ ธรรมศาสตร์ เป็นที่รู้จักของคนไทยมานาน นับแต่มีการต่อสู้เรียกร้อง

ประชาธิปไตย ตั้งแต่ยุค 14 ตุลา 2516 ซึ่งนักศึกษาประชาชนไปชุมนุมกันที่วัดมหาธาตุเพื่อขับไล่รัฐบาลเผด็จการ กระทั่งมาถึงเหตุการณ์ล้อมปราบนักศึกษาประชาชน 6 ตุลาคม 2519 กระทั่งมีการตั้งพล “จากภูเขาดึงลั่นโพธิ์” เพื่อรำลึกถึงสถานที่แห่งนี้ด้วย

นอกจากนี้ ในวันที่ 5-14 ค.ค.นี้ จะมีมีการจัดงาน “ขับไล่เผด็จการประชาธิปไตย” ขึ้น ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยในวันที่ 5 ค.ค. เวลา 13.00 น. อภิปราย “ฐานะทางประวัติศาสตร์กับเหตุการณ์เดือนตุลา” 16.00 น. เสวนา “มุมมองนักศึกษากับเหตุการณ์เดือนตุลา”

วันที่ 6 ค.ค. เวลา 08.30 น. ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้วีรชน เวลา 07.15 น. วิทยากร เชิญฤกษ์ แสดงปาฐกถา เรื่อง “ขบวนการนักศึกษาจากยุคเขวสวมาหัง 6 ตุลา” 12.30 น. สนทนา เชิญวีรฤกษ์ แสดงปาฐกถาเรื่อง “ประวัติศาสตร์ : อำนาจและความรุนแรง” และเวลา 13.30 น. เสวนา “จากบทเรียน 6 ตุลา...รูปแบบการต่อสู้ของประชาชนควรเป็นอย่างไร”

วันที่ 7 ค.ค. เวลา 09.00 น. มีการรวมพลที่ลานพระบรมรูปทรงม้า และเดินขบวนไปตั้งทำเนียบรัฐบาล เพื่อยื่นหนังสือ “เรียกร้องหาคความรุนแรงในสถานการณ์ปัจจุบัน”

ในวันที่ 8 ค.ค. เวลา 13.00 น. มีการปราศรัยของนักศึกษา 16.00 น. การอภิปรายของนักศึกษาเรื่อง “สังคมได้ละอะไร เมื่อมหาวิทยาลัยออกนอกระบบ” และตลอดทั้งวันมีการแสดงศิลปะวัฒนธรรม คนตรีเพื่อชีวิต ทบิรเวณลานโพธิ์ ธรรมศาสตร์

ส่วนวันที่ 9 ค.ค. เวลา 12.30 น. เสวนา “ธรรมศาสตร์กับประวัติศาสตร์เดือนตุลา” เวลา 16.30 น. เสวนา “ดูกับนารบรรจุลัทธิสังคมนิยม” ที่คณะศิลปศาสตร์ ธรรมศาสตร์ วันที่ 10 ค.ค. เวลา 10.00 น. น.พ. ประเวศ วะสี แสดงปาฐกถาเรื่อง “พลังสังคมนิยมไทย” เวลา 10.45 น. เสวนา “การปฏิรูปสื่อ มาตรา 40 : ความหวังและความจริงในสังคมไทย” ที่หอประชุมใหญ่ธรรมศาสตร์

วันที่ 11 ค.ค. 10.00 น. เสวนา “5 วิถีธรรมบุญญูปุทธและอุปสรรคปฏิรูปการเมืองไทย” ที่อนุสรณ์สถานวีรชน 14 ตุลา

วันที่ 12 ค.ค. เวลา 10.00 น. อภิปราย “การเคลื่อนไหวภาคประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน” ที่อนุสรณ์สถาน 14 ตุลา 16.00 น. เสวนา “ความคิดทางการเมืองของทุนนิยมมีหรือไม่ว่าง”

วันที่ 13 ค.ค. เวลา 09.00 น. ที่อนุสรณ์สถาน 14 ตุลา เปิดเสวนาโดยคนเดือนตุลาอาวุโส หัวข้อ “ประเทศไทยในท่ามกลางกระแสและการเปลี่ยนแปลง” 14.30 น. เสวนา “จิตวิญญาณคนตุลา ในสถานการณ์ทุนนิยมครอบงำ”

และในวันที่ 14 ค.ค. ที่บริเวณกำแพงประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์ 06.30 น. มีพิธีทำบุญตักบาตรอุทิศส่วนกุศลให้วีรชน ก่อนเคลื่อนขบวนไปยังอนุสรณ์สถานฯ 10.30 น. รศ.วิวัฒน์ชัย อัดดาก แสดงปาฐกถาเรื่อง “พุทธศาสตร์ในห้วงของชาติกับชนบทวิถีการเมืองภาคประชาชนในยุคทุนนิยมโลกาภิวัตน์” และเวลา 13.30 น. การแสดงศิลปวัฒนธรรม โดยกวีสีบานเย็น หงา ห่วง คาราวาน คีโนด กรรมฐาน หมู พงษ์เทพ กระโดนชำนาญ ฯลฯ

● ต้นโพธิ์

□ ต่อจากหน้า 1

เกษตรศิริ” ซึ่งเป็นสถานที่ประวัติศาสตร์ การต่อสู้เรียกร้องรัฐธรรมนูญ เป็นสัญลักษณ์การต่อสู้ของนักศึกษา เรียกร้องให้ดูแลรักษาตัว ขึ้นจะทำการหมิ่นกับภาพเหนือสถานที่ที่มีพิธีไม้ค้ำโพธิ์ ทั้งยังค้นไม้และขึ้นศาสนา รวมทั้งจิตวิญญาณประชาธิปไตย “อินันท์ บัวหัทธิต” อดีตนักศึกษา 6 ตุลาคม 2519 เสียชีวิต เพราะหากพูดถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม และ 6 ตุลาคม ต้องนึกถึงลานโพธิ์

ผู้สื่อข่าวรายงานว่า เมื่อวันที่ 4 ค.ค.นี้ ตั้งแต่เช้ามืดวันที่ 29 ก.ย.ที่ผ่านมา กิ่งต้นโพธิ์ใหญ่ ที่บริเวณลานโพธิ์ หน้าคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หักโค่นลงจนทำให้ลำต้นใหญ่หักแยกออกจากกัน เจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยจึงเลื้อยตัดออกไปทิ้งคืน เพราะเกรงว่าจะหักลงมาทับผู้คนที่ผ่านมาไปมาได้รับอันตราย ท่ามกลางเสียงวิพากษ์วิจารณ์ว่า การหักของต้นโพธิ์ถือเป็นลงไม่ดี

จากการสอบถามเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยทราบว่า เหตุที่ต้นโพธิ์หักโค่นแยกออกจากกันนั้น เนื่องจากฝนตกลงมาอย่างหนัก ฟ้าคะนอง และมีลมกระโชกแรง ทำให้ต้น

Ceremony urged for historic tree

■ *Nantiya Tangwisutijit*

THE NATION

STUDENTS AND teachers at Thammasat University yesterday urged the university council to hold a Buddhist support ceremony for its century-old bodhi tree, a large branch of which broke off during this week's heavy rains.

In an open letter to the council chairman and executives, former rector Charnvit Kasetsiri said the support ceremony was crucial to preserving the tree, which has become a symbol of the university and the country's struggle for democracy against military dictatorship in the 1970s.

The branch broke during commemoration ceremonies of major political uprisings on October 14, 1973 and October 6, 1976, both of which began at Thammasat's Lan Bodhi, the university square where the tree stands.

Charnvit said a support cere-

mony was considered a life-sustaining act that is widely practised in Buddhist society. During the ceremony people make merit by bringing wooden poles to support the tree. It is believed that one will live a longer life if one participates in the ceremony.

"The ceremony is also a symbolic support of Buddhism because it was under the bodhi tree that Lord Buddha reached the state of enlightenment," said Charnvit. "In other words, the ceremony symbolises a battle against ignorance."

Many people consider the fall of a bodhi's branch a bad omen. They normally avoid cutting branches from the species.

A bodhi tree could live for hundreds of years, said Akarapong Kamkoon, a history student. It is believed that saplings of the tree under which the Lord Buddha reached enlightenment more than 2,500 years ago were brought from India to Sri Lanka, where the tree

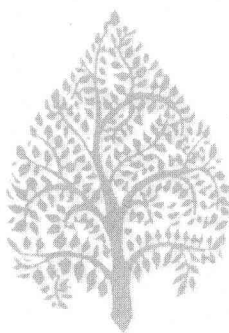

THE BODHI tree in the grounds of Thammasat University.

supporting ceremony was created.

Many temples in the north and northeastern provinces of Thailand hold such ceremonies to bless to the community.

Charnvit also urged the new Ministry of Culture to participate in the ceremony, particularly as Culture Minister Uraiwan Thienthong is an alumnus of Thammasat.

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

ศุกร์ 8 พฤศจิกายน 2545 นี้ จะมีพิธีบุญ "คำคุณโพธิ์" ที่ธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์

ทางเหนือเรียกพื้นที่ว่า "คำสะหลี" สะหลี ก็คือ "ศรี" ศรีก็หมายถึง ต้น "ศรีมหาโพธิ์" อันเป็นไม้มงคลในพระพุทธศาสนา ว่าเป็นไม้ที่พระพุทธเจ้าได้ "ตรัสรู้" พระอรหันต์ธรรมในคืนเพ็ญ 15 ค่ำ เดือน 6 ที่เรานูชาเป็นวันวิสาขะนั้น

พุทธประวัติบรรยายว่า "ณ คุวไม้มงคลโพธิ์"

บ้างก็ว่า ต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าเคี่ยมในคืนตรัสรู้มีชื่อว่า "อัสสัตถพฤกษ์โพธิ์ไม้" คือต้นสาละ ซึ่งเป็นไม้ตระกูลเดียวกับต้นโพธิ์ ดังรู้จักนี้

ถึงอย่างไร โพธิ์เป็นไม้มงคลในสังคมไทยดังมีวิหารกล่าวถึงความร่มเย็นว่า "ตุจรมโพธิ์ร่มไทร"

ตำบลโพธิ์สามต้นที่อยู่ชานเมืองมีความสำคัญครั้ง "แตกกรุง-ตั้งกรุง" อยู่มากรทั้งตั้งเมืองหลวงกรุงเทพฯ แล้วก็ยังอยู่เฉยเนิบนามตั้งชื่อชุมชนในละแวกวัดพระรัตนาราม ผังชนบุรี ว่า "โพธิ์สามต้น" ด้วย

ในนิราศจันทร์ กล่าวถึง โพธิ์สามต้นตรงเลยวัดหงษ์มาพอหย่อนใจว่า

● พักโพธิ์สามต้นเต็ม ตายสอง

ยังแต่เดียวดูหมอง หม่นเศร้า ฯ

ในวรรณคดีขุนช้างขุนแผนนั้น พลายแก้ว นางพิมและยายทองประศรี

ปลูกต้นโพธิ์เสียหลายปีจนละต้น เมื่อพลายแก้วจะยกทัพขึ้นเหนือ (นี้จะ

เป็นต้นนามบ้านโพธิ์สามต้นที่อยู่ชานเมือง)

"โพธิ์ทองของนิมพิชฐาน ถ้าวูบ้านด้วยตัววายดับจิต

ขอให้โพธิ์ตายตามอย่างมดขีด มาตวแล้วคงชีวิตไม่ปลัดขัย

ขอให้โพธิ์ชูขึ้นระรื่นร่ม นำสุรามฤตพรมไม่เปรียบได้

ถ้าตัวใช้จำแถมตรอมใจ ใบโพธิ์จึงสลดสลดหลาตา ฯ"

ขุนช้างเจ้าเล่ห์ให้ไปว่าไปไปโยกต้นโพธิ์ของพลายแก้วจนไม่ร่วงตั้งแฉกให้

พมหลอมิดว่าพลายแก้วตายแล้วจริงๆ

ต้นโพธิ์จึงเป็นไม้มงคลที่เกี่ยวกับมงคลมั่งขวัญในสังคมไทยมา

จนทุกวันนี้

นิยมปลูกในวัด ไม่นิยมปลูกในบ้าน นอกจากจะขึ้นเองตามที

สาธารณะทั่วไป

ตั้งมาตั้งแต่โดยอยู่ในธรรมศาสตร์ทำพระจันทร์ต้นหนึ่งที่กำลังจะมีพิธี

คำคุณกันในวันนี้

ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง มีต้นโพธิ์ใหญ่หรือที่ทางเหนือเรียกต้น"สะหลี" อยู่คู่กันหนึ่งร้อยต้นโพธิ์มีแต่ไม้คำต้นแต่ต้นจอมสูงไม่หักลำต้นไม่หักลำต้นนี้ทั้งไม่จริงและอาจโหล่ทั้งสี่สิบสิบเอ็ดไม่รู้กี่พันลำพันเออนไม่หักโพธิ์หรือ "คำสะหลี" เหล่านี้แหละที่ชาวบ้านบูญมากมา เชื่อว่านอกจากช่วยสืบชะตายุของให้กับต้นโพธิ์ คือ ช่วยค้ำไม้ให้โพธิ์หักแล้วก็ยังเป็นรากสืบต่อชะตายุของผู้คนด้วย

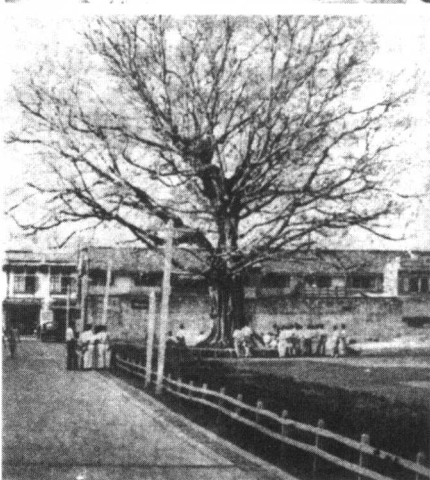
เกือบเป็น "คำคุณ" กระมัง คือ ได้บุญคุณ ทั้งแต่ต้นไม้คือต้นโพธิ์อันถือเป็นไม้มงคลของพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ยังได้ต่ออายุคนคือผู้ค้ำอีกส่วนหนึ่ง

ในที่อื่นๆ บางแห่งเห็นไม้ค้ำเล็กๆ แต่คับแคบจนน่ามองกองไว้โคนโพธิ์ นั่นถือเป็นพิธีสะเดาะเคราะห์ที่ขยันอลมมา ไม่มุ่งประโยชน์คำต้นโพธิ์จริงๆ

คำว่า "โพธิ์" เป็นคำเดียวกับ "พุท" ที่แปลว่า "รู้-ตื่น-เบิกบาน" อยู่ด้วยธรรม ตรงข้ามกับคำว่า "ไสย" ที่แปลว่า "วาทมนตร์-หลอ-หลวง"

เพราะฉะนั้น การคำโพธิ์ นอกไปจากมีความเชื่อ "คำคุณ" แล้ว ยังมีนัยหมายถึง การค้ำจุน และเชิดชู พุทธิปัญญา ด้วย

คำโพธิ์คำธรรมศาสตร์

ต้นโพธิ์ที่ธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ เป็นไม้เกิดเองอยู่คู่ธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ มาแต่เริ่มกระมัง นับเป็นไม้มงคลของธรรมศาสตร์ที่มีความหมายถึง พุทธิปัญญา คือความรู้ ความตื่นอยู่ และความเบิกบาน ด้วยธรรม คือ ความจริง สมณ "ธรรมศาสตร์" นั้นเองมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นแหล่งความรู้แก่ผู้ใคร่รู้ ผู้กระหายในความรู้ เปรียบเสมือนบ่อน้ำสาธารณะให้แก่สาธารณชนผู้กระหายน้ำทั่วไปได้เข้ามาดื่มกิน

นี่คือปณิธานของท่านผู้ประกาศการณ์มหาวิทยาลัย ต้นโพธิ์จึงเสมือนเป็นสัญลักษณ์ของความรู้ โดยนัยแห่งชื่อ คือ โพธิ์-พุทธิ และโดยความหมายถึงความร่มเย็นที่แผ่ร่มเงาให้แก่สาธารณชนทั่วไปด้วย ข้าราชการธรรมศาสตร์เป็นชาวไร่ ทำโพธิ์ที่ธรรมศาสตร์ถึงแก่โค่นหักไปส่วนหนึ่ง

นี่เป็นสัญญาณอันตรายให้โพธิ์ที่ธรรมศาสตร์ส่งมาเตือนให้เร่งทบทวนการ

เขย่าวการแห่งแหล่งความรู้ของมวลชนแหล่งนี้เสียใหม่

อย่าให้เป็นดังลำต้นข้างที่มุ่งทำลายโพธิ์เสียหลายต้นนั้นเลย

ชาวบุญพิธีคำคุณโพธิ์ ในวันศุกร์ 8 พฤศจิกายนนี้ จึงเป็นชาวดี ที่จะได้

อย่าให้เสียชะตายุของมิ่งไม้โพธิ์แล้วก็จะเป็นการร่วมมือช่วยค้ำจุนหนุน

ช่วยเหลือกันให้ธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ ได้เติบโตโดยความเป็น "ตลาดวิชา"

แห่งใหม่เพื่อสนองความกระหายใคร่รู้ของมวลมหาประชาชน สมดังปณิธานของการก่อตั้งธรรมศาสตร์สืบไป

โพธิ์ธำณธรรมศาสตร์ก็ด้วยมือพกรวมผู้กระหนักรู้ช่วยกันค้ำโพธิ์ในวันนี้ ●

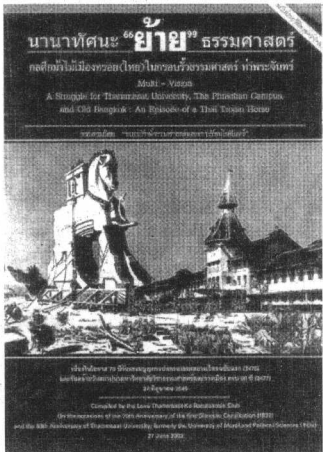
คำโพธิ์ คำธรรมศาสตร์

คำตลาวิชา คำประชาธิปไตย

สิงห์สนามหลวง
สนทนา

นายวิทย์ เสนอศิริ : กรุงเทพฯ

ถ - สิงห์สนามหลวง
ผมส่ง จดหมายเปิดผนึกถึงนายกรัฐมนตรี เมื่อวันก่อน "หมอล้าง" และ "ไอ้กันยั้ง" แล้วเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม ก็ไม่เป็นข่าวนัก ไม่ทราบจะพอใจด้วยเฉย หรืออีกทีได้ไหม
ผมมีความคิดดังนี้ คือเป็นการขอนายกฯ ให้ช่วยผลักดันให้ออก พ.ร.บ. (ซึ่งตอนนั้น พ.ร.บ.มหาวิทยาลัย นอกระบบประมาณ 20 ฉบับกำลัง "จ่อ" อยู่) ที่ทบวงเก่าและกระทรวงใหม่) ออก พ.ร.บ.ทำให้ธรรมศาสตร์ที่ท่าพระ จึงเป็น "ตลาวิชา" และ มหาวิทยาลัยเปิด ที่แท้จริง แทนธุรกิจการศึกษา ให้โอกาสโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับคนในระดับรากหญ้า คือ อบจ. อบต. ส.ท. ส.ก. และ ส.ช.
ผมมีความเห็นอีกว่า ทางสามภาคไทย (กท) มีความเชื่อว่า อบต. "ลา" นั้นไม่ได้ มีธุรกิจ มีผลประโยชน์ พวกนี้ที่สำคัญคือไม่มีการศึกษา (ไม่มีปริญญา) ซึ่งก็จริง มีความจริงไม่บ่อย แต่ผมก็คิดว่าหากเราไม่ช่วยกระจายโอกาสการศึกษาลงไปให้ระดับรากหญ้าแล้ว ประชาชนไทยใบๆ ก็ยังคงเป็นเรื่องอีกไกลแสนไกล ธรรมศาสตร์และการเมืองในอดีต (พ.ศ.2477) เอย

เปิดให้คนเช่น ส.ส. ผู้แทนตำบล ข้าราชการ ทนายความชั้นสอง ประชาชนที่ขาดสวัสดิภาพ นายคนง นานาพยานครูประถมและมัธยม มากแล้ว

ธรรมศาสตร์ปัจจุบัน (พ.ศ.2545) และอนาคต จะมีได้เท่าไรก็อาจอย่าง อบจ. อบต. ส.ท. ส.ก. และ ส.ช. ไม่ได้ หรือ นร ธรรมศาสตร์บัณฑิต หรือ อ.บ. กลับมามีใหม่รูปที่เห็นสมัยนิยม "สววิทยาการ" หรือ PPE (Philosophy, Politics, and Economics) สร้างโอกาสและคุณภาพทางการศึกษาให้เป็นพื้นฐานของประชาธิปไตยในสามเมือง ดังนั้นผมจึงเห็นว่า เราต้อง คำโพธิ์ (ที่สามโพธิ์) คำธรรมศาสตร์ (ที่ท่าพระจันทร์) และคำประชาธิปไตยของไทย ไปพร้อมกันด้วยความเชื่อมั่น
๓ - เพื่อแสดงจุดยืนร่วมกันอีกครั้ง ในฐานะ สิงห์สนามหลวง ก็เป็นศิษย์เก่าธรรมศาสตร์รุ่นเดียวกับ นายบัญญัติ บรรทัดฐาน นายไตรรงค์ สุวรรณคีรี นายประจวบ ไขว่สาย นายสุทัศน์ เวินหมื่น นายจำลอง ครุฑขุนทด และอีกหลายต่อหลายท่านที่เป็นนักการเมืองทั้งในแบบฝ่ายค้านและฝ่ายรัฐบาล ผมเองอยากเห็นบางอย่างที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ควรจะนำไปสู่ปัจจุบันจะกลับไม่เป็นที่หมายเลื่อง และเป็นที่ "ตลาวิชา" เหมือนยุคแห่งปรัชญาของ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง แม้ในความเป็นจริงของ สิงห์เห็นและเนืออย่าง นั้น จะไม่ใช่ได้ทั้งหมด แต่ธรรมศาสตร์ที่สามรถเป็นเฉพาะส่วนได้ก็หากมีการเปิดโอกาสโดยการก้าวออกเป็น พ.ร.บ.ธรรมศาสตร์ฉบับใหม่ ทางทางในภายหลังย่อมน่าจะไม่ใช่ได้และแน่นอน ความน่าจะเป็นว่า อย่างนี้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จะแสดงความรับผิดชอบในฐานะ "สววิทยาการ" แบบ ธรรมศาสตร์บัณฑิต ยุคต้นเดิมของท้าวสุบรรณการคน นายปรีดี พนมยงค์ อย่างที่เห็นและถ่วงๆ ไถลอีกครึ่ง เพื่อบังคับตัวเองในฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายค้านเกิด "ดวงตาที่สาม" เห็นสาระสำคัญในเรื่องนี้หรือไม่เท่านั้น ถ้าหากเห็นและเข้าใจในความมั่นคงของประชาธิปไตยที่มี "ราษฎร" เป็นที่รักการอยู่และอดทนอยู่ รัฐนาวาแห่งสยามประเทศก็จะมั่นคงทั้งในเรื่องเสรีภาพ สันติภาพ และความเข้มแข็ง

สิงห์สนามหลวง ขอเอาใจช่วยเต็มที่ ที่จะให้ท่านเป็น "แนวหน้าของหลวงชน" ในเรื่องนี้อย่างไว้ไวมาก ดิฉันก็ว่า ธรรมศาสตร์รุ่น "สายลม-แสงแดด" คนนี้เห็นด้วย
ณ ท่าพระจันทร์ ทักทายขงญาติหลายกำลังจัดตั้งใหม่ และให้ที่สุดแล้ว ราวนี้จะไม่สามารถนั่งที่ท่าพระไปกลับมากดขี่ให้ลงนามเหมือนเดิมได้อีก ดังนั้นหากเราไม่สามรถทนแรงพายุดังกล่าวแล้ว แล้วนั่นก็ดีกว่า ถึงกับจะยอมตั้งให้ชื่อธรรมศาสตร์ ณ ท่าพระจันทร์ ก็จะต้องถูกทำให้เสียชื่อเสียงไปจากสังคมไทยอย่างแน่นอน
ประการที่สี่คือ อยู่ยุดตั้งโพธิ์นี้เราไม่สามารถนั่งเปรียบเทียบกับบาสของเขจนได้ เพราะเขามามีอยู่คนเดียวเพียงประมาณ 100 ปีเท่านั้น แต่ตั้งโพธิ์ไทยเคยพออย่าง "โพธิ์ศรีสุ" ของพระพุทธองค์นี้มันตั้งตระหง่านเป็นที่สักการบูชา ณ ประเทศศรีลังกา ซึ่งสีบทองถาวรมานานกว่า 2,500 ปี เมื่อเปรียบเทียบกับโพธิ์ธรรมศาสตร์ ซึ่งมีอายุไม่ถึงครึ่งหนึ่งของหนึ่งในร้อยส่วนของโพธิ์ลังกาเลย นั่นหมายความว่า การบำรุงรักษาและให้ความเอาใจใส่ของผู้นำธรรมศาสตร์นี้ไม่มีอยู่ ขณะเดียวกันก็โพธิ์ในประเทศศรีลังกานั้นมีการบำรุงรักษาเป็นอย่างดีและเป็นพิธีการอย่างสม่ำเสมอทุกปีมาแต่โบราณกาล ท่านผู้นำ โดยมีพิธีที่จัดให้อย่างถาวร นั่นหมายความว่าสำคัญแห่งศักดิ์ของผู้นำเป็นสิ่งที่สำคัญและจะทำให้เกิดความมั่นคงและการสืบทอดอันยาวนานของสิ่งสำคัญนี้ในบั้นไม่มั่ง

ในท้ายสุด ข้าพเจ้าขอตั้งข้อสังเกตว่า การทำนุบำรุงรักษา ต้นโพธิ์ธรรมศาสตร์นี้ โดยนัยยะตามความหมายในประการแรก และโดยตรงอย่างจวงหลวมในประการที่สองนั้น ท่านผู้นำในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เอง และท่านผู้นำอย่างรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมคนแรก ถ้าหากท่านเห็นได้กับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น หรือทำไม่ได้แต่เพียงกล่าวไว้ ชินดีร่วม. หากมีผู้จัดการ หรือ ปลอมไปเป็นธรรมของกาลเวลา เท่านั้น หรือเมื่อถึงยุคที่ถูกคนเหล่านั้นเป็นผู้ปกครองท่านที่สอง สหรูปของคนที่ "โพธิ์ทัก" นั้น มีให้เป็นเพียงเพราะกาลเวลา

อัครพงษ์ คำคุณ
คนเคียดบาสตอร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

โพธิ์หัก' มีไขเพียงเพราะกาลเวลา

เกือบ 70 ปีแล้วที่ ลานโพธิ์ธรรมศาสตร์ และอีกกว่าร้อยปีแล้วที่ ต้นโพธิ์ธรรมศาสตร์ ชินเด่นตระหง่าน คอยให้ร่มเงาแก่ผู้คนและสังขจรธรรมศาสตร์ ทั้งยังเป็นสถานที่สำคัญอย่างยิ่งต่อประเทศไทย นับตั้งแต่ครั้งกรุงเก่าที่ยังมีนามว่า "ประเทศสยาม" เรื่อยมาจนกลายเป็น "ประเทศไทย" ในปัจจุบัน เป็นที่ทราบกันดีว่า เหตุการณ์ต่างๆ ทั้งสังคมไทยพยายามล้ม หรือมีบางพวกพยายามทำให้ล้มนั้นเคยเกิดขึ้นที่นี้ ที่ลานโพธิ์ และเกิดขึ้นได้ร่วมโพธิ์ ณ ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ แห่งนี้ แต่บัดนี้เราได้สิ่งเหลือถูกทำให้ล้มบางเหลือเกิน ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าจะมีนโยบายของการทำลายมรดกสิ่งซึ่งของต้นโพธิ์ นั้น หมายความว่าอย่างไร แม้ว่าสาเหตุที่เราเชื่อว่าเป็นจริงตามที่ข้าพเจ้าว่าเป็นเพราะระบอบสหภาพยุบพักตนเอง จึงส่งผลให้โพธิ์โพธิ์หักลงมาเสียครึ่งหนึ่ง กอปรกับความคิดความอ่านของผู้นำบางคนในธรรมศาสตร์ เช่น ท่านนายกสภาฯ ที่ท่านคาดหวังว่าจะเป็นด้วยอายุของต้นโพธิ์ที่ทราบมากมา จึงทำให้ไม่สามารถทนทานต่อฤทธิ์ของธรรมชาติที่ด้วยเรื่องอันจึงของสังขารได้ แต่ดูเหมือนเป็นจริงที่นักคิดก็ถือ การหักของต้นโพธิ์ในครั้งนี้ครั้งนี้ มีนัยยะมากไปกว่าเป็นการหักของต้นโพธิ์ธรรมศาฯ ทั่วไปต้นหนึ่ง

ประการแรก การหักครึ่งซึ่งของต้นโพธิ์ เมื่อคิดพิจารณาไปแล้วแล้วพบว่า ต้นโพธิ์กำลังจะล้มและให้ข้อเตือนใจ ว่ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เปรียบเสมือนต้นโพธิ์ ที่มีกิ่งก้าน ณ ที่ท่าพระจันทร์ และ ณ ที่ ศูนย์รังสิต (และ ณ ศูนย์ลำปาง) กำลังจะถูกแรงพายุแห่งกระแสทุนนิยมและแรงลมโลกาภิวัตน์ พัดพายุด้วย "นักคิดของเผด็จการและวินวตา" ตรงข้ามกับกระแสและกลุ่มทักทายโพธิ์ซึ่งของกิ่งก้านธรรมศาสตร์

๓ - อาจารย์ครับ

วันที่ 28 กันยายน 2545 ที่ผ่านมาก

ต้นโพธิ์ที่ ลานโพธิ์ ทำพระจันทร์ หักลงมากครั้งต้นเลย

ครับ

ตอนนั้นขาดเป็นท่อนเล็กๆ วางไว้ที่ลานโพธิ์ครับ นำเสียดายมาก

ผมคิดว่าคงเป็นเพราะผู้บริหารธรรมศาสตร์ชุดปัจจุบัน ไม่เคยดูแลเอาใจใส่ต้นโพธิ์ อันเป็นสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ทางการเมืองและสังคมไทย

ตอนต้นโพธิ์หักแลยเสียใจและเศร้าใจที่ไม่มีใครให้ความสนใจท่าน จึงหักลงมาเสียครึ่งหนึ่ง (หักทางปากฉลาม) คนเดินผ่านไปผ่านมาก็ได้แต่พูดว่าน่าเสียดาย ที่บ้านผมมีพิธีค้าโพธิ์ คำไหน ให้ชีวิตเจริญรุ่งเรือง ยืนยาว แต่ที่ธรรมศาสตร์ไม่มีเลยครับ พวกเราด้วยกันน่าจะทำบ้าง

ผู้บริหารมันแย ไม่สนใจบรรพบุรุษ ไม่มีความกตัญญูรู้คุณ

มันทำผิดต่ออาจารย์ปริติ และวิญญาณวีรชนทั้งหลาย ถ้าจะอ้างพุทธวจนะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ว่า 'ความกตัญญูต่อกตเวทเป็นเครื่องหมายของคนดี'

ดังนั้นแล้วก็ต้องเป็นอันว่าพวกผู้บริหารและผู้จัดการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ชุดปัจจุบันไม่ไช้และไม่มีความเป็นเศษเสี้ยวหนึ่งของนิยามแห่งความเป็นคนดีเลย

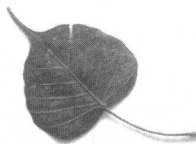
รวมความแล้ว คราวนี้ธรรมศาสตร์คงต้องพลาดทำเสียที่ถูก 'กลศึกม้าไม่เมืองหอย' เล่นงานเข้าแล้วจริงๆ

ก็หวังแต่เพียงว่าจะมีปาฏิหาริย์ที่จะมาช่วยกู้ธรรมศาสตร์ไว้ให้อยู่คู่ทำพระจันทร์

ด้วยความเคารพรักเสมอ

๓ - นายอัศวพงษ์ คำคุณ เป็นนักศึกษาคณะศิลป-ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ เป็นศิษย์น้องปัจจุบันของคณะศิลปศาสตร์รุ่นที่เท่าไรก็ไม่รู้ ด้วยความห่วงใยว่า มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จะถูก 'กลศึกม้าไม่เมืองหอย' ของคณะผู้บริหารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ชุดปัจจุบัน เล่นกลลงด้วยวิธีการต่างๆ แบบเรื่อง 'ม้าไม่เมืองหอย' อย่างในเรื่อง อีเลียด และ ไอเดียส์ ของมหาวชิโรดม ดังนั้น จึงได้เขียนจดหมายแสดงความห่วงใยมาพร้อมทั้งได้แนบบทความสั้นๆ เรื่อง 'โพธิ์หัก' มิใช่เพียงเพราะกาลเวลา มาให้ด้วย เพื่อแสดง 'เจตนาที่ดี' ร่วมกันบางอย่าง ผมจึงขอล้อมกรอบบทความสั้นๆ ขึ้นนี้ให้ทุกท่านที่ห่วงใยธรรมศาสตร์ได้รับทราบไปพร้อมกัน

ไม่ว่ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จะถูก 'กลศึกม้าไม่เมืองหอย' เข้าครอบงำแบบไหนก็ตาม ความเป็นจริงในอนาคตคงต้องปรากฏขึ้นแก่สักวัน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มาด้วยการเมือง ดังนั้น จึงต้องแก้ไขกันด้วยวิธีการทางการเมืองเช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะนานเพียงใด เปลี่ยนคณะผู้บริหารอีกก็ชุด ร่องรอยหลักฐานบางอย่างที่ยังเหลือทิ้งไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาและตรวจสอบ 'การกระทำ' ข้าราชการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ของคณะบุคคลบางกลุ่มในรุ่นนี้ ย่อมจำต้องปรากฏไม่ทางตรงก็ทางอ้อม คนบางคนเมื่อนำด้านแล้ว พวกเขาก็คงจะหน้าด้านต่อไปเพราะผิวหนังมันขาว สามัญชนเช่น นายปริติ พรมเมยงค์ ผู้มีบุญคุณต่อ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เคยได้เรียนรู้จักเรื่องราวท่านองในอดีตก่อนเป็นอย่างดี

เรียนเชิญร่วมงาน

การเสวนา บรรยายสาธารณะ นำนำ บทกวี ดนตรีไทย

“โพธิ์ ณ ลานโพ ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์”

จัดโดย คณะกรรมการส่งเสริมกิจกรรมทางวิชาการ

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วันศุกร์ที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2545

16.30-19.30

ณ ห้องประชุม ศศ 203 และบริเวณลานโพ มธ. ท่าพระจันทร์

16.30

“พระศรีมหาโพธิ์ ประวัติและสัญลักษณ์”

ปาฐกถาโดย สามเณริฐมมณันทา (ดร. ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์)

17.00

“ศรีมหาโพธิ์ จากชมพูทวีป สู่อุวรรณภูมิ-ท่าพระจันทร์”

รศ. ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย
เผ่าทอง ทองเจือ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มธ. อัครพงษ์ คำคุณ นศ.

ดำเนินการอภิปรายโดย

ปริญญญา บุญนาค รองคณบดีศิลปศาสตร์

18.30

นำนำ บทกวี ดนตรี สดุดีพระศรีมหาโพธิ์

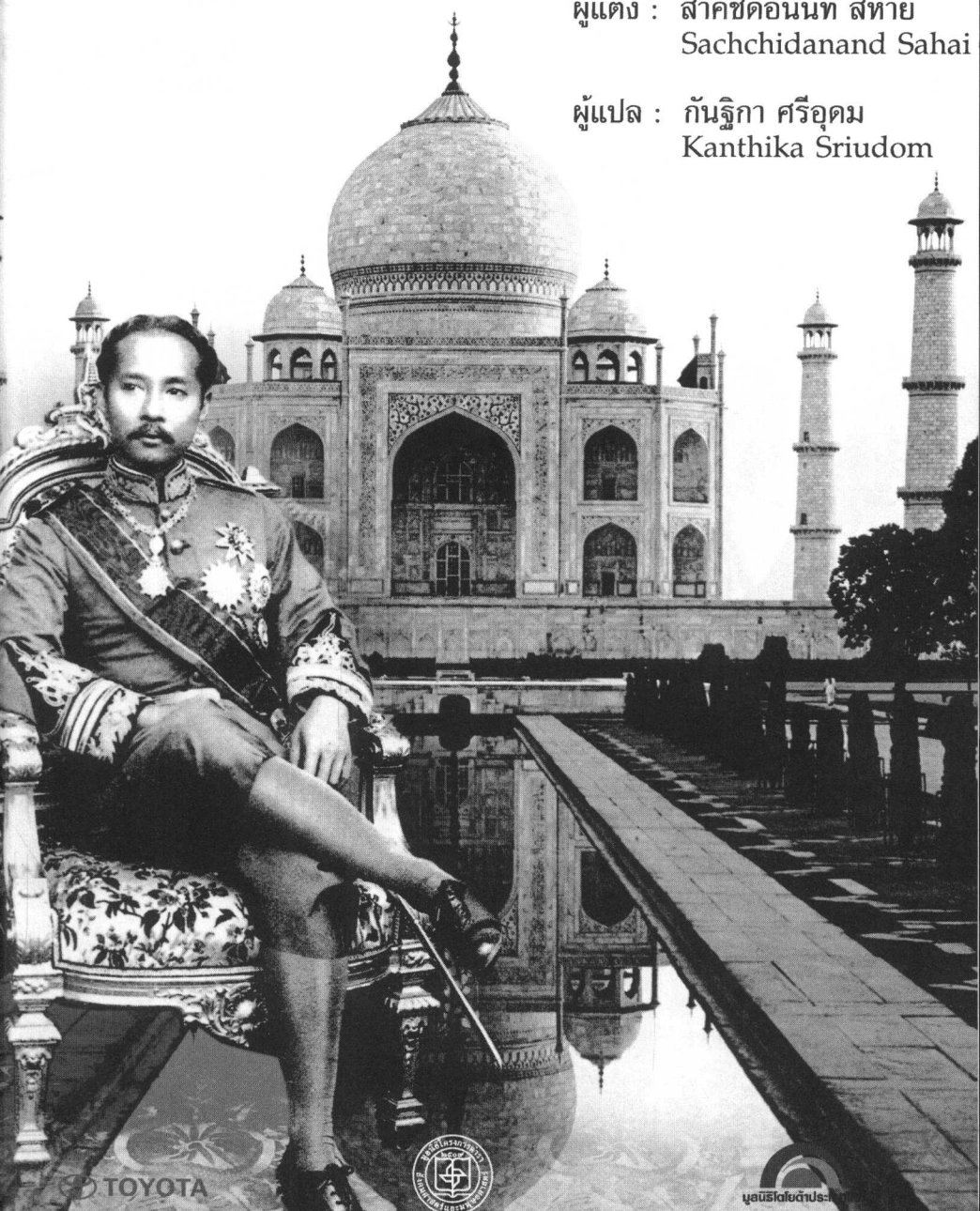
เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ และ “ต้นกล้า” สมฤทธิ์ ลือชัย พิธีกร

(ไม่มีค่าลงทะเบียน)

India in 1872: As Seen by the Siamese

ผู้แต่ง : **ศาสตราจารย์ ดร. สหาย**
Sachchidanand Sahai

ผู้แปล : กันธิกา ศรีอุดม
Kanthika Sriudom

รายงานชวา สมัย ร. ๕

Java: 1907 Siamese Report on Java

คำนำโดย : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ
สุนทรีย์ อาสะไวย์

พระศรีมหาโพธิ์

จากชมพูทวีปสู่สุวรรณภูมิ

Bodhi: As the Tree of Knowledge
from Jambudvipa to Suvannabhumi

มนุษย์เรานับตั้งแต่ยุคสมัยที่ยังเป็นอาณาจักรชนอยู่นั้น ศาสนาหรือความเชื่อมักอ้างอิงอยู่กับธรรมชาติ ในลัทธิที่เรารู้จักกว้างขวางว่า "วิญญาณนิยม" โดยมนุษย์ทุกชาติ ทุกภาษา ต่างมีความเกรงกลัว และให้ความเคารพธรรมชาติ ในภาวะปัจจุบันพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมที่มนุษย์เอาชนะธรรมชาติ นำมาซึ่งความหายนะความเสื่อมของจิตใจ

พระศรีมหาโพธิ์ เป็นความพยายามที่จะอธิบายและให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์ แห่งความเลื่อมใสศรัทธาต่อสัญลักษณ์แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าสืบเนื่องมาว่า 2,500 ปี เมื่อมนุษย์ได้หันมาเคารพธรรมชาติ เป็นเหมือนแสงสว่างทางปัญญา ที่ทำให้เกิดความสุขสงบ สันติ ทั้งในระดับปัจเจกและสากล

ISBN 974916650-7

9 789749 166505

ราคา 150 บาท